

Калуська міська рада
Управління культури, національностей
та релігій Калуської міської ради
КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»
Краєзнавчий музей Калущини

ІСТОРИЯ МУЗЕЙНИЦТВА НА КАЛУЩИНІ: ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР

Матеріали
обласної науково-практичної конференції,
присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калущини
Калуш, 28 грудня 2017 р.

**Видання друге, виправлене
й доповнене**

Івано-Франківськ
ФОЛІАНТ
2019

Упорядник та відповідальний науковий редактор: **Іван Тимів**.
Літературна редакція: **Оксана Керкуш**.

Редакційна колегія:

Олег Мальярчук, доктор історичних наук, професор (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) – головний редактор;

Оксана Франко, доктор історичних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка);

Оксана Когут, доктор філологічних наук, професор (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) – заступник головного редактора;

Олег Єгреній, кандидат історичних наук, доцент (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);

Андрій Франко, кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу франкознавства (Інститут Івана Франка Національної академії наук України м. Львів);

Ігор Ільницький, кандидат історичних наук (ДВНЗ Калуський політехнічний коледж);

Оксана Тебешевська, заслужений учитель України;

Артур Єфремов, директор (КЗ Музейно-виставковий центр м. Калуша);

Іван Тимів, старший науковий співробітник (Красназавчий музей Калушини);

Мар'яна Думенко, головний спеціаліст загального відділу виконавчого комітету Калуської міської ради;

Оксана Керкуш, учитель української мови та літератури загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 1 м. Калуш.

Рецензенти: **Ігор Райківський**, доктор історичних наук, професор;

Андрій Королько, кандидат історичних наук, доцент;

Руслан Делятинський, кандидат історичних наук.

Оформлення обкладинки – Мирослав Гаталевич

I-90 **Історія музейництва на Калушині: локальний вимір / Наук. ред.: І. Тимів, О. Мальярчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – 92 с.**

У збірнику подано наукові розвідки, присвячені створенню красназавчих музеїв Калушини, формуванню експозицій, основного й допоміжного фондів музейних установ, вивченню джерельної бази з метою збереження національної пам'яті.

Видання адресоване музейним працівникам, історикам, красназавцям, учителям, студентам та всім, хто цікавиться історією музейництва.

Книга видається за кошти авторів

Рекомендовано до друку Редакційною колегією видання та науково-методичного радою Музейно-виставкового центру (протокол № 1 від 12 грудня 2017 року).

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань. Відповідальність за викладені факти, цитати, імена та інші дані несуть автори публікацій. При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове.

ЗМІСТ

Іван Тимів

З історії музейництва на Калушині.....4

Олег Малярчук, Володимир Малярчук

Методологія історико-краєзнавчого пізнання та її складової музеєзнавства в процесі збереження національної пам'яті.....8

Марія Вуянко

Формування експозиції Відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею: досвід і практика.....14

Іван Тимів

Історичні документи у фондах Краєзнавчого музею Калушині.22

Оксана Тебешевська

Краєзнавчий музей родини Зайчикових у селі Бережниця на Калушині.....32

Богдан Яневич, Олег Малярчук

Меморіальний музей «Калуська в'язниця»: етапи становлення.....39

Наталія Михайлюк

Використання матеріалів Етнографічного музею Калушині в процесі формування особистості сучасного кваліфікованого робітника.45

Іван Тимів, Олександра Кубрак

Експозиція музею історії та побуту села Підмихайля – важлива складова вивчення історії Калушині.....52

Олег Відливаний

Експерсійна діяльність у Музейно-виставковому центрі.....56

Дарія Півторак, Віталій Півторак, Оксана Півторак

Експерсійний краєзнавчо-пізнавальний арсенал «Столиці дивозорів» Олесья Бабія – села Середня.....61

Наталія Мельник

Діяльність товариства «Просвіта» у Підгірках: за матеріалами музею-оселі Івана Франка.....69

Ігор Данилюк

Експозиційна діяльність Івано-Франківського краєзнавчого музею упродовж 1991–2017 рр.74

Юлія Маковей Чи потрібні музеї Україні?.....80

Олег Малярчук Калуська доісторична тварина – 0,7–25 мільйонів років.....84

Додаток А. Висновок про ідентифікацію та встановлення віку зразків.....86

Додаток Б. Висновок про ідентифікацію та встановлення віку викопних залишків.....87

Відомості про авторів.....89

Information about the authors.....90

З історії музейництва на Калущині

Історія музейництва є цікавою темою для наукового дослідження. Перші краєзнавчі музеї на Калущині почали формуватися в середині ХХ ст. як краєзнавчі та етнографічні кутки й музейні кімнати в загальноосвітніх школах та бібліотеках.

Краєзнавчі музеї на громадських засадах створюються в роки незалежності України й стають осередками збереження культурної спадщини краю, формуючи національне самоусвідомлення.

На Калущині відомо чимало краєзнавчих, меморіальних та етнографічних музеїв. За нашими спостереженнями, в Калуші й Калуському районі діє п'ятнадцять музейних закладів.

Історія розвитку гірничої та хімічної промисловості в Калуші відображена в експозиції Народного музею історії і трудової слави ЗАТ «Лукор» і ТОВ «Карпатнафтохім», який було створено у 1976 р.

Рідкісні експонати про життя і творчість Каменяра зберігає Музей-оселя родини Івана Франка, відкритий у 1992 р. Приміщення збудоване в 1935 р. сином брата Івана Франка – Омеляном Франком. Експозиція музею розповідає про життєвий і творчий шлях письменника. Чільне місце в його експозиції належить родинному дереву Франкового роду. Цікавими є матеріали про родину Онуфрія Франка в Підгірках, священика, поета і просвітницького діяча Антіна Могильницького та художника Григорія Смольського. Відповідальний працівник музею – Наталія Мельник, науковий співробітник.

Скарбницею народних промислів нашого краю є Етнографічний музей Калущини (завідувач Наталія Михайлюк, філолог). Музей засновано у 1994 р. при Вищому професійному училищі № 7. У музейній колекції експонується цікава підбірка дзвоників, окремі з яких унікальні, кераміка, вишивка, стародруки тощо.

У грудні 1997 р. відкрито Краєзнавчий музей Калущини. Основу його експозиції складають оригінали документів і фотографій, твори сакрального мистецтва, богослужбові книги, речові матеріали, зокрема археологічні знахідки, предмети побутового призначення, які висвітлюють історію та етнографічні особливості краю.

У загальноосвітній школі I–III ступенів № 4 м. Калуша діє зразковий музей «Історія рідного краю», заснований у 2002 р. Керівник – відмінник освіти Світлана Загребельна. Основу його експозиції складають ремісничі вироби, ужиткові речі, зразки народного мистецтва.

Зберегти витоки джерел народної творчості та передати їх у спадок молодому поколінню калушан допомагає музей «Народні скарби», створений у 2006 р. в Калуському навчально-виховному комплексі Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 10-ліцей (керівник Оксана Логуш, філолог). Вартісною в цьому музеї є підбірка примірників періодичного видання «Народна часопис» за 1887 р., колекція вишивки, картини народних митців тощо.

Музей старожитностей у загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів № 1 створений у 2011 р. вчителем музики Михайлом Гніздовським. Сьогодні його завідувачкою є Тетяна Бодик, філолог. В експозиції музею зберігаються предмети домашнього побуту, знаряддя праці, діючі музичні інструменти, зокрема рояль одного з віденських салонів 1862 р.

У міській гімназії імені Дмитра Бахматюка від 2015 р. діє Галерея Пам'яті. Автором ідеї створення музею є Галина Сергієнко, заступник директора. Музейна експозиція відображає Калуш і Прикарпаття в часи Революції Гідності й АТО, а також відображає основні етапи становлення й розвитку цього навчального закладу. Сьогодні музеєм завідує Ольга Забавська, викладач історії. Окремий музей АТО в Калуші відкрито 6 грудня 2017 р. Створюється експозиції меморіального музею «Калуська в'язниця».

У Калуському районі справжнім центром патріотичного виховання та пошуково-дослідницької діяльності є Історико-меморіальний музей Степана Бандери у селі Старий Угринів, відкритий у 2000 р. (завідувач Степан Лесів). Науковцями музею організовано й проведено низку конференцій та опубліковано значну кількість документів з історії національно-визвольної боротьби на Калущині в 40–50 рр. ХХ ст. Активною є екскурсійна діяльність.

Музей родини Марчаків у Старому Угринові заснований у 2003 р. (організатори – Наталія Тимків, Ігор Винник, Тетяна й Тарас Федорів). У музеї експонуються сімейні реліквії родини пароха о. Володимира Марчака та його синів Романа та Василя, учасників національно-визвольної боротьби 30–40 рр. ХХ ст., книги, фотографії, відтворено макет повстанської криївки тощо.

Музей історії та побуту с. Підмихайля (створений у 2005 р.) визнано найкращим у районі. Керівник закладу – Олександра Кубрак.

Цікаву колекцію старожитностей зберігає Краєзнавчий музей у загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів см-т Войнилів, заснований у 1993 р. (керівник – Роман Цюп'як, краєзнавець). У його експозиції речі хатнього вжитку, зразки чоловічого й жіночого одягу ХХ ст., документи, фотографії, книги.

Вартими уваги є експозиційні матеріали кімнати-музею декоративно-ужиткового мистецтва у селі Студінці, заснованого у 2005 р. (керівник –

Дарія Цимбаліста), кімнати-музею старожитностей у селі Верхні, створеного в 2009 р. (керівник – Марія Кузик). У цих та інших локальних музеях Калущини можна побачити рідкісні, а то й унікальні експонати.

Про структуру й зміст музейних експозицій та фондів краєзнавчих музеїв Калущини та міста Івано-Франківська розповідають автори публікацій пропонованого збірника, який присвячений 20-річчю Краєзнавчого музею Калущини.

Добірку матеріалів відкриває стаття Олега Малярчука, доктора історичних наук, професора ІФНТУНГ у якій автор розкриває методологію історико-краєзнавчого пізнання як важливої складової музеєзнавства. Історик наголошує на важливості дотримання науковцями принципів історизму й об'єктивності як основоположних засад історичного наукового дослідження, використанні комплексного підходу під час вивчення документів та матеріалів музейних експозицій.

Марія Вуянко, завідувач відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею, торкається методів формування музейної експозиції. Авторка подає відомості про маловідомі пам'ятки археології Калущини.

Іван Тимів, старший науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини, висвітлює процес формування колекції документів основного й допоміжного музейних фондів, розкриває зміст та інформативну вартість розглянутих документальних джерел.

Заслужений вчитель України Оксана Тебешевська розповідає про унікальний Краєзнавчий родинний музей Зайчикових у Бережниці Калуського району, висвітлює розмаїття зібраних ентузіастами духовних і матеріальних пам'яток Калущини.

Дослідники Богдан Яневич та Олег Малярчук аналізують основні етапи створення музею визвольної боротьби «Калуська в'язниця», розкривають зміст майбутніх екскурсійних маршрутів.

Наталія Михайлюк, завідувач Етнографічного музею Калущини, презентує зміст основних розділів музейної експозиції та їхній взаємозв'язок із професійною діяльністю майбутніх робітників.

У повідомленні Івана Тиміва та Олександри Кубрак розкрито зміст основних розділів експозиції Музею історії та побуту села Підмихайля.

Об'єкт-експонат «під відкритим небом» Батьківщинознавчого спрямування – село Середнє – осмислений магістрантом-культурологом Дарією Півторак, завідувачем бібліотеки Войнилівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Оксаною Півторак та викладачем гімназії Віталієм Півтораком.

Науковий співробітник музею-оселі родини Івана Франка Наталія Мельник у своєму повідомленні характеризує основні напрямки діяльності

товариства «Просвіта» в Підгірках та роль аматорських гуртків у формуванні національної свідомості підгірчан.

Процес створення постійної експозиції відділу історії Івано-Франківського краєзнавчого музею подає аспірант Ігор Данилюк.

Усі статті, підготовлені авторами збірника, є важливим підсумком їхньої пошукової діяльності. Зібрані дослідниками матеріали дають змогу доторкнутися до цілющих джерел нашої минувшини, сприяють збереженню історичної пам'яті народу та культурної спадщини краю.

*Іван Тимів,
упорядник видання*

Методологія історико-краєзнавчого пізнання та її складової музеєзнавства в процесі збереження національної пам'яті

Анотація. У статті розкриваються сучасні наукові підходи до вивчення історії України через поєднання традиційних методів, цивілізаційного пізнання, соціальну історію та цивілізацію локального типу, яскравим прикладом якої слугує унікальна історія західних українців-русинів. Висвітлено значення музейних установ та державних архівів у подоланні світоглядної кризи в «інформаційних війнах» та зіткнень різного трактування національної пам'яті.

Ключові слова: методологія, історик-краєзнавець, музеєзнавство, цивілізаційний підхід, соціальна історія, національна пам'ять.

Основоположними принципами історичного наукового дослідження є історизм і об'єктивність, що в сукупності з відповідними методами становлять методологічне підґрунтя. Ці принципи вимагають дослідження музейних (архівних) матеріалів та документів тільки на підставі наукового підходу, незалежно від упереджених партійних чи інших класифікацій. Ключову роль у процесі пізнання минулого відіграє принцип історизму. Принцип об'єктивності тісно пов'язаний з попереднім і вимагає розглядати різні аспекти в дослідженні музейних матеріалів і документів у всій їх багатогранності й суперечливості, зокрема й критичному аналізі наявної історіографії. Для систематизації і класифікації джерельної бази та наявного фактологічного матеріалу, встановлення його достовірності та змістової наповнюваності використовується ґносеологічний аналіз. Системний аналіз основних складників політики тієї чи іншої влади дає змогу визначити її ідеологічну та релігійну основу, стратегічні напрями, національне чи соціальне спрямування, наслідки.

За допомогою принципу соціального підходу необхідно розглядати вплив суспільно-політичних, соціально-економічних, освітньо-культурних процесів на зміни умов життя населення у помісті, середмісті, поселенні, присілку чи слободі. Радянська політика колективізації й індустріалізації та подальшої урбанізації знищила хутори, осади й чітко окреслила поняття міста, селища міського типу (сmt) і села. Соціальна стратифікація суспільства початку й кінця ХХ століття зазнала суттєвих змін – зникли сотні різноманітних ремісничих професій, зазнала трансформацій міська ідентичність. Відійшли в минуле гільдії купців, лихварів, посесорів, міняйлів й т. д.

Методологія наукового дослідження зобов'язує історика-краєзнавця використовувати різноманітні методи для більш ґрунтовного і об'єктивного пізнання минулого через вивчення різноманітних матеріалів та документів. На жаль, повністю осягнути глибинний зміст того чи іншого документа практично неможливо. Ми можемо констатувати лише часткове прочитання тексту створеного навіть три-чотири століття тому на польській чи латинській мові. Тогочасний бюрократичний механізм діловодства був зрозумілий, як правило, лише чиновникам (урядникам), тобто тогочасним «втаємниченим писарям» та «сотрудникам».

Під час роботи з джерелами і матеріалами дослідження, написання висновків, укладання збірників використовується проблемно-хронологічний принцип. Крім того, застосовуються спеціальні та міждисциплінарні методи дослідження: системно-структурний, статистико-аналітичний, метод багатофакторного аналізу. У вивченні матеріалів та документів використовується комплексний підхід, що передбачає взаємодію різних наук і наукових напрямків. Міждисциплінарні зв'язки дозволяють одержати об'ємне уявлення. Під час вивчення матеріалів та документів послуговуються положеннями економіки, філософії, політології, соціології, статистики та інших наук.

Методологія вивчення історії передбачає виокремлення і теоретичне осмислення таких головних елементів історичного пізнання: об'єкта і предмета вивчення; суб'єкта пізнання (історика), методів і логіки його дослідницької діяльності у процесі створення історичних знань; їх структури, адекватності щодо реальності, соціальної значущості.

Осягання історичного процесу ґрунтується на органічній єдності теорії та методів. Окрім модифікованих традиційних методів (аналізу і синтезу, дедукції та індукції, абстрагування, моделювання), цивілізаційний підхід передбачає ширше застосування методів семіотичного аналізу, порівняння смислів інформації та ін. У практиці людського буття соціальні функції інформації осмислюють через правду і брехню, їхні вияви. З прадавніх часів інформацію навмисне спотворювали з певною метою. У новітню добу величезний ідеологічний апарат залучено до потрактування сутності тих чи інших подій через «правильне відображення ситуації» або чергове «творення міфів», «ідеологічні блокади». Перехід до цивілізаційного пізнання історії України призвів до істотних змін у періодизації, яка базувалася на критеріях зміни суспільних формацій і класової боротьби, соціалістичних п'ятирічках, з'їздах партії – безальтернативних поглядах, тобто інша думка залишалася недоступною для широкої аудиторії. Єдина інтерпретація подій давала можливість масового зомбування людей. При цьому ігнорувався зв'язок і взаємодія циклів цивілізаційних і соціальних революцій, трансформаційних чи мо-

дифікаційних суспільних змін. В умовах монопольного панування КІРС та її ідеології радянські історики були зобов'язані спиратися лише на марксистсько-ленінську матеріалістичну діалектику. Марксизм-ленінізм був наукою, яка увібрала в себе всі досягнення людського генія, – «істину», в повсякденному житті – безцеремонне втручання в минуле. Наукові дослідження підміняли створенням різноманітних міфів («наукових вигадок») для підкріплення ідеологічних догм.

Деякі дослідники вважають хибним повністю відмовлятися від марксистської теорії хоча б тому, що помилковість багатьох положень марксистської економічної теорії та теорії соціалізму не впливають на ядро теорії історичного матеріалізму. Частина істориків свідомо відмовилася від теорії марксизму, а на практиці дотримується матеріалістичного розуміння історії. В інформаційному просторі поширені думки, що на сучасному етапі розвитку історичної науки завдання полягає не у відмові від марксистського матеріалістичного розуміння історії, що увійшло у відкрите протиріччя з тенденціями розвитку світової історіографії, а у включення його компонентів, які витримали випробовування часом і підтверджені дослідницькою практикою. Не тільки політичний, а й науковий плюралізм став звичною нормою життя і кожна методологічна школа має право на існування. Прямолінійному класовому підходу була протиставлена більш складна картина соціальних структур. Існує чимало суб'єктивістських концепцій, згідно з якими можливість об'єктивного пізнання минулого засобами історичної науки ставиться під сумнів. Разом із розривом із марксизмом, відбувалася відмова й від будь-якої теорії історії й оцінювання «правильними» або «неправильними» підходами.

Неможливо оминати увагою «нову соціальну історію», джерельною базою якої виступають архівні (музейні) матеріали та документи з раніше закритих фондів. Розуміння історії як соціальної взаємодії людей виявлялося в різні часи в специфічних формах, обумовлених особливостями історичного буття. У середині ХХ ст. у руслі широкого інтелектуального руху народилася «нова соціальна історія». Враховуючи історичний характер самого поняття соціальної історії як галузі історичної науки, ключову роль в її аналізі набуває виявлення актуальних інтерпретацій її предмета, формулювання центральних проблем, методів і прийомів соціально-історичного дослідження. На протигагу традиційній історії, нова дисципліна висунула інтерпретацію історичного минулого в термінах соціології, що описує внутрішній стан суспільства, його окремих груп і відносин між ними. За допомогою осучаснення методологічного інструментарію окремі дослідники, відмовляючись від опісовості та ідеологічної залежності від «національної ідеї», прагнули розглядати минуле України з модерністських позицій, розглядаючи у взаємозалеж-

ності політичні, економічні, культурні процеси, що відбувалися у суспільстві. У модерністсько-соціологічному напрямі працювали деякі вітчизняні вчені. На початку 1990 р. все більше фахівців використовували цивілізаційний підхід, хоча іноді його застосування було номінальним.

На нашу думку, саме цивілізаційний підхід, який включає в себе аналіз об'єктивних і суб'єктивних аспектів історичних процесів, відкриває більше можливостей для подальшого розвитку історичної науки та її складових – краєзнавства та музеєзнавства. Цивілізаційний підхід існує поряд з формаційним, головна відмінність якого полягає в тому, що основу його вивчення становлять соціально-економічні відносини, незалежні від волі людини (існують в силу об'єктивних обставин). Цивілізаційний підхід в основу всіх процесів, що відбувається ставить людину, беручи до уваги норми поведінки, естетичні та етичні погляди. Поняття «цивілізації» ще в стародавні часи протиставлялося іншому поняттю – «дикість». Уже в ті часи люди бачили відмінність між варварським і цивілізованим суспільством і життям в цілому. Локально-цивілізаційний підхід вивчає історичні аспекти виникнення спільноти на певній території, для якої характерні власні соціально-економічні, культурні, політичні особливості. Цивілізації локального характеру можуть існувати як у рамках певної держави, так і при об'єднанні кількох держав, яскравим прикладом чого і слугує багатовікова історія західних українців-русинів.

Цивілізація локального виду – це система, яка складається з різних взаємопов'язаних компонентів: політичний устрій, економічна ситуація, географічне положення, релігія і багато ін. Усі ці складові відображають унікальність певної цивілізації. Теорія локальних цивілізацій ґрунтується на індивідуальності та розмаїтті історичних процесів. Локальний цивілізаційний підхід, так само, як і стадіальний, допомагає під різним кутом поглянути на історичний хід подій. Для стадіального підходу характерний розгляд розвитку людства відповідно із загальними законами. Складно сказати, яка теорія «краща» або «гірша». Вони обидві мають право на існування, так як є доповненням одна одної, володіючи своїми перевагами. Цивілізаційний підхід допомагає зрозуміти основні закономірності, напрями формування та становлення світової цивілізації, своєрідність окремих, а також дає можливість зіставляти процеси розвитку різних.

Офіційна наука спирається на попередні надбання і водночас вимагає від науковців нових оригінальних рішень найгостріших проблем сучасності. Лише глибоке усвідомлення особистістю значення національної та історичної пам'яті, напрацювань попередніх поколінь дає розуміння того, що є поступовість і системність, а не розірваність історичного процесу та знань.

Українські історики у більшості випадків коментують західні теорії або частково повторюють радянські. Та й це не дивно. Як розглядати дослідницький матеріал без попередніх надбань і створити нову істинну теорію, яка б докорінно відрізнялася від попередніх? Дослідник психології масових комунікацій О. Барішполець узагальнює: «Нині налічується понад 30 технологій – не випадкових творчих знахідок тележурналістів, а науково обґрунтованих, «обкатаних» і постійно застосовуваних технологій маніпулювання масовими настроями і свідомістю» [1, с. 298].

Друга половина XX ст. позначена апогеєм масштабного протистояння – «холодною війною» двох різних світів (Західної Європи і СРСР). Україна перебувала у «центрі» цього геополітичного протистояння. В умовах незалежності України та глобалізації світу загалом переосмислення досвіду цілих поколінь, збереження історичної пам'яті має стати ключовим аспектом в науці [2, с. 79]. Видано низку робіт, присвячених переосмисленню місця історії за інформаційної доби та визначення її зв'язку з пам'яттю суспільства та індивідів. Глобалізація знаменує «різке підвищення» інтересу до транснаціональної пам'яті, яка виходить за межі окремих націй та культур. Основними факторами, що викликали її появу, вважають вплив науково-технічного прогресу на свідомість людства і так зване «прискорення історії» через надлишок інформації, що походить із різноманітних джерел: праці Ф. Фукуями [3], П. Нора [4], Б. Мазліша [5] та ін.

Науковці Європи працюють над одним із актуальних питань – інформаційними війнами (праці О. Литвиненка [6], В. Лисичкіна [7], Г. Почепцова [8]). Активна робота ведеться у контексті діяльності державних інституцій, міжнародних організацій та їх безпеки на основі аналізу історичного фактажу. Якщо в СРСР апарат цензури і пропаганди у царині минулого визначав, що має бути увічненим, а що забутим, то за нових історичних обставин, ці функції намагаються виконувати різноманітні іноземні структури, часто прикриваючись благодійністю, культурно-мистецькими товариствами, релігійними об'єднаннями. Держава покликана охороняти свою територію і громадян та протидіяти чужій експансії незалежно від її форми, а музейні установи і державні архіви виступають осередками вивчення і популяризації історичних знань та збереження національної пам'яті.

Отже, з проголошенням незалежності України почався процес переосмислення історичного минулого, її регіонів (земель) на засадах новітніх методологічних надбань. Сьогодні низка проблем залишається практично недослідженою, а деякі ще не були порушені. У дослідженні різноманітних проблем ключову роль відіграє саме джерельна база та наявна історіографія, що зберігається у фондах архівів, музеїв та книгозховищ. Цивілізаційна

модель історичного пізнання має важливе науково-практичне значення для подолання світоглядної кризи і зіткнень різного трактування національної пам'яті, запобігання помилок у ході реформування суспільства, зокрема глибинних регіональних особливостей, традицій культури і ментальності, які склалися впродовж століть. Євроінтеграційні процеси, орієнтація на цінності європейської культури пов'язані з цивілізаційним пізнанням і вибором України.

Джерела та література

1. Баришполец О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації / О. Т. Баришполец. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 648 с.
2. Малярчук О. М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 548 с.
3. Fukuyama F. The End of History the Last Man / F. Fukuyama. – New York : Free Press, 1992. – 416 p.
4. Nora P. Between history and memory / P. Nora // Representations. – 1989. – № 26. – P. 7–25.
5. Mazlish B. The new global history / B. Mazlish. – New York : Routledge, 2006. – 131 p.
6. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції / О. В. Литвиненко. – К. : НІСД, 1999. – 148 с.
7. Лисичкин В. А. Третья мировая информационно-психологическая война / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепин. – М., 2000. – 304 с.
8. Почепцов Г. Г. Информационные войны. – К. : Ваклер, 2000. – 576 с.

*Oleh Maliarchuk
Volodymyr Maliarchuk
Kalush City*

Methodology of Historical and Ethnographical Cognition and Component of Museology in the Process of Preservation of National Memory

Annotation. *The article reveals modern scientific approaches to the study of the history of Ukraine through the combination of traditional methods, civilization knowledge, social history and civilization of the local type. The unique history of Western Ukrainian Rusyns is a vivid example of this civilization. The importance of museum institutions and state archives in overcoming the outlook crisis in «information wars» and collisions of different interpretations of national memory is highlighted.*

Keywords: *methodology, historian-ethnologist, museology, civilization approach, social history, national memory.*

Формування фондів та експозиції відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею: досвід і практика

***Анотація.** У статті розглядаються питання формування археологічних колекцій музейних фондів та експонування археологічних знахідок у різнопрофільних музеях. За архівними матеріалами відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею подано відомості про окремі пам'ятки археології Калущини та місце збереження артефактів.*

***Ключові слова:** пам'ятка археології, розкопки, археологічна культура, музей, експозиція.*

Формування археологічних фондів музею – є одним із найважливіших завдань працівників відділу археології. Сюди, в тому числі, належить і опрацювання музейних колекцій з метою подальшого їх експонування як в постійно діючих експозиціях, так і на численних виставках з фондів установи. Нагромадженню матеріалів передують виявлення пам'яток, розвідкові обстеження, стаціонарні розкопки, охоронні дослідження, які мають проводитися спеціалістами, археологічними експедиціями.

Вивчення давніх пам'яток Івано-Франківщини триває майже 150 років. Серед перших були дослідники княжого Галича о. Лев Лаврецький (1837–1910) та історик Ізидор Шараневич (1929–1901) [7]. Відтак почалося фіксування пам'яток різних археологічних періодів та культур. Дослідження набирали масштабних розмірів, цілеспрямовано створювалися археологічні експедиції, в результаті роботи яких зібрано значну кількість матеріалів. Уже влітку 1941 р. археологічна експедиція Станіславського історико-краєзнавчого музею входила до складу Галицької археологічної експедиції під керівництвом доктора Ярослава Пастернака і працювала на розкопках княжого Галича [4]. З того часу науковці Івано-Франківського краєзнавчого музею (до 1962 р. – Станіславського) постійно беруть участь у всіх експедиціях, що діють на теренах області. В основному це є спільні експедиції провідних наукових, археологічних установ Києва, Львова, Івано-Франківська та музею.

У 1980 р. в музеї почала працювати самостійна археологічна експедиція під керівництвом Богдана Томенчука, який вивчав старожитності краю періоду Київської Русі. Богдана Томенчук проводив розкопки в Галичі – Крилосі, в Олешкові, на Рогатинщині, в Буківні, обстежив значну частину пам'яток Галицької землі XII–XIII ст., в т. ч. городища та некрополі [5, 6]. Згодом були створені такі самостійні музейні експедиції як Івано-Франків-

ська, Печеніжинська, постійно діюча експедиція з дослідження середньовічних монастирів Прикарпаття та ін.

Музейні працівники систематично беруть участь у роботі Державного підприємства (далі ДП) «Культурна спадщина Прикарпаття», Інституту археології НАН України (керівник Василь Романець) тощо. Окрім того, на території області ведуть свої дослідження міжнародні експедиції, фахівці різних іноземних наукових установ.

Виявлені під час розкопок та розвідкових обстежень знахідки дослідники передають у відповідні науково-освітні організації. Комплекс робіт визначається та узгоджується офіційним документами – «Відкритим листом» – керівництвом Інституту археології НАН України (Київ), Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича (Львів), ДП «Культурна спадщина Прикарпаття» (Івано-Франківськ), Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника, Івано-Франківським краєзнавчим музеєм, які мають юридичне право на проведення археологічних розкопок, розвідок, охоронних робіт. Вони виступають організаторами експедицій, забезпечують їх фінансування, контролюють звітність, надають приписи щодо постійного місця зберігання знахідок. Матеріали після наукового опрацювання передаються у фонди Інституту археології НАН України (далі ІА), Історії України імені Івана Крип'якевича (далі ІІУ), Івано-Франківського краєзнавчого музею (далі ІФКМ), в Музей археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (далі ПНУ), музеї Києва, Львова.

Таким чином формуються колекції, що постійно зберігаються у відповідних установах і за потреби мають бути доступні для дослідників. Багато археологічного матеріалу з території сучасної Івано-Франківщини знаходиться в музеях Польщі, Росії та інших держав.

Значна кількість археологічних знахідок міститься у громадських, шкільних, приватних, відомчих музеях, працівники яких, в основному, не мають юридичного права на археологічні роботи. Колекції таких музеїв формуються за рахунок подарованих окремими громадянами речей; знахідок, зібраних під час краєзнавчих уроків-екскурсій конкретним населеним пунктом; закуплених у колекціонерів речей; випадкових знахідок, виявлених під час ведення невеликих земляних робіт у приватних господарствах тощо. Згідно чинного Законодавства про факти виявлених археологічних знахідок юридичні та фізичні особи зобов'язані повідомляти в державні органи охорони культурної спадщини. При формуванні експозицій різнотипних та профільних музеїв за зверненням їх керівництва до вищезгаданих науково-освітніх установ (ІА НАН України, ІІУ імені Івана Крип'якевича, ІФКМ, ПНУ імені Василя Стефаника, Львівського національного університету імені Івана Франка) за

відповідним дозволом адміністрації. Археологічні колекції можуть надаватися таким музеям для тимчасового або постійного зберігання й експонування. У такому разі складається акт приймання-передавання музейних предметів на тимчасове/постійне зберігання. Якщо предмети передаються на тимчасове експонування, то обов'язково зазначається конкретна дата їх повернення.

Формуючи відділ або розділ археології в рамках історичного відділу, слід чітко дотримуватися історизму та хронологічно-проблематичного порядку, науково-обґрунтованої археологічної періодизації стародавньої історії та археологічних культур. Створення археологічних експозицій у національних чи великих державних, комунальних музеях – історичних, краєзнавчих, історико-краєзнавчих, археологічних – суттєво відрізняється від експозицій громадських, шкільних, приватних або профільних музеїв. Якщо у перших, як правило, зберігаються матеріали археологічних досліджень більшості населених пунктів цілої держави, регіону або області, то в інших – окремого міста, села (або кількох сіл). Відповідно, в історичних, краєзнавчих музеях представляються всі археологічні періоди – кам'яна доба, енеоліт, бронзова доба, залізний вік, антична цивілізація, римський період, давньослов'янський час, епоха Київської Русі, козацька доба та всі археологічні культури, характерні для цілого регіону; в громадських, профільних музеях демонструються частіше лише знахідки, виявлені в тому чи іншому конкретному поселенні чи околиці.

На Івано-Франківщині налічується понад 1,5 тисячі пам'яток археології, що представляють всі відомі археологічні епохи [3]. Експозиція відділу археології ІФКМ побудована таким чином, щоб відобразити процеси заселення краю, розвиток різних форм та методів господарювання, духовно-культурний рівень давнього населення. Кожна доба репрезентована матеріалами з розкопок, проведених на території області. Археологічні дослідження дали можливість скласти археологічні карти області кожного історичного періоду. На них позначені всі поселення, де виявлені пам'ятки конкретних археологічних культур. Таким чином, кожний мешканець краю, оглядаючи музейну експозицію, має можливість ознайомитись з найдавнішою історією своєї «малої» батьківщини – свого села, міста, району, а це має велике значення для виховання багатьох поколінь сучасників.

Кам'яну добу на теренах Івано-Франківщини репрезентують численні крем'яні та кам'яні знаряддя праці з палеолітичних поселень, рештки кістяків мамонтів, наконечники стріл, списів. В часи неоліту прикарпатські землі заселяли спільноти культури лінійно-стрічкової кераміки, на поселеннях яких знайдено характерний глиняний посуд, грузила, кам'яні сокири, вироби з кременю, кістки та рогу. Найширше в експозиції представлено трипільську

культуру, яка залишається однією з найяскравіших культур Європи доби енеоліту. За епохи бронзи на наших теренах мешкали племена культури шнурової кераміки, комарівської культури. Племена голіградської культури, ранньоскіфського часу – пам'ятки типу Черепин-Лагодів, куштановицької культури – заселяли край за доби раннього заліза. У пізньолатенський час тут господарювали племена зарубинецької та пшеворської культур, у ранньоримський час – липицької культури. Пізньоримський період представляють пам'ятки черняхівської культури й культури карпатських курганів. Слов'янські культури репрезентують також племена пражської та райковецької культур. Надзвичайно цікавими є городища, селища, храми, некрополі епохи Київської Русі. Значно посилився інтерес до пам'яток доби Козаччини, які активно досліджуються науковцями. Матеріали всіх археологічних культур Прикарпаття представлені в експозиції відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею.

2001 року Івано-Франківська обласна Рада, Краєзнавчий музей спільно з обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури видрукували Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області, де обліковано 1490 об'єктів [3]. Під час складання списків науковці узагальнили результати досліджень українських та польських дослідників XIX – першої половини XX ст. та радянських науковців другої половини XX ст. Опрацювання матеріалів із розкопок та розвідок особливо активізувалося в кінці 1980-х – середині 1990-х рр., коли власне тривали підготовчі роботи зі створення Словника археологічного. Давні пам'ятки тоді активно обстежували археологічна експедиція Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника та Прикарпатська археологічна експедиція Івано-Франківського краєзнавчого музею, де працювали викладачі ІФДПІ Борис Василенко, Ігор Кочкін та науковці ІФКМ Богдан Томенчук, Марія Вуянко, Наталія Палійчук. Були використані матеріали археологічних досліджень Михайла Клапчука. Статті готували також відомі львівські та київські археологи Володимир Баран, Лариса Крушельницька, Михайло Філіпчук, Лариса Кулаковська, Ліна Вакуленко, Леонід Мацькевий, Юрій Лукомський та інші. Тоді серед інших відомостей зосереджувалися і на сучасному стані пам'яток та місці збереження знахідок, що є важливим як для археологів, істориків, так і етнографів, краєзнавців. Зовнішні ознаки археологічних пам'яток у другій половині XX – на початку XXI ст. дуже відрізнялися від тих, що їх бачили й описували дослідники XIX – першої половини XX ст. Насамперед, це пов'язано з інтенсивною господарською діяльністю людей, а саме з розорюванням земель, прокладанням доріг, неконтрольованим будівництвом, меліоративними роботами тощо. За останні

десятиліття фахівцями різних наукових установ на території області виявлено чимало нових пам'яток, які мають доповнити існуючий Реєстр. Матеріали Словника зберігаються в ІФКМ [1, арк. 2–4, 310–315].

Негативний вплив природно-кліматичних факторів та безвідповідального господарювання позначилися і на пам'ятках археології Калущини. На теренах сучасного району, згідно Реєстру, досліджувалися 15 пам'яток, з них 3 в самому Калуші і 12 в селах [2, с. 13, 78–79]. Пам'ятки обстежували та подавали відомості про них дослідники Влодзімеж Антоневич, Міхал Вітановський, Богдан Януш, Ярослав Пастернак, Борис Василенко, Ігор Свешніков, Богдан Томенчук, Ігор Кочкін, Марія Вуянко, місцеві краєзнавці та інші.

Розташований в ур. Струкова Гора курганий могильник Калуш I відомий з початку ХХ ст., був зафіксований Богданом Янушем. Пам'ятка невисначеної культурної приналежності не розкопувалася. У 1984 р. розвідкові роботи проводив Борис Василенко. Кургани дуже розорані, первісну їх кількість встановити не вдалося. Простежено 4 плями діаметром до 10–15 м, розташованих на відстані 25–30 м одна від одної. Матеріали відсутні [1, арк. 2].

Грунтовий могильник Калуш II розташований на території міста, у південно-західній окраїні об'єднаного з містом села Підгірки. У 1936 р. його виявив Ярослав Пастернак, він зафіксував 7 насипів. Тоді ж один курган Ярослав Пастернак розкопав, було виявлено трупоспалення з посудиною, декілька крем'яних виробів. Пам'ятка епохи бронзи датована комарівською культурою (ХV–ХІІ ст. до Р. Х.). У наш час кургани дуже розорані, на полі простежуються плями жовтуватого кольору діаметром близько 10 м, відстань між ними 25–30 м. Кургани містилися по одній лінії. Місце зберігання знахідок не відоме [1, арк. 3].

Поселення Калуш III лежить між Калушем і Підгірками, об'єднаними з містом, біля підніжжя гори Височанка на місці пагорба Слави. Виявлене в 1979 р. під час прокладання траншеї на пагорбі Слави. Було знайдено декілька крем'яних відщепів, лінзоподібна в перетині крем'яна сокира, вкрита потужною патиною жовтувато-коричневого кольору. У 1983 р. пам'ятку обстежував Борис Василенко. Поселення датоване періодом бронзи, можливо, комарівської культури. Унаслідок проведення земельно-господарських робіт розміри не встановлені, культурний шар фіксується слабо, кераміка відсутня. Знахідки були передані в ІФКМ [1, арк. 4].

Поселення Голинь II виявив у 1983 р. Ігор Кочкін. Пам'ятка знаходиться на високому правому березі р. Сівка на сільських городах в ур. За Липами, на відстані 2,3 км на схід від сільської школи. Під час обстеження було зібрано фрагменти кераміки, датованої періодом Київської Русі. Культурний шар потужністю до 0,5 м, насиченість знахідками незначна, верхній горизонт пору-

шений оранкою. Матеріали містяться в Археологічному музеї Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника [1, арк. 310].

Поселення Голинь III розташоване в 2,6 км на схід від сільської школи, на високому мисі правого берега р. Сівка в ур. Границя. У цьому місці річка змінила русло, і під обривом берега утворилося невелике болітце. Висота над рівнем води – 10-12 м. Розміри поселення 100х100 м. Пам'ятку виявив Ігор Кочкін у 1983 р., зібрано керамічний матеріал голіградської культури фракійського гальштату доби раннього заліза. Культурний шар потужністю до 0,5 м, верхній горизонт пошкоджений оранкою. Знахідки зберігаються в Археологічному музеї ПНУ імені Василя Стефаника [1, арк. 311].

Грунтовий могильник Сівка-Войнилів I міститься в околицях села. Виявлений випадково наприкінці XIX – на початку XX ст., декілька поховань зафіксував Міхал Вітановський. Точне розташування та кількість відкритих захоронень невідомі. Пам'ятка невизначеної культурної приналежності за наявними кам'яними виробами датується добою бронзи. Матеріали не збереглися [1, арк. 312].

Поселення Сівка-Войнилів II виявив у 1986 р. Борис Василенко. Розташоване воно на відстані 2 км на північний захід від села, на правому березі Дністра, в ур. Гора, розміри 100х100 м. Підйомний матеріал – дрібні фрагменти грубої кераміки з невиразними функціональними ознаками. Культурний шар потужністю до 0,4–0,5 м, насиченість знахідками слабка, верхній горизонт порушений оранкою. Поселення датується добою бронзи, культурна приналежність не визначена. Матеріали передані до ІФКМ [1, арк. 313].

Курганий могильник Томашівці I відомий з кінця XIX ст., про нього ще у першій половині XX ст. писали Богдан Януш, Влодзімеж Антонець. Пам'ятка не досліджувалася. Один курган діаметром 35 м і висотою 1 м зруйнований в 1965 р. під час геодезичних робіт при прокладанні шосе. В кургані було знайдено кам'яну просвердлену бойову сокиру. Датування – бронзова доба, підкарпатська культура шнурової кераміки, верхньодністровська група, II-й етап. Могильник знаходиться на відстані 1 км на південний захід від села в ур. Дубина, з лівої сторони від дороги Калуш – Войнилів (Томашівці – Копанки). В групі 14 курганів діаметром 35-40 м та висотою 1-2 м кожний, відстань між ними не менше 50 м. Один курган (зруйнований) лежав практично на шосе. Знайдена сокира зберігається в ІФКМ [1, арк. 314].

Печера в Томашівцях відома з кінця XIX ст., в 1918 р. її зафіксував Богдан Януш, пам'ятку обстежував краєзнавець Теодозій Король, в 2005 р. дослідження проводила Марія Вуянко. Печера знаходиться в ур. Кам'яне (Скала, Печера), на лівому підвищеному березі Малого Потоку, що впадає у

р. Болохівку. Вхід до печери міститься на висоті близько 5 м над рівнем води. Під час досліджень було вивчено тридільне печерне приміщення, його коридорну систему, інтер'єр, в т.ч. кам'яні виступи – «крісла» тощо. Можливо, печера функціонувала в добу бронзи і була пов'язана з курганням могильником Томашівці I [2, с. 62–67].

Поселення Цвітова I віддалене на 1 км на північ від західної частини села. У 1986 р. його виявив Борис Василенко. Датується добою бронзи, можливо, культура воронкоподібного посуду. Поселення лежить на правому високому березі Дністра в ур. Біла Глина, розміри 200х100 м. Підйомним матеріал – декілька крем'яних відщепів і невиразних знарядь, дрібні фрагменти грубої кераміки. Раніше тут було знайдено дві кам'яні сокири культури воронкоподібного посуду, невідомої на території Івано-Франківської області. Можливо, це імпорти або крайнє східне поселення згаданої культури, поширеної у Львівській обл. (с. Цвітова знаходиться на межі областей). Матеріали зберігаються у фондах ІФКМ та місцевому музеї [1, арк. 315].

Курганий могильник Цвітова II розміщений у 2,5 км на північний захід від села, на плато високого правого берега Дністра, в ур. Татарські Могили. Відомий з XIX ст., в 1985 р. його обстежував Богдан Томенчук. Прослідковано два кургани висотою 1,5–2,5 м, діаметром 10–15 м кожний. Могильник не розкопувався, культурна приналежність не визначена [1, арк. 315-а].

Отже, музейні колекції формуються переважно на основі матеріалів, виявлених під час фахових археологічних досліджень. Експонати відділів археології репрезентують найкращі збережені артефакти різних археологічних культур, поширених на території регіону. Археологічні пам'ятки, виявлені на території Калушини, дають підстави для проведення систематичних розкопок з метою докладного вивчення місцевих старожитностей та поповнення історичних знань про найдавніші часи на території краю. Одними із найвідповідальніших завдань музейних працівників є саме збереження й популяризація пам'яток історії та культури.

За ініціативи та участі місцевих істориків-краєзнавців Олега Малярчука, Івана Тиміва, Уляни Паньо, Богдана Яневича, Любові Бойко, Артура Єфремова у липні-серпні 2015 р. державним підприємством «Археологічна спадщина Прикарпаття» проводилося обстеження у старій частині міста Калуша (вул. Грушевського, 4). Експедицію очолювали археологи Василь Романець та Ігор Кочкін. У ході наукових досліджень були розкопані дерев'яні фундаменти старовинних будівель, укладені річковим каменем, зібрано зразки кераміки другої половини XVIII ст., речі побутового призначення. Місцева преса («Дзвони Підгр'я», «Західний вісник», «Вікна») висвітлювала діяльність експедиції.

Джерела та література

1. Архів відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею. Рукописні матеріали Бориса Василенка, Богдана Томенчука, Марії Вуянко. – 315 арк.
2. Вуянко М. В. Печера в Томашівцях: сучасний стан та перспектива дослідження / Марія Вуянко // Екологічні проблеми Прикарпаття. Матеріали науково-теоретичної конференції м. Івано-Франківськ, 19 грудня 2005 р. – Івано-Франківськ, 2005. – 110 с.
3. Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ, 2001. – 179 с.
4. Пастернак Я. М. Старий Галич: археологічно-історичні досліді у 1850–1943 рр. / Ярослав Пастернак. – Вступ. ст. І. М. Коваля. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай», 1998. – 348 с.
5. Томенчук Б. П. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація / Богдан Томенчук. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 328 с;
6. Томенчук Б. П. Галич і Мала Галицька земля XII–XIII ст. Історична топографія городищ : [монографія] / БогданТоменчук. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2016. – 595 с.
7. Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w r. 1860, 1880 i 1882 / kreślone przez Izzydora Szaraniewicza. – Lwów : Gubrynowicz i Szmidt, 1883. – [4], 232, XXXII с., 3 л.

Maria Vuyanko
Ivano-Frankivsk City

Formation of Funds and Expositions of the Department of Archeology of the Ivano-Frankivsk Regional Museum: Experience and Practice

Annotation. *The article deals with the issues of the formation of archaeological collections of museum funds and exhibition of archaeological finds in diverse museums. According to archival materials of the Department of Archeology of the Ivano-Frankivsk Regional Museum, information is provided about certain archeological monuments of Kalush Region, and the place of preservation of artifacts.*

Key words: *archaeological monument, excavations, archaeological culture, museum, exposition.*

Історичні документи у фондах Краєзнавчого музею Калущини

Анотація. У статті висвітлено процес формування колекції документів основного й допоміжного фондів Краєзнавчого музею Калущини. Розкрито зміст та інформативну вартість найважливіших джерел. Проаналізовано деякі матеріали з історії храму Св. Архистратига Михаїла у Калуші, документи про реквізицію дзвонів у Войнилові, свідоцтва випускників навчальних закладів Калуша та інші джерела. Розглянуто перспективи музейного експонування документальних джерел.

Ключові слова: Краєзнавчий музей, документ, Калуш, музейний фонд, колекція, експозиція.

Історія Калуша від найдавніших часів до сьогодення має вже чималий історіографічний доробок, однак чимало документальних джерел ще чекають своїх дослідників.

Архівні джерела з історії Калуша вивчали історики й краєзнавці: Яків Рабінович і Микола Хвостін [23], Володимир Грабовецький [13], Петро Сіреджук [25], Олег Малярчук [20], Михайло Коломиєць [18], Михайло Миронюк [21], Андрій Костишин [19], Іван Тимів [27; 28; 29] та ін.

Колекція документів Краєзнавчого музею Калущини почала формуватися у 90-х рр. XX ст. одночасно із створенням основного та допоміжного музейних фондів.

Як відомо, рішення про створення музею Калуська міська рада ухвалила 3 грудня 1992 р. [6, арк.1]. Саме від цього часу почалася активна діяльність дослідників зі збору предметів музейного значення, в тому числі й документів для постійної експозиції музею, яку здійснювали історики Іван Дячук, Емілія Андріїв та волонтери музею. Художнє оформлення музею виконав калуський художник Мирослав Гаталевич, який у 1997 р. підготував десять стендових рисунків згідно з тематикою розділів експозиції [10].

Рішення № 294 про відкриття музею прийнято 23 грудня 1997 р., а саме відкриття відбулося 28 грудня 1997 р. [6, арк. 2].

Музей знаходиться у приміщенні єврейського культурно-просвітницького центру, яке є пам'яткою архітектури місцевого значення 20-х рр. XX ст. [22, с. 30]. У радянські часи в цьому приміщенні були парткабінет, міська бібліотека, управління культури та інші установи.

Першим директором новоствореного музею у 1997 р. призначено Івана Дячука, а його наступником у 2004 р. стала Уляна Паньо, яка очолювала заклад до 6 вересня 2016 р. Із 1 листопада 2016 р. директором Музейно-вистав-

кового центру, в структурі якого знаходиться Краєзнавчий музей Калушини, є Артур Єфремов.

Формування музейної збірки йшло шляхом добровільних пожертвувань калушан і мешканців району. Значна частина документального зібрання – це добровільні дарування калушан для поповнення музейного фонду. Найбільш активними дарувальниками були Олександр Кадоб'янський [8, с. 2–3], Христина Величкович [8, с. 12–13], Роман Бревко [8, с. 73–78, 91–93], Іван Кульчицький [8, с. 14–18], Роман Гресько [8, с. 135–136, 143–144], Галина Сорока (Микульська) [8, с. 10–11, 20–23], Надія Поташник [8, с. 77–78, 81–89], Микола Когут [8, с. 52–53; 56–57, 133–134], Василь Фіцак та інші.

Чимало матеріалів для музею передала заступник директора з виховної роботи ЗОШ № 1 Іванна Пітулей. Особливо цікавими є фотоматеріали про українських повстанців, вихідців із Калушини, сталінські репресії на Калушині, світлини про відзначення Шевченківських ювілеїв у Калуші [8, с. 32–40] тощо.

Умови праці музейних працівників у 90-х рр. ХХ ст. були складні: відсутність фінансування для закупівлі предметів музейного значення, пошукових експедицій, дослідницької праці в архівах, належного обладнання фондочових приміщень, малі можливості обмінних виставок, проблема кадрового забезпечення (один науковець), нерегулярні виплати заробітної плати [22, с. 31]. Та, попри наявні труднощі, музейні фонди поповнювалися і проводилася відповідна наукова робота.

Зі своєї домашньої збірки в дар Краєзнавчому музею чимало документальних матеріалів і фотографій передала калушанка Галина Сорока (Микульська). Серед них – звернення до її батька Георгія Микульського від Головного руського виборчого комітету, у якому висловлювалося прохання до громади Калуша підтримати на виборах українського делегата до Галицького сейму та інші. Оригінал цього документа зберігається в постійній експозиції музею [17].

Від «Союзу українок», який очолювала пані Ірина Сохацька, а згодом Люба Липовська, Іванові Дячуку передано для музею фото членів цього об'єднання 30-рр. ХХ ст.; фото приїзду митрополита А. Шептицького до Калуша у 1938 р., український театр у Воркуті та ін. Активною волонтеркою музею була й Лідія Іваницька, яка передала музеєві документи про закінчення Наталкою Іваницькою торговельної школи в Калуші [16].

У музеї зберігаються документи й фотографії, які засвідчують функціонування у Калуші калійного виробництва та пивоваріння [24].

Найдавнішим із документів музейної колекції є «Передшлюбна угода. Яна Кушлика з Теклею Козоріз 1829 р.» (*фото 1*)[2], а найпізнішим – «Коро-

ткий інформаційний звіт про проведення пошукових робіт на місці загибелі учасників українського націоналістичного підпілля», датований 22 червня 2017 р. [3]. У цьому документі йдеться про загибель українських підпільників у криївці поблизу села Підгірки 6 вересня 1945 р.

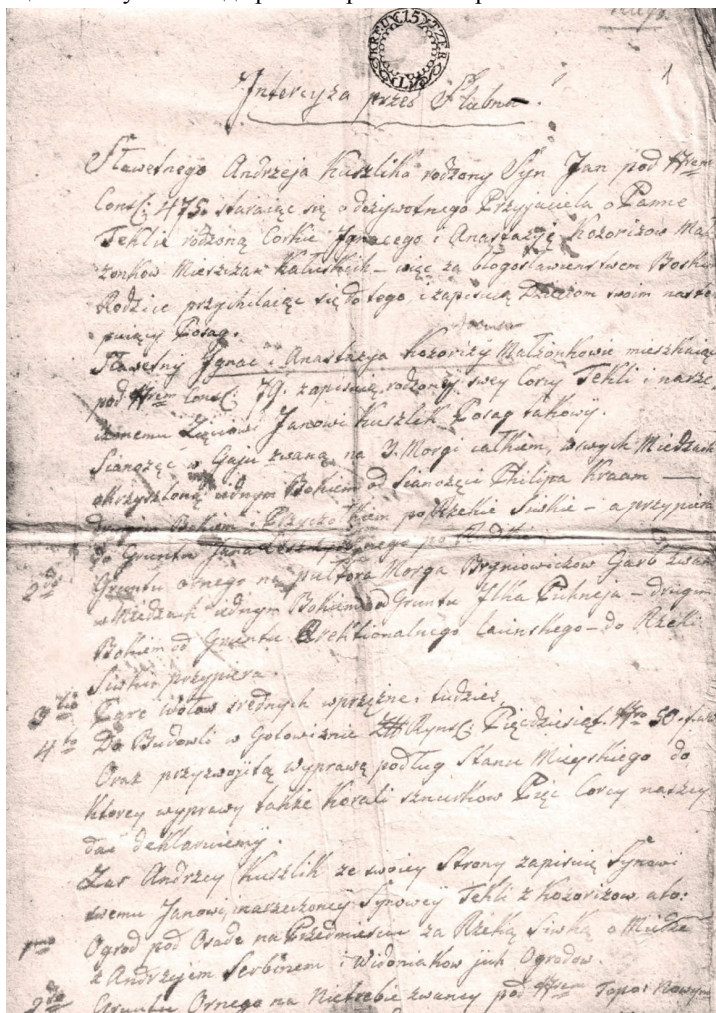

Фото 1. «Передшлюбна угода Яна Кушлика з Теклею Козоріз 1829 р.
З колекції Краєзнавчого музею Калушини

Колекція документів Краєзнавчого музею містить низку матеріалів, отриманих із церковного архіву храму Св. Архістратига Михаїла в Калуші. Одним із важливих статистично-демографічних джерел з історії Калуша є рукописна книга під назвою «Спись парохіянь церкви Баня» (60 рр. XIX –

30 рр. XX ст.). Зазначена книга є оригіналом. Записи в ній зроблені українською мовою, різними за складністю прочитання почерками, чорним чорнилом. Документ має 399 аркушів, нумерація яких починаються з 99 аркуша. Більша частина книги не заповнена. Перший запис повідомляє про родину Микити Андрусіва (1869–1895), а останній фіксує дату народження Василя Сливоцького (13. 01. 1884 р.) та містить поіменні відомості про склад сімей. Далі нотатки не систематичні, лише наприкінці книги подано загальний перелік парафіян села Баня. Відомості про господарів уписані згідно номерів їхніх житлових споруд (від № 2 – до № 100 і далі до № 1079). Графи цього реєстру передбачали отримання такої інформації, як: номер помешкання, ім'я та прізвище, мешканців оселі, їх віровизнання, дати народження, вінчання та відходу у вічність. В окремій графі фіксували готових і неготових до сповіді. Остання графа відведена для приміток. На форзаці книги зазначено дату візитації Банівської церкви – 25 червня 1926 р., без вказівки прізвища візитатора [11]. Зазначений документ є важливим джерелом демографічної інформації про село Баня поблизу Калуша.

Важливі демографічні показники про населення Калуша першої третини XX ст. містить «Книга оповідей» із храму Св. Архистратига Михаїла в Калуші. У документі йдеться про молодих людей, які вирішили поєднати свої долі в майбутньому християнському шлюбі. У книзі є порядковий номер, прізвище майбутніх наречених, імена їхніх батьків, соціальний стан, віросповідання, обряд, місце народження й проживання бажаючих створити нову сім'ю та номер їхнього помешкання. Далі записано дату оповіді, оголошеної священиком у церкві. Остання графа – примітка. В Основному фонді Краєзнавчого музею зберігається фрагмент «Книги оповідей» за 1923–1933 рр. [9]. Для прикладу, запис під номером 28 повідомляє, що «Петро Кушлик, обряду греко-католицького, стану вільного, син Івана та Юлії Кушлик, народжений 7 травня 1899 р. в Загір'ю під числом номера дому 94, там замешкалий. Єфрозинія Тимцюрак, обряду греко-католицького, стану вільного, донька Юстина і Марії Іваніцької, роджена 17 серпня 1899 р., під числом номера дому 729, тут замешканому» [9, с. 70]. Записи, зроблені чорним та синім чорнилом, належать отцеві Володимирі Петрушевичу (1848–1917), пароху греко-католицької громади Калуша з 1894 р. [19, с. 36]. Загалом, книга дає змогу уточнити й навіть відновити анкетні дані калушан і не тільки. Загальний стан рукопису потребує ґрунтовної реставрації.

Інформативним джерелом церковної статистики є також «Церковний інвентар парохії в Калуші», складений у 1927 р. [12]. Документ виконаний на спеціальному бланку у вигляді окремої книги. Він складається із двох частин – запитань і відповідей та налічує 20 сторінок. У лівій частині, яка зай-

має 1/3 аркуша, подано запитання, а в правій частині – 2/3 місця – відведено для відповідей. В оригіналі вони надруковані, а відповіді записано українською мовою рукою священика. Записи виконані чорним чорнилом, чітко, але подекуди дрібним і малорозбірливим почерком. Весь рукопис займає 17 аркушів, решта аркушів з 18 до 20 – чисті.

Зовнішнє оформлення оригіналу таке: формат книги 47х25 сур.; палітурка з пресованого картону чорного кольору; наріжники і корінець із чорної тканини. Книжковий блок прошитий чорно-жовтою ниткою.

На першій сторінці зазначено місце виготовлення бланку церковного інвентаря – друкарня М. Зільбермана в Зборові. У верхній частині титульного аркуша хрестик (4х25 см), папір жовтуватий, подекуди із чорнильними плямами [12, с. 13]. Документ передано на депонування до Краєзнавчого музею із церкви Св. Архистратига Михаїла в Калуші в листопаді 2013 р. Цікавими є й інші матеріали з історії калуських храмів.

Інформативно вартісним також є протокол реквізиції церковних дзвонів у парафіях Войнилова і Довпотова 24 вересня 1916 р., оригінал якого зберігається в Державному архіві Івано-Франківської області [1], а копія у – фондах Краєзнавчого музею Калушини [3]. Зазначене джерело повідомляє, що австрійським військом у Войнилові забрано 17 дзвонів, а у Довпотіві 3. Процес вилучення дзвонів відбувався без оформлення належних документів із великими порушеннями установлених правових норм. На звернення священика залишити бодай один благовіст австрійський офіцер не зреагував. Із дзвіниць знято 20 дзвонів різної величини і ваги, хронологічний діапазон яких XII–XIX ст. З них XII ст. – 1, XVII ст. – 5, XVIII ст. – 9, XIX ст. – 3, не датованих – 2 [1; 3].

Документація з історії калуських храмів радянського періоду не значна. Здебільшого, це довідки різного призначення, дозвільні документи на відновлення діяльності церков, матеріали господарської та фінансової діяльності [7] тощо. Основний масив джерел зберігається в парафіяльних архівах при церквах.

Вагоме місце в колекції документів Краєзнавчого музею Калушини займають свідоцтва випускників навчальних закладів Калуша та інших міст Галичини. Серед матеріалів музею увагу привертає «Свідоцтво про закінчення навчання з ковальського фаху, видане 12 жовтня 1896 р. Стефанові Кушлику з села Баня Калуського повіту» [5, арк. 8].

Документ виготовлено на твердому картоні світлого жовто-коричневого кольору, він має декоративне обрамлення (№ 15). Декоративні рамки (ліногравюра) виконано світло-синім та світло-червоним кіноварними кольорами. У центрі документа – «всевидяче око» (символізує захист Всевишнього-

го) із двома ангелами по боках. На кутах у центральному обрамленні згруповано ремісничі вироби, відповідно до профілю. Текстова частина свідоцтва містить три інформаційних блоки: головний, в центрі документа, із записом про особу випускника студій – Стефана Кушлика – його походження, термін навчання, рівень осягнення професії. Над ним – аркоподібний напис: «Свідоцтво закінченого навчання», виконаний способом темперного тиснення [5, арк. 8].

У колонці зліва вказано, що учень С. Кушлик навчався під керівництвом майстра Валентина Віртха, зазначено номер запису його як фахівця у книзі ковалів, яку вело «Товариство майстрів ручної праці».

У правій колонці – підпис і печатка вїйта громади села Баня, що посвідчують достовірність документа. По боках свідоцтва зображено герби восьми ремісничих професій: столярів, мулярів, м'ясників, шевців, ключників, пекарів, ковалів, кравців.

Загальні розміри документа 38х49 см. У лівому верхньому кутку основного тексту поміщено поштову марку вартістю 15 крейцерів, як підтвердження оплати гербового збору. У чотирьох інших кутах – великими літерами написи: «БОЖЕ, ДОПОМОЖИ». «ЧЕСНІЙ ПРАЦІ». «ПРАЦЮЙ І ЗАОЩАДЖУЙ». «ПРАЦЯ ЗБАГАЧУЄ».

Унизу посередині запис: «Z drukarni i księgarni A. Cichockiego w Brzeżanach» (Із друкарні і книгарні А. Ціхоцького в Бережанах) [5, арк. 8].

У фондах Краєзнавчого музею Калущини також зберігаються оригінали й копії свідоцтв про навчання й закінчення калушанами студій в різних навчальних закладах краю. Серед них вартий уваги «Диплом помічника майстра (підмайстра), виданий «Товариством ремісників» Гнатові Лещію (1908 р. н.), мешканцеві Калуша, який навчався стельмаської справи від 15 квітня 1924 р. до 16 квітня 1927 р. У калуського майстра колісного ремесла (стельмаха) пана Юзефа Стемлера і 13 червня 1927 р., і склав екзамен перед державною комісією на підмайстра з оцінкою «добре» [5, арк. 26, 27]. Краєзнавчий музей має лише копію цього документа, бо нащадки не побажали залишити оригінал.

Диплом підмайстра слюсарної справи 7 жовтня 1925 р. отримав Володимир Микитка (1909 р. н.), житель села Дубівці Станиславівського повіту (*тепер Галицький район. – І. Т.*), який склав кваліфікаційний іспит на «відмінно». Трирічний термін навчання цій професії учень пройшов у майстра Шимона Пасічника в Калуші. Оригінал його диплома зберігається в музейній колекції [5, арк. 3].

Серед кваліфікаційних документів інших спеціальностей варто звернути увагу на видані «Державною торговельною школою з українською мовою

навчання», що працювала в Калуші у 1942–1944 рр. під керівництвом Михайла Гуцуляка, а згодом – Михайла Короля. У школі навчалося 150 дітей [18, с. 114].

У фондах музею зберігаються свідоцтва учнів цієї школи Катерини Мазуркевич (1927 р. н.), яка навчалася на купецькому відділі [5, арк. 10, 15] та Наталки Іваницької (1925 р. н.), учениці бюрового (діловодного) відділу [5, арк. 13, 14]. Обидві учениці – мешканки Калуша. Свідоцтва заповнені німецькою й українською мовами. Згадані документи фіксують викладання в школі таких навчальних дисципліни, як от: банківська справа, кооперація, бухгалтерія, товарознавство, техніка реклами, машинопис.

Випускників торговельних шкіл призначали на посади бухгалтерів торгових підприємств, фахівців з купівлі-продажу та ведення ділової кореспонденції, працівників крамниць і складів [26, с. 75].

Важливим джерелом відомостей з історії професійної освіти на Калущині є «Список сільськогосподарських шкіл з українською мовою навчання в Генеральному губернаторстві», опублікований у вчительському часописі «Українська школа» за 1942 р. Згадане джерело інформує, що у «Галицькій області, до якої належали Дрогобицька, Стрийська і Калуська округи, було 42 сільськогосподарські школи, з них до Калуської округи належало шість. Зокрема такі школи працювали з 16 лютого 1942 р. у Калуші, Новиці (з 5. 02. 1942 р.), Підмихайлі (з 26. 02. 1942 р.), Голині (з 23. 02. 1942 р.), Долині (з 1. 03. 1942 р.), Рожнятові (з 24. 02. 1942 р.) [15, с. 27–28]. Оригіналів свідоцтв про закінчення згаданих шкіл у музеї немає. У фондах музею збереглася лише копія Кінцевого свідоцтва Анни Гнатів (1925 р. н.) із села Верхня, яка у 1943 р. закінчила Державну сільськогосподарську школу для дівчат у Калуші. Документ виданий 28 жовтня 1943 р. засвідчує викладання у школі таких предметів, як: куховарство, робота з голкою, шиття одягу, домашнє господарство, сільське господарство, городництво, німецька мова, догляд за дітьми й родиною, листування, рахунки [5, арк. 29] та інші.

Важливо зазначити, що німці дозволили розвивати лише мережу нижчих і середніх фахових шкіл з метою підготовки фахівців для німецького господарства, зокрема індустрії [26, с. 109].

Із шкільних освітніх документів у фондах музею зберігаються оригінали шкільних свідоцтв Івана Бережницького (1920 р. н.) із села Хотіня про закінчення ним 4-класної загальної школи в Хотіні. Свідоцтво видане 28 червня 1932 р. Аналогічне свідоцтво належало також Вірі Кіндюх (1923 р. н.) з Хотіня, яка отримала відповідний документ 14 червня 1933 р. [5, арк. 8, 9].

А нещодавно музей отримав свідоцтво про закінчення семикласної школи у Калуші (1944 р.) Іванною Фуштей. Документ подарований представником родини – Любою Романів [5, арк. 16].

Підсумовуючи, варто зазначити наступне:

- у фондах Краєзнавчого музею зберігається незначна, але вартісна підбірка документів різного походження й призначення;

- збережені документи з історії головного храму міста Калуша – це, здебільшого, майнові, статистичні, демографічні матеріали, які суттєво доповнюють архівні збірки, а в деяких випадках є незамінним першо-джерелом;

- цікавою є колекція учнівських свідоцтв про закінчення фахових студій, документи яких інформують про особу учня й майстра та рівень досягнення вихованцем обраної професії; свідоцтва містять назви населених пунктів, звідки надходило поповнення учнівського контингенту; зазначено назву фахового контролюючого органу – «Промислова корпорація ремісників у Калуші»;

- розглянуті документи випускників, які пройшли повний курс навчання, засвідчують, що в Калуші наприкінці XIX – на початку XX ст. окремих ремісничих шкіл не було, учні навчалися обраного фаху приватно;

- колекція учнівських свідоцтв містить освітні документи майже всіх середніх і професійних навчальних закладів, що функціонували в Калуші, наприкінці XIX – середині XX ст.

На більш докладне вивчення, публікацію та експонування заслуговують фондові документи, отримані з парафіяльних архівів (витяги з метричальних книг, передшлюбні угоди, свідоцтва, що засвідчують основні етапи життя особи, довідки) тощо.

З інших архівосховищ вартими уваги є книги юридичних актів Калуського повітового та гродського суду (з 1928) [14, с. 92–93, 99], документи Калуського повітового староства [14, с. 42–43], масив яких сьогодні залишається ще малодослідженим.

Для ознайомлення із документальним зібранням музею планується розгортання та презентація тематичних виставок із фондів Краєзнавчого музею Калушини «Минуле й сучасне Калуша мовою історичних документів», «Калуш і калушани в документах і фотографіях» тощо.

Джерела та література

1. ДАІФО. – Ф. 568. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 52, 52 зв.
2. Краєзнавчий музей Калушини (далі КМК). – Ф. Архів. – Спр. 2 Документи з історії Калуша XIX ст. – Арк 1.
3. КМК. – Ф. Архів. – Спр. 7 Документи з історії кривки підпілля ОУН у Підгірках. – Арк. 15–16.

4. КМК. – Ф. Архів. – Спр. 3 Копіарій документів: Калущина в період Великої війни 1914–1918 рр. – Арк. 39–40.

5. КМК. – Ф. Архів. – Спр. 17 Дипломи і свідоцтва про закінчення середніх загальноосвітніх та професійних навчальних закладів. – 29 арк.

6. КМК. – Ф. Архів. – Спр. 57 Краєзнавчий музей Калущини. Установчі документи. – Арк. 1–2.

7. КМК. – Ф. Архів. – Спр. 98 Документи з історії церкви Св. Архистратига Михаїла в Калуші (1940–1996). – 30 арк.

8. КМК. – Основний фонд (далі О. ф.). – Інвентарна книга. – 159 с.

9. КМК. – О. ф. – Спр. 10 «Книги оповідей» (1923–1933 рр.). – С. 59–181.

10. КМК. – Допоміжний фонд. – Гр. 1–10.

11. КМК. – Ф. Окремі надходження (далі О. н.). – Спр. 86 Список парохіянь церкви Бая. – Арк. 99, 275, 391–395.

12. КМК. – Ф. О. н. – Спр. 84 Церковний інвентар парохії в Калуші 1927 р. – 20 с.

13. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 224 с.

14. Державний архів Івано-Франківської області: путівник. – Т. 1: Фонди періоду до 1939 року / Упорядники: В. Гнатів, Н. Калюжна, О. Човганюк, В. Янош. – К., 2008. – 464 с.

15. Дмитерко В. Сільськогосподарські школи // Українська школа: часопис українського вчителства в Ген[еральному] губернаторстві. – 1942. – Ч. 1–2 (липень–серпень). – С. 24–28.

16. Івасів О. С. Калущина заслуговує на те, щоб знали її історію // Дзвони Підгір'я. – 1997. – 22 січ. – № 8. – С. 3, 4.

17. Івасів О. С. З власного архіву в фонд музею Калущини // Дзвони Підгір'я. – 1997. – 17 трав. – № 51–52. – С. 6.

18. Коломієць М. І. Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах. – Брошнів: друкарня приватної фірми «Талія», 1996. – 265 с.

19. Костишин А. Б. Історія церкви Святого Архистратига Михаїла в Калуші. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 124 с.

20. Малярчук О. М. Становлення хімічної індустрії Прикарпаття: успіхи і проблеми // Сумська старовина. – 2014. – № 43–44. – С. 61–77.

21. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста (Шлях крізь віки) // Дзвони Підгір'я. – 1992, 4 черв. – № 67 – С. 2; 6 черв. № 68. – С. 2; 13 черв. – № 71. – С. 3; 18 черв. – С. 3; № 73. – С. 3; 27 черв. № 77. – С. 2; 30 черв. – № 78. – С. 2; № 79. – С. 3; 4 лип. – № 80. – С. 2; 7 лип. – № 81. – С. 3; 9 лип. – № 82. – С. 3; 28 лип. – № 90. – С. 3; 4 серп. – № 93. – С. 3; 11 серп. – № 96. – С. 3.

22. Паньо У. І. Історико-краєзнавчий музей Калущини // Світич. Часопис Калущини. Культурно-просвітницьке краєзнавче неперіодичне видання. – Калуш – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – Ч. 1. – 80 с.

23. Рабінович Я. Й., Хвостін М. П. Калуш – місто хіміків. Документи і матеріали. – Ужгород: Карпати, 1970. – С. 43–155.

24. Романова О. В. історико-краєзнавчому музеї Калущини // Дзвони Підгір'я. – 1998. – 15 квіт. – № 44 – С. 3.

25. Сіреджук П. С. З минулого Калуського замку // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш / відп. наук. ред. і упоряд. Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 9–17.

26. Субтельна Г. В. Підвищення рівня фахової підготовки у професійному шкільництві Галичини : навчальний посібник за ред. Я. Г. Камінецького. – Львів: Норма, 2014. – 136 с.

27. Тимів І. М. Маловідомий опис Калуського замку 1693 року. Джерела з історії Калуша XVII ст. // Західний Вісник. – 2013. – 4 жовт. (№ 40). – С. 5.

28. Тимів І. М. Давні рукописи Калущини // Західний Вісник. – 2013. – 25 жовт. (№ 43). – С. 5.

29. Тимів І. М. Джерела з історії Магдебурґії Калуша XVI–XVII ст. До 465-річчя надання Калушу Магдебурзького права // Дзвони Підгір'я. – 2014. – 31 жовт. – № 44. – С. 1.

Ivan Tymiv
Kalush City

The historic documents in the funds of Kalush Museum of Regional Studies

Annotation. *The article describes the process of forming a collection of documents which belong to the main and auxiliary funds of Kalush Museum of Regional Studies. The content and informative value of the most important sources are revealed. Some materials from the history of St. Michael the Archangel Church in Kalush, documents on the requisition of bells in Voynyliv, certificates of graduates of Kalush educational institutions and other sources have been analyzed. The prospects of museum exposition of documentary sources are considered.*

Keywords: *Museum of Regional Studies, document, Kalush, museum fund, collection, exposition.*

**Краєзнавчий музей родини Зайчикових
у селі Бережниця на Калушині**

Анотація. У статті представлено унікальний родинний музей Зайчикових. Він відомий як історико-краєзнавчий музей. Тут зібрано дуже багато стародавніх вишиваних предметів одягу, ікон, релігійних книг, предметів побуту, фотографій та деяких документів минулого століття. Музей розташований у Бережниці Калуського району.

Ключові слова: вишитий одяг, ікони, господарський реманент, стародавні документи.

Історико-культурна спадщина України надзвичайно багата. В основному вона зберігається в музеях. За роки незалежності в Україні створено низку нових цікавих музеїв – «Гетьманська столиця» в Батурині, Історико-меморіальний музей Степана Бандери в Старому Угринові на Калушині, Музей Івана Гончара в Києві, Літературно-меморіальний музей Богдана Лепкого в Бережанах, Хата-музей кінофільму «Тіні забутих предків» у Криворівні на Івано-Франківщині та ін.

Окрім традиційних різнопрофільних державних, комунальних і відомчих музейних закладів, в Україні з'явилися «тисячі приватних музеїв» [5]. Це такі, як Музей Г. Кочура в Ірпіні, приватний музей мінералогії, археології, трипільської культури Віктора Томнюка, Музей етнографії в с. Буштині, Музей Миклухо-Маклая в с. Калитянське Чернігівської області, галереї приватних колекцій Олександра Прогнімака, приватний Музей Якубовських, Музей сучасного образотворчого мистецтва України, «Духовні скарби України» в Києві і багато інших [5].

Оригінальні приватні музейні заклади є і на Прикарпатті: хати-музеї, кімнати-музеї, садиби-музеї, музеї у закладах харчування. Так, популярністю у туристів користуються приватний музей гуцульського мистецтва родини Корнелюків у місті Косів, у якому представлена колекція народного одягу та різних видів народних промислів майстрів 4 поколінь родини Корнелюків (близько 2000 експонатів), Музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика у селищі Верховині та інші [4].

Є такий музей і на Калушині – це Історико-краєзнавчий музей родини Зайчикових (*фото 1*) у селі Бережниця. Правда, він не має відповідного статусу, не занесений до реєстрів музейних закладів ні району, ні області попри те, що тут зібрано величезну кількість експонатів старовини. А саме такі музеї, створені й підтримувані ентузіастами, як зазначає Юлія Рацибарська, «могли б стати справжніми туристичними родзинками України» [6].

Фото 2. Засновники музею Олександр та Марія Зайчикови

Ідея створення історико-красознавчого музею належить голові родини – Олександрові Зайчикову. На початку дев'яностих йому довелося податися на заробітки, щоб прогодувати сім'ю. Часто, перебуваючи далеко від рідної домівки, чув від своїх односельців, що в Бережниці нічого такого цікавого й вартісного немає. Обурювався на такі слова. «Як це немає нічого цікавого?» – подумав Олександр і, повернувшись додому, почав збирати старовинні речі: ікони, одяг, вироби римарства, столярства, бондарства, ковальства. Усе, що знаходив, приносив до своєї оселі. Люди називали його та дружину диваками. У 2003 році, коли було зібрано багато старовинних речей, у хаті зроби-

ли одну музейну кімнату. Розуміли, що все це мають бачити люди, особливо молодь. Почали щороку організовувати свято родини.

Родинне свято проводили на подвір'ї у часі Зелених Свят. У ньому брала участь не тільки родина, а й односельці, зокрема членкині Союзу українок, ветерани ОУН і УПА.

На першому такому урочистому заході священик освятив родинний стяг Зайчикових. Дуже цікава реліквія. Це велике домоткане зрібне (грубше) полотно сіруватого кольору, яке складається з двох частин, з'єднаних швом з кольорових ниток – червоно-чорних і посередині – синьо-жовтих. Це, як каже Олександр, життєва дорога родини і України. Знамено на два боки. З одного боку символи початку і кінця – альфа і омега, а також сніп, на якому вишиті колосочки – діти й онуки. Одружувалися сини, дошивалися колоски їхніх дружин, а потім онуків. Так буде, як вийде заміж донечка Соломія. На другому боці знамена – розквітла гілка черешні. Як відомо, Бережниця славиться черешнями. Саме черешні є своєрідним символом села. На краях прапора – десять символів-знаків Божих Заповідей.

Прапор вивішують на всі релігійні свята, на родинне свято, на дні народження кожного члена сім'ї. «А як немає таких свят, а душа прагне свята, – каже господар, – то просто вивішуємо знамено – і маємо свято!»

На святі співають старовинні українські пісні, грають троїсті музики. Батько Марії Іван Андрійович Осколіп був добрим музикантом, грав на багатьох музичних інструментах і сам робив цимбали, скрипки. Разом з трьома синами – Іваном, Степаном і Михайлом – і двома онуками – Василем і Богданом – він створив сімейні троїсті музики.

Звичайно, не буває свята без оглядин кімнати-музею, без розповідей про старовину, яка єднає теперішнє з минулим, додає впевненості у майбутньому і, безперечно, дає відповіді на питання «Хто ми? Звідки?» Це справді «унікальний засіб і невичерпна скарбниця, що виступає своєрідним містком зв'язку поколінь» [9, с. 6].

За змістом експоновані в музеї предмети можна поділити на кілька груп: церковно-обрядові речі та одяг, твори іконопису, вишивка, музичні інструменти, домашнє начиння, знаряддя праці, давні світлини та документи.

Найцікавішим експонатом у цій групі є сповідальниця 1885 року. Це дерев'яна кабіна з ґратчастим віконцем збоку, призначена для сповідання мирян. Священик сидів у кабіні, а той, хто сповідався, ставав на коліна на низькій лавці збоку від священика, який сидів за ґратчастим віконцем. Сповідальниця прикрашена різьбою – квітковим орнаментом у бароковому стилі.

Старовинні хоругви (їх на теренах Калушини називають процесіями) початку XX століття з темно-фіолетової чотирикутної тканини у вигляді знамена. Підшиті бахромою жовтого кольору. На середині полотнища нашита ікона святого.

У музеї є також богослужбовий одяг священнослужителів, зокрема отця Андрія Бандери. До заборони ГКЦ в 1946 році церква села Бережниці належала до парафії в сусідньому селі Старий Угринів, де тривалий час парохом був Андрій Бандера [1]. У експозиції – облачення отців Володимира Соломки, Дмитра Березовського: сорочки, стихарі (підризники), спитрахили (довга широка стрічка, вишита хрестами, яку перекидають через шию, вона складена удвоє і спереду спускається вниз двома скріпленими між собою кінцями) [2], пояси, нарукавники, фелони (накидка без рукавів, прикрашена хрестами). Фелони грецького типу. Вони не мають жорсткого опліччя, декоровані хрестоподібним і рослинним орнаментами. Традиції і правила українських церков дозволяють використовувати такі фелони [8].

Є в музеї і церковний посуд для мирування, свічники, кадило, покривальце для чаші.

Значну частину експонатів музею складають твори іконопису (ікони на Калушині називають образами). На образах родинного музею відображено Ісуса Христа, святих і релігійні правди. Час написання ікон – кінець XVII–кінець XX ст. Вони є трьох видів: намальовані на дереві (частина цих образів була в костелі) та блясі (це ікони XVIII ст. «Ісус Христос», «Марія з Ісусом»), полотні.

Безперечно, велику увагу привертає ікона «Хрещення Русі», підписана Андреем Шептицьким у 1928 р.

Зібрано в музеї і куски різних ікон, які в советський час були прибиті до підлоги. Ними латали діри.

Зберегли в музеї два образи на полотні «Матір Божа з Ісусом», пробиті в багатьох місцях ножами. Як згадувала мешканка села Герман Мариня (1928 р. н.), «енкаведисти (їх гарнізон стояв у селі з кінця 40-х – до початку 50-х років) зробили з цих ікон мішені й кидали в них ножами».

Найчисленніша група експонатів музею – різноманітні вишивки. І це зрозуміло. Адже українське мистецтво вишивання дуже давнє. Воно сягає II ст. до н. е. [7]. Вишивали, здається, завжди всі українські жінки і дівчата.

У музеї Зайчикових є старовинний вишитий святковий і буденний одяг (чоловічі і жіночі сорочки, горсики, запаски, спідниці, костюми, сукенки, камізелки) і вишиті інтер'єрно-обрядові тканини (бойківські і гуцульські рушники, обруси, пішєвки, простирадла, килимки). Прийоми вишивання – гладь, хрестик, низинка, мереження.

Кольорова гама – червона і чорна барва (найбільше), жовтогаряча, червоногаряча, зелена, синя, жовта, рожева. Деякі вишивки мають срібну і золоту нитки. Є речі, вишиті бісером. Є вишивки одного кольору. Вони найдавніші.

Узори різноманітні: геометричні, зображення квітів, дерев, птахів, тварин. Марія Зайчикова розповідає про представлені в музеї вишиті костюми різних часів (від 1880 року і до наших днів), бабусин одяг (спідниця, горсик, сорочка) 1920–1930 рр.; одяг матері (шлюбний костюм: вишита сорочка, спідниця, гаптований горсик) 1950 р., і цікаву історію, пов’язану з тим шлюбним горсиком:

«Моя мама, Марія-Стефанія, пішла до Новиці замовити собі в майстрині Ганни горсик. Ганна гаптувала, а її син Іван шив горсики. Дівчина була гарною і дуже сподобалася синові. Він зумисне довго шив горсик, щоб Марія-Стефанія приходила ще і ще. Одного разу мамі вже набридло те ходіння і вона сказала:

– Пане майстре, якщо я не матиму горсика на завтра, щоб піти у ньому на Чесного Хреста до церкви, то вже на зиму мені його не треба. Будете самі в ньому ходити.

Хлопець за ніч дошив горсик і ранесенько через Буковину (поле між Новицею і Бережницею) прийшов до Бережниці, розпитав, де живе Марія-Стефанія й приніс дівчині горсик, вибачившись за те, що довго його шив. А Маріїна мама запросила його на празник (храмове свято). Як прийшов Іван на празник, так і через деякий час оженився. Так Іван став моїм батьком, майстриня Ганна стала моєю бабусею. У середині сорокових бабуса змушена була втекти з дому, бо в її хаті, у сінях, був бункер. Вона допомагала воякам УПА. Повернулася додому моя бабуса аж тоді, коли в мене було весілля. Бідкалася перед весіллям, що має мені подарувати. А я попросила: «Вигаптуйте мені такий самий горсик, як Ви вишили моїй мамі». Коли бабуса гаптувала, я уважно дивилася і просила дати мені гаптувати. І я гаптувала то пелюсточку, то листочок. Так навчилася. А тато ціле життя шив людям одяг, будував хати, мурував печі і грав на всіх музичних інструментах».

Як уже згадувалося, батько Марії, Іван Осколіп, був музикантом. Він в 50-х роках зібрав гурт Мацейків і Осколіпів (скрипалі, цимбаліст, сопілкар, гармоніст), без якого в селі не обходилися ніякі події – ні весілля, ні хрестини, ні концерти чи інші святкування.

Музиканти самі робили і скрипки (Іван Осколіп), і бубни, і цимбали. Для бубнів використовували дранку (гонту), шкіру. А тарілку (чинелі) робили зі снаряда, який розклепували молотком на ковадлі. Усі ці інструменти можна побачити у родинному музеї.

Є в родинному музеї і такі реліквії, як ткацький верстат і сніткорізка. Якщо про верстат люди знають, то про сніткорізку, можливо, і не чули. Різали солому – снітки, якими накривали хати.

Побачите тут ночви, і діжки, і дитячу колисочку, і різноманітні тарілки, маснички, і ємності для зберігання сиру, борошна, зерна, і прядку, і веретена, і куделі (українську, польську, австрійську, німецьку), і праски (желіска), і скриню з різьбленим віком, і прадавні лавки, накриті старовинними веретами.

Стародавні світлини – це унікальні свідчення нашої історії. У родинному музеї Зайчикових їх зібрано багато. Особливу цінність мають, звичайно, ті, що датуються початком ХХ століття. Серед них фотографії давніх споруд Бережниць (церкви, селянської хати, школи, дитячого садка), людей (священиків, Українських січових стрільців (1917 р.), бережницьких вояків австро-угорської (1914) та польської (1928 р.) армій, хлопців і дівчат в українському одязі, членкинь Союзу українок (1931 р.), бережницький хор (різних років), троїсті музики.

Є у фото колекції музею оригінальна листівка-світлина Ольги Дучимінської в чудовому українському однострої. Олександр Зайчиков переказує спогади старожилів про те, що письменниця в 30-х роках відвідала Бережницю. Вона гостювала у тодішнього директора школи Івана Пупка.

З давніх документів цікавими є наступні: «Пом'яник» 1889 р., документ від 21 лютого 1914 р. бережницькому церковному братству від Андрея Шептицького, «Хроніка Парохії Бережниць Шляхотської і Угринова Старого Калуського деканату того ж повіту...» (1934 р.), шкільне свідоцтво Паливоди Софії за перший клас 1933–1934 навчального року (польською мовою) та ін.

Отже, у родинному музеї Зайчикових зібрано велику кількість цінних старовинних експонатів, які показують історію та культуру не тільки села Бережниць, а й нашого Бойківського краю.

Як пише Олександр Зайчиков у нотаріально засвідченому зверненні до членів своєї родини, музей створений «для збереження генетичної пам'яті Бойківського краю, в якому би прийдешні покоління могли знайомитися з минулою культурою: ремеслами (римарством, бондарством, ковальством), вишивкою, іконописом, зброярством та ін.» [3].

Але, на превеликий жаль, музей не має навіть районного статусу, не згадується і в офіційних характеристиках району. Експонати зберігаються в Народному домі і в хаті організаторів. У Народному домі немає ані відповідних вітрин, ані стелажів. Ніякої допомоги від влади немає також. Тобто все робиться на ентузіазмі родини Зайчикових.

Тому треба обов'язково звернутися до районної влади з вимогою надання фінансової підтримки музеєві, піднесення його значення для громадськості краю, особливо для виховання молоді.

Джерела та література

1. Бережниця (Калуський район) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Бережниця_\(Калуський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Бережниця_(Калуський_район)).
2. Дрес-код: для чого священикам стільки одягу? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://volyn.tabloyid.com/styl/dres-kod-dlya-chogo-svyashchenyam-stilky-odyagu>.
3. Зайчиков Олександр. Всім, кого це стосується. Звернення // Архів родини Зайчикових.
4. Музеї Івано-Франківської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Музеї_Івано-Франківської_області.
5. Музеї України. Приватні музеї [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Музеї_України.
6. Рацибарська Ю. Сільські музеї: унікальні експонати й виживання власними силами / Юлія Рацибарська [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24986481.html>.
7. Українська вишивка [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_вишивка.
8. Фелон (богослужбове облачення) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Фелон_\(богослужбове_облачення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Фелон_(богослужбове_облачення)).
9. Філінюк А. Г. Проблеми музейно-екскурсійної діяльності в Кам'янці-Подільському на сучасному етапі: зв'язок з історичним минулим, практика та нові теоретико-методологічні підходи Григорій Філінюк // Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 15 травня 2015 р. / [редкол.: В. С. Травінський (голова), Л. В. Баженов, О. М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. – 272 с.

Oksana Tebeshevska
Kalush City

Local history museum of the Zajichykov family in the village of Berezhnysia in Kalush region

Annotation. *The unique family museum of Zajichykov family is presented in this article. It is known as the Museum of Local History. Here you will find many ancient embroidered items of clothing, icons, religious books, household goods, photographs and some documents of the last century. The museum is located in Berezhnysia village of Kalush district.*

Keywords: *antiques, embroidered clothes, icons, old documents.*

Меморіальний музей «Калуська в'язниця»: етапи становлення

Анотація. У статті розкрито локальний історичний процес – від пошуково-організаційних заходів, започаткованих товариством «Меморіал», учнівськими гуртками та місцевими активістами, які й сформували ідею експозиції в приміщенні колишньої в'язниці до рішення Калуської міської Ради про надання будівлі, реєстрацію документації, виділення посади штатного наукового співробітника. Висвітлено складові – презентацію різноманітних виставок і архівних досліджень, відзначення пам'ятних дат з національно-визвольної тематики, облаштування музейних приміщень, обладнання тимчасових експозицій, проведення регулярних науково-освітніх заходів.

Ключові слова: національно-визвольний рух, товариство «Меморіал», музей, Калуська міська Рада.

Збір матеріалів про український національно-визвольний рух на теренах Калушини розпочало історико-просвітницьке товариство «Меморіал». На його базі розгорнули свою роботу учнівські гуртки й спільно з місцевими активістами сформували ідею створення експозиції музею в приміщенні колишньої в'язниці. Ця робота поповнила краєзнавчі дослідження гуртка юних музеєзнавців на чолі з Богданом Яневичем, головою Калуського осередку товариства «Меморіал». Дослідникам вдалося розшукати і записати свідчення репресованих осіб, котрі зазнали тортур та принижень від каральних органів у стінах Калуської в'язниці. У документах, виявлених в Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), знайдено схеми розташування приміщень польського повітового суду і тюрми в Калуші.

Ініціатори за підтримки Координаційної ради політичних партій та громадських організацій демократичного спрямування 8 вересня 2009 р. звернулися до Калуської міської Ради з клопотанням про створення громадського музею визвольного руху в приміщенні «Меморіалу» [1]. Згодом – щодо прийняття рішення про створення музею в колишній в'язниці окупаційних режимів та юридичного надання цьому приміщенню музейного статусу. Через кілька місяців було підготовлено програму створення Калуського музею визвольного руху, згідно з якою в міському бюджеті на 2011 р. було передбачено фінансування на ремонт приміщення [2]. Проте необхідні кошти через різноманітні обставини не були виділені.

6 грудня 2010 р. Івано-Франківським обласним музеєм визвольної боротьби імені Степана Бандери, за результатами наукового обстеження приміщення колишньої в'язниці, розроблено рекомендації щодо створення експозиції

майбутнього музею. Згодом дизайнер Богдан Губаль, заслужений діяч мистецтв України, розробив кошторис створення музейної експозиції, а Івано-Франківська будівельна фірма ТзОВ «ВО» підготувала кошторисну документацію ремонту інтер'єрів. Спеціальними листами міської Ради [3] упродовж 2011–2012 рр. обумовлено поетапне створення музею визвольного руху. Передбачалося проведення нарад з участю керівників та фахівців міських управлінь освіти, культури і комунального майна з метою винесення цього питання на розгляд депутатів міськради, а також підписання договору з товариством «Меморіал» про співпрацю в створенні музею.

Експерти товариства «Меморіал» та Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери у вересні 2012 р. під час ремонтних робіт будівлі колишньої в'язниці обстежили підземні комунікації у місці пошкоджень (просідання) кута фундаменту з метою виявлення підземних переходів, якими водили в'язнів на допити. 11 грудня 2012 р. постійна комісія Калуської міської Ради з питань гуманітарної роботи розглянула пропозиції товариства «Меморіал» і дала рекомендації міському управлінню культури підготувати проект рішення про створення Калуського музею національно-визвольних змагань [4], який мав бути розглянутий на черговій сесії. Можливості втілення ідеї створення музею вивчала ініціативна група, місцеві краєзнавці, історики, художники-дизайнери, архітектори, будівельники, громадські активісти і спеціалісти органів влади. Калуське товариство «Меморіал» зберегло журнали із записами про здійснення розкопок, перепоховань закатованих та заходів вшанування пам'яті репресованих на території міста і району, в яких детально зафіксовано події упродовж 1991–1997 рр. Також зібрано кілька папок зі спогадами та свідченнями людей, сім'ї яких постраждали від дій радянських репресивних органів. Підготовлено для передачі музею велику кількість анкет репресованих та їхні заяви про реабілітацію.

У 2012 р. дослідники узгодили структуру експозиції, визначили тематику її розділів, розпочали підбирати експонати, збирати спогади, досліджувати архівні документи, формувати тексти та анотації. Громадськість сформулювала пропозиції щодо відновлення й оформлення фасадів та інтер'єрів будівлі. Завдяки подальшому збору та опрацюванню свідчень репресованих та їхніх родичів і очевидців, вдалося встановити функціональне призначення усіх кімнат колишньої в'язниці, їх облаштування, порядок та правила утримування в'язнів. На базі гуртка «Історичне краєзнавство» при Центрі науково-технічної творчості учнівської молоді (ЦНТТУМ) написано наукові дослідження про етапи створення музею у Калуській в'язниці. Їх автори – учні Калуської гімназії Богдан Михайлюк та Богдан Буняк – у 2013 р. й 2015 р. відзначені нагородами обласного конкурсу Малої Академії Наук.

Науковим керівником робіт був Богдан Яневич, рецензентом – Олег Малярчук.

Калуське відділення товариства «Меморіал» і представники міської влади домовилися про поетапне створення музею та підготовку проекту відповідного рішення сесії Калуської міської Ради. Ініціативна група, місцеві краєзнавці, художники-дизайнери, громадські активісти, спеціалісти органів влади узгодили план дій щодо створення музею: планування структури експозиції та тематики її розділів; здійснення пошуку та підбору експонатів, записування спогадів, дослідження архівних документів; виконання робіт з відновлення й оформлення фасадів та інтер'єрів будівлі. Спільними зусиллями узгоджено формулювання повної назви новостворюваного музею, яку треба було зафіксувати в установчій документації.

6 червня 2013 року на сесії Калуської міської Ради депутати прийняли довгоочікуване рішення «Про створення Меморіального музею «Калуська в'язниця» в структурі Музейно-виставкового центру». Перший етап – створення умов для вивчення і збереження документальних та речових матеріалів, що засвідчують висвітлення подій визвольної боротьби з окупантами, проведення просвітницької діяльності серед учнівської та студентської молоді, інших верств населення – було пройдено. Незабаром було зареєстровано установчу документацію та надано для потреб музею в оренду підвальні приміщення ЦНТТУМ.

У другому півріччі 2013 р. Калуська міська Рада почала виплачувати зарплату штатному науковому співробітникові, який комплектував матеріали для створення експозиції та вирішував питання ремонту й реконструкції інтер'єрів музейних залів. Протягом 2014 р. (пам'ятного Революцією гідності та початком протистояння російській агресії на Сході України) неможливо було віднайти кошти на створення музею. Роботу було переорієнтовано на проведення краєзнавчих заходів, презентацію різноманітних виставок і архівних досліджень, відзначення пам'ятних дат національно-визвольної тематики. Так, 4 листопада 2013 р. відбулася регіональна наукова конференція «Репресії тоталітарних окупаційних режимів на теренах Калушини у XX ст.», присвячена пам'яті учнів Калуської торговельної школи, підозрюваних у зв'язках з ОУН (70-і роковини розстрілу). У листопаді-грудні того ж року організовано та проведено круглий стіл, приурочений прийняттю Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення незалежності України. У першій половині 2014 р. у ДАІФО віднайдено велику кількість документів, пов'язаних з визвольним рухом і Калуською в'язницею, організовано й проведено презентації та круглі столи про події Першої та Другої світових війн, українсько-польського конфлікту 1918–1919 рр. на теренах

Калущини. У червні організовано та проведено круглий стіл «Історичні реалії подій 30 червня 1941 р. та сьогодні». З метою створення туристичних маршрутів по місцях подій визвольної боротьби на теренах Калущини, здійснено краєзнавчу експедицію в Чорний Ліс. 29 жовтня 2014 р. Організовано та проведено круглий стіл на відзначення 25-річчя розкопок сталінських репресій в Дем'яновому Лазу, де обговорено результати та плани розкопок на Калущині. 18 і 30 жовтня взято участь у обласній і Всеукраїнській конференціях до 25-річчя розкопок у Дем'яновому Лазі. 4 листопада у Пійлівському лісі розпочато обстеження місць захоронення жертв репресій окупаційних режимів та підготовки до розкопок й увічнення пам'яті загиблих та облаштування туристичних маршрутів. Одночасно проведено збір свідчень і уточнення відомостей про німецькі й радянські репресії на теренах Калущини з метою підготовки до видання збірки матеріалів. Ці події частково висвітлено у місцевій пресі [5–7].

У 2015 р. діяльність музею почала налагоджуватись: розпочато часткове облаштування музейних приміщень, обладнано тимчасову експозицію на переданих краєзнавчим музеєм вітринах. Одночасно проведено регулярні науково-освітні заходи та екскурсії. У 2016 р. стан підвальних приміщень, наданих в оренду музею, почав різко погіршуватись через просочення ґрунтових вод, що завдало великих збитків експозиційним матеріалам, спричинених сирістю та грибком. Це негативно відобразилося і на загальному стані споруди ЦНТТУМ. Улітку розпочато археологічні дослідження замкової криниці, а в кінці того ж року управління освіти погодилось передати для потреб музею всю будівлю колишньої тюрми. Процес переоформлення документації та реорганізації господарчої діяльності тривав до весни 2017 р. Улітку розпочато капітальний ремонт та проектування й розробку постійної експозиції музею.

На сьогодні завершено перший етап ремонту музею, а в наступному році заплановано завершити ремонт експозиційних залів, підвести теплотрасу, зробити гідроізоляцію фундаментів та реконструкцію підвальних тюремних камер.

Найважливішим є те, що нарешті після багаторічних зусиль патріотично налаштованих громадських організацій та активістів створено умови для формування експозиції, яка буде висвітлювати національно-визвольну боротьбу калушан з давніх часів до сьогодні. До розробки наукової концепції й дизайну залучено провідних фахівців Національного заповідника «Давній Галич» – Ярослава Поташника (завідувача науково-освітнього відділу) та кандидата історичних наук Андрія Стасюка (старшого наукового співробітника). Науковими консультантами є Ярослав Коретчук (директор Івано-

Франківського обласного музею національно-визвольної боротьби імені Степана Бандери), Іван Тимів (старший науковий співробітник Крaсзнавчого музею Калушини), Олег Малярчук (доктор історичних наук, професор ІФНТУНГ) та інші.

Таким чином, діяльність музею має бути закріплена укладенням реєстраційної документації та паспортизації в державних органах відповідно до законодавства України. Проведення комплектування матеріалів і документів, облік та каталогізація фондів музейних колекцій, створення пересувних виставок, просвітницька, науково-дослідна робота, популяризація експозиційної колекції та висвітлення в засобах масової інформації – це основні напрямки діяльності музею. Ключова ділянка – зустрічі з громадськістю, налагодження співпраці з іншими музеями, турфірмами й установами. Віртуальний монтаж експозиції допомагає зрозуміти взаємозв'язок тематики, хронології, дизайнерського оформлення та доцільності їхнього поєднання на фоні в'язничного інтер'єру.

Організатори створення музею поставили перед собою мету – на оригінальних історичних матеріалах України і Калушини відтворити основні віхи українського державотворення, розкрити ідейні засади визвольної боротьби. В архівних і приватних колекціях сьогодні можна віднайти чимало матеріалів та документів, які відображають усі етапи української історії. Музейна експозиція створюється на базі архівних матеріалів, наукових досліджень, свідчень репресованих та учасників національно-визвольної боротьби. Музей буде функціонувати в одній із будівель колишнього панського маєтку ХІХ ст., який в часи панування Другої Речі посполитої став в'язницею. У середині 60-х років ХХ ст. приміщення належало Калуському хіміко-технологічному технікуму, пізніше – Станції юних техніків, ЦНТТУМ. У 2013 р. у підвальних приміщеннях засновано музей, а з початку 2017 р. всю будівлю передано для створення музею. Прилегла територія з часом може бути використана як експозиційний майданчик, враховуючи близьке розміщення залишків фундаменту фортечної стіни Калуського замку часів Середньовіччя.

Експозицію розкривають п'ять основних розділів, визначених відповідними темами розміщеними у шести залах. Додатковими формами висвітлення тематики будуть технічні засоби: аудіо-, відео-, комп'ютерна техніка та сучасні технології освітлення. Кожен розділ експозиції буде містити центральні об'єкти показу, об'єднані між собою. Крім того, в одному із залів передбачено облаштування конференц-залу з мультимедійним комплексом. Вздовж коридору заплановано облаштувати місце для демонстрування тимчасових виставок. Автори проекту переглянули тематику розділів, спрямова-

ну на більш видовищний, деталізований та поглиблений показ, де основну увагу буде акцентовано на внутрішньому змісті експозиції, що зобов'язує звернути особливу увагу на сучасне музейне обладнання, відповідний дизайн, наукову термінологію, інформаційні технології, виставкову діяльність.

Меморіальний музей історичного профілю повинен працювати як культурно-просвітницька та науково-дослідна установа, яка щодня здійснює свою місію: збирає, зберігає та передає сучасним і майбутнім поколінням історичну пам'ять, розповідає про долі людей-очевидців та учасників вікопомних подій. Він – суспільна інституція для обміну напрацьованим досвідом між поколіннями, місце для роздумів про минуле задля генерування нових ідей щодо майбутнього. Крім цього, колективу музею слід звернути увагу на музейний менеджмент, планування та управління, музейний маркетинг, формування свого бренду, інформаційні технології у фондовій роботі, поповнення та збереження музейних колекцій.

Джерела та література

1. Меморіальний музей «Калуська в'язниця» (далі –ММКВ) Основний фонд (далі – О. ф.) // Лист голови Калуської організації «Меморіал» від 18.05.2010 р.
2. ММКВ. – О. ф. Лист заступника Калуського міського голови від 07.02.2011 р. № 5029/2-13/25.
3. ММКВ. – О. ф. Листи Калуської міської Ради від 07.10.2011 № 3121/2-13/08 та від 15.10.2012 р. № 3954/02-13/25.
4. ММКВ. – О. ф. Лист Калуської міської ради від 12.12.2012 р. № 01-18/193.
5. Як «золотий вересень» виявився «кривавим» // Вікна: інформаційно-рекламна газета Калушини. –2014. – 19 вер. – № 38 (634).
6. Документальна виставка: історія Калуської в'язниці епохи тоталітаризму // Вісті Калушини: інформаційна газета Калушини. –2014. – 19 вер. – № 38 (468).
7. Калуська в'язниця презентувала ідею експозиції архіву // Калуш ПРО : інформаційно-рекламний тижневик. – 2014. – 19 вер.

**Bohdan Yanevych
Oleh Maliarchuk
Kalush City**

Memorial Museum «Kalush Prison»: Stages of Formation

Annotation. *The article reveals the local historical process – from search and organizational measures initiated by the society «Memorial», student groups and local activists who put forth the idea of an exposition in the premises of the former prison prior to the decision of the Kalush City Council to grant the building, registration of documents, the allocation of full-time position of researcher. The following components are presented: presentation of various exhibitions and archival studies, celebration of commemorative dates on national liberation themes, arrangement of museum premises, temporary exhibition equipment, regular scientific and educational events.*

Keywords: *national liberation movement, society «Memorial», museum, Kalush city council.*

Використання матеріалів Етнографічного музею Калушини в процесі формування особистості сучасного кваліфікованого робітника

***Анотація.** У статті розкрито зміст основних розділів експозиції Етнографічного музею Калушини, показано їхній взаємозв'язок із професійною діяльністю майбутніх робітників, акцентовано увагу на основних видах виробничої діяльності мешканців Калушини в давнину та емоційному впливі експонованих предметів на світосприйняття учнів.*

***Ключові слова:** музей, експозиція, пам'ятки, іконографія, промисли, книгодрукування, стародруки, робітник, професія.*

Серед музейних установ Івано-Франківської області особливе місце належить Етнографічному музею Калушини, що діє при Вищому професійному училищі № 7. Музей створений за рішенням педагогічної ради училища 1 грудня 1994 р. Основу музейного зібрання становлять речові та писемні пам'ятки матеріальної культури Бойківщини (Прикарпаття) ХІХ початку ХХ століть, зібрані у 1990-х роках старанням учнів та викладачів училища [1].

Щорічно до музею навідуються учні училища, а також гімназисти і студенти інших навчальних закладів нашого міста, вихованці дитячих садків. Знайомлячись з експозицією музею, юнаки і дівчата мають можливість дізнатись більше про життя і побут населення Калушини.

Частими відвідувачами музею є педагогічні працівники навчальних закладів міста, району та Івано-Франківської області. На базі навчального закладу неодноразово проходять семінари, наради, майстер-класи за участю директорів, майстрів виробничого навчання, викладачів ПТНЗ області.

Сьогодні в Вищому професійному училищі № 7 навчається понад 700 учнів і кожен з них обрав для себе свій фах, а тому основним їхнім завданням є набувати теоретичні знання та розвивати практичні навички.

У музеї діє постійна експозиція, представлена етнографічними пам'ятками краю. Цікавою є колекція творів мистецтва з етнології, автором якої є професійний художник Рудольф Корякін. Серед його полотен вартими уваги глядача такі твори, як: «Марусині рушники», «Обжинки», «Василина» [3]. Ці картини поряд із творами Сергія Онищенка, Емілії Бережницької, Мирослава Гаталевича, формують в учнів естетичні уподобання, повагу до людей праці.

Загалом, матеріали експозиції сприяють всебічному розвитку наших учнів, збагачують їхні знання з історії, літератури, мистецтва рідного краю.

Знайомство з надбанням музею, як правило, розпочинається з археологічних пам'яток доби неоліту[2]. Як свідчать археологічні дослідження, поселення на території Калущини існувало ще раніше, тобто в добу середнього кам'яного віку.

Фрагмент експозиції музею

Загалом експозиція музею відповідає таким розділам:

Пам'ятки духовної культури Калущини.

Народні промисли і ремесла: млинарство, гончарство, ткацтво, дзвонарство.

Предмети побуту.

Сільськогосподарські знаряддя праці [1].

Ремесла і промисли Калущини досліджували такі історики і краєзнавці, як: Володимир Грабовецький [12, с. 31–33, 52–56], Михайло Коломиєць [1, с.15–16, 22–24], Іван Тимів [15; 16; 18], Дарія Півторак [14] та ін.

Одним з найпоширеніших видів промислів у нашому краї від найдавніших часів було млинарство. Процес обробки та переробки зерна і отримання борошна є досить цікавим для тих учнів, які вирішили стати кухарями, пекарями, кондитерами. Вони мають можливість порівняти технологію отримання борошна колись і тепер. Адже для переробки зерна на борошно використовували водяні млини (відомі ще із XII ст.) і вітряки, інтенсивний розвиток яких припадає на XVIII–XIX ст. В експозиції музею міститься унікальний документ про здобуття спеціальності помічника мельника Іваном Михайлу-нівим із Гніздичева (Львівщина) [4; 18].

Найдавнішим пристроєм для розмелювання зерна були жорна, які ще у середньовіччі почали витісняти вітряки та водяні млини. Водяний млин із двома колесами діяв у Калуші на річці Чечві у 1565 р. [12, с. 33].

Наприкінці XIX на початку XX століття жорна у селах існували як елемент повсякденного побуту, що дозволяло молоти самотужки й безкоштовно незначну кількість зерна. Жорна представлені в музеї датовані початком XX ст. [5]. З часом ці пристрої удосконалювались, їх обладнували шестернями або трансмісіями для полегшення обертання верхнього каменя.

Удосконалення технологічних процесів, пов'язаних з приготуванням їжі, учні можуть проаналізувати порівнюючи піч, у якій готували страви та випікали хліб, з сучасними печами для випікання хліба та мультиварками.

Доречно також згадати про такий промисел як гончарство. Експозиція гончарних виробів музею представлена глечиками, горщиками, кухлями, макітрами тощо. Серед експонованих матеріалів привертають увагу предмети так званої Войнилівської чорної кераміки [8].

Експозиція декоративної й ужиткової кераміки та домашнього начиння

Якщо йдеться про ткацтво, то цей промисел є досить цікавим для вивчення тим учням, які в стінах нашого навчального закладу здобувають професію «кравця». Працюючи з високоякісними, сучасними тканинами, використовуючи різноманітні нитки та матеріали для оздоблення своїх виробів, їм важко уявити, яким довгим і клопітким був колись сам процес виготовлення ниток і полотна. Як відомо, основною сировиною для цього промислу був льон, коноплі і вовна. Вирощування технічних культур залежало від природно-кліматичних умов. На Прикарпатті льон сіяли в період від середини березня до середини червня, а збирали у серпні. Насіння вибивали праником,

а стебла ціпом. Після вибивання льон вимочували у воді, потім м'яли на бетельні, щоб позбавити волокно від терміття. Залишки терміття очищували на терниці. Після цього волокно микали на гребені, надаючи кожні волокнині одного напрямку. Процес прядіння складався з того, що вичесане волокно пряли на веретено, доводячи нитку до товщини волосини. З готових ниток на ткацькому верстаті ткали полотно, а потім з нього шили сорочки, рушники, запаски, пошевки. Готові вироби оздоблювали різноманітною вишивкою. На рушниках та вишиванках, що знаходяться в експозиції, переважають бойківські та гуцульські мотиви вишивок, що характеризуються різноманіттям кольорів та особливістю орнаментів, чимало з яких і сьогодні використовуються для оздоблення одягу, сумочок, та інших аксесуарів [20, с. 61–62].

Почесне місце в експозиції Етнографічного музею Калушини займає колекція дзвоників різного призначення. Серед них є літургійні, шкільні, різдвяні, для домашніх та господарських потреб [7]. Майже всім учням хочеться послухати, як вони дзвенять, а от історію дзвонарства в Калуші знає не кожен. А починали свій промисел ливарники Фельчинські із виготовлення маленьких дзвіночків та побутових дзвінків. Їхня майстерня тоді була розташована на вулиці Яна Собеського. Тепер це вулиця братів Фельчинських.

Технологією виготовлення дзвонів особливо цікавляться учні, що вміють розпізнавати метали, знають їхні властивості, можуть виготовляти металеві вироби, тобто опановують професії «електрогазоварник та коваль ручного кування». Близьким для розуміння для них є поняття спеціальної печі, відливної форми тощо.

Цікавим є той факт, що Михайло Фельчинський, переселенець із Познані, який заснував у Калуші ливарню дзвонів, був професійним ковалем і цікавився технічними новинками. Його майстерня складалася з двох цехів – ковальського і ливарного. У кузні виготовляли плуги, борони, завіси і замки для дверей та вікон. У ливарні – деталі для сільськогосподарських машин: січкарень, молотарок, оздоблення для вуличних лавок. Як відомо, крім калуських майстерень, Казимир Фельчинський (представник іншого відгалуження родини) мав ливарню у с. Мислів, що неподалік Вістови. Одночасно з майстернею Фельчинських у Калуші діяла ліярня Георгія Гайбля, про яку згадують рекламні оголошення в Коломийській газеті «Руська правда» [18].

Вироби, виготовлені в ливарні Фельчинських, мали попит не лише на внутрішньому ринку. Вони здобули також міжнародне визнання, і цей промисел вдячні нащадки у Польщі продовжують розвивати й сьогодні.

Наші учні, які в майбутньому стануть кваліфікованими спеціалістами, серед експонованих матеріалів знаходять те, що є історією їхньої професії. Так, невеликі, на перший погляд, музейні колекції газових ламп (7 видів) [8]

і побутових прасок (5видів) [9], неабияк зацікавлюють електромонтерів з ремонту та обслуговування електроустаткування. Адже вони розуміють, що електрика, з якою вони безпосередньо працюватимуть у своїй роботі, була не завжди, а тому цікаво, як їхні дідусі і бабусі обходились без неї. І як працювали без електрики праски і лампи. Відвідавши Етнографічний музей Калущини, вони дізнаються, що газова лампа відома з 1853 року і що сконструювали її саме у Львові магістри фармації Ігнатій Лукасевич і Ян Зех, виділивши з нафти газову фракцію. Відтоді газова лампа, як засіб освітлення, набула поширення в усій Європі, замінивши лампи на олії [1; 16].

Важливу роль у вихованні духовності майбутньої робітничої сім'ї відіграє християнське виховання, основою якого є Святе Письмо та інші церковні книги. Музей володіє кількома десятками богослужбових книг та ікон. Серед стародруків, що знаходяться в експозиції Етнографічного музею Калущини, особливої уваги заслуговує «Тріодь цвітна», 1663 р. видання [19]. Це богослужбова книга з молитвами і піснями великоднього та після великоднього циклу.

Власником згаданого кириличного видання був Михайло Бабій із села Загір'я (*тепер мікрорайон Калуща*. – Н. М.), який 12 квітня 1944 р. подарував цю книгу місцевій церкві Св. Андрія, про що занотовано на внутрішній стороні обкладинки. У кого зберігалася книга від 40-х до 90-х років XX століття, невідомо. У книзі відсутні дві третини титульного аркуша. Однак уцілілі його залишки із початковими літерами імен друкарів та фрагментом зображення типографського знаку свідчать, що книга видана в друкарні Львівського Успенського братства [17, с. 10–11].

Ще одним унікальним виданням є Літургікон 1866 р. видання, надрукований у Львові у видавництві Ставропігійського інституту. Окрім богослужбових текстів, книга містить цікаві гравюри на релігійні теми.

Представлені видання дають уяву про рівень книгодрукування у XVII – XIX ст., сприяють формуванню ціннісного ставлення до пам'яток минулого.

Серед іконографічних зображень цікавою є збірка ікон і домашніх образів із фондів музею [11]. Ці пам'ятки представляють різні християнські конфесії, однак більшість із них потребує ретельної реставрації.

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що професіоналізм сучасного кваліфікованого робітника залежить не тільки від професійних навиків та умінь, але і від формування його особистостісних та духовних цінностей.

Оскільки Етнографічний музей Калущини діє на базі навчального закладу, то мета екскурсій і виховних заходів, які проводяться, полягає в тому, щоб сприяти збереженню пам'яток старовини нашого краю через поповнення

фондів та експозиції музею новими знахідками, формувати у відвідувачів об'єктивне ставлення до історичних подій та явищ сьогодення; зацікавити й залучити учнів до вивчення минулого рідного краю, шляхом ознайомлення їх із тими видами професійної діяльності, які близькі до обраних ними спеціальностей.

Джерела та література

1. Екскурсія по експозиції Етнографічного музею Калушини. Комп'ютерний набір / підгот. Н. Михайлюк // Архів ЕМК. – П. 2 «Портфель» екскурсовода. – Арк. 12 арк.
2. Археологічні пам'ятки // Етнографічний музей Калушини (далі ЕМК). – Кн. О. ф. – Арх. 71, Арх. 74, Арх. 81.
3. Живописні твори худ. Р. Корякіна // ЕМК. – Кн. О. ф. – Ж. 60, Ж. 63, Ж. 63.
4. Свідцтво помічника мельника // ЕМК. – Кн. О. ф. – Рук. 7.
5. Жорна // ЕМК. – Кн. О. ф. – Інв. 108.
6. Войнилівська кераміка // ЕМК. – Кн. О. ф. – Вк. 307–309.
7. Фондова група «Метал» (Мт.) // ЕМК. – Кн. О. ф. – Дз. 183-а, Дз. 310, Дз. 311.
8. Фондова група «Метал» (Мт.) // ЕМК. – Кн. О. ф. – Гас. л. 312, Гл. 313.
9. Фондова група «Метал» (Мт.) // ЕМК. – Кн. О. ф. – Пр. п. 87.
10. Тріюдь цвітна. – Львів, 1663. – 431 арк. // ЕМК. – Кн. О. ф. – Стародруки. – Кир. 1.
11. Фондова група «Іконографія» // ЕМК. – Кн. О. ф. – Ж. 57, Ж. 58, Ж. 69.
12. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Дрогобич : Відродження, – 1997. – 224 с.
13. Коломиєць М. І. Історія Калуша і Калушини у датах, цифрах і цікавих фактах. – Брошнів : друкарня приватної фірми «Талія», 1996. – 265 с.
14. Півторак Д. В. Ремісничче виробництво Калуша : [з історії промсті м. Калуша] / Дарія Півторак // Пам'ятки України. – 2012. – № 11. – С. 46–51.
15. Тимів І. М. Документальна пам'ятка про млинарський промисел на Калушині // Західний Вісник. – 2012. – 10 лют. (№ 6). – С. 5.
16. Тимів І. М. Етнографічний музей у Калуші (До Міжнародного дня музеїв) // Західний Вісник. – 2012. – 18 трав. (№ 20). – С. 5.
17. Тимів І. М. Пам'ятка українського книгодрукування ХVІІст. з Етнографічного музею Калушини: до 350-річчя з часу видання. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013. – 64 с.
18. Тимів І. М. Дзвоноливарні Калуша // Літопис Бойківщини. Журнал присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені / Головний редактор: Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : ЗСА – Канада-Україна, 2015. – Ч. 1/88(99). – С. 92–104.
19. Тимів І. М. Кириличні стародруки Калушини // Наукові записки. Івано-Франківський краєзнавчий музей. – Випуск 13–14. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 5–12.
20. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. – 2-е вид. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. К.: Либідь, 1994. – 256 с.

*Nataliya Mykhaylyuk
Kalush City*

**Use of the materials of the Ethnographic Museum of Kalush Region in the process
of forming the personality of a modern skilled worker**

Annotation. *The article deals with the content of the main parts of the exposition of the Ethnographic Museum of Kalush Region. It shows their interrelation with the future workers' professional activities. The attention is paid to the main kinds of Kalush inhabitants' production activities in ancient times and to the emotional influence of the exhibited objects on the students' perception of the world.*

Key words: *museum, exposition, memorials, iconography, crafts, book printing, worker, trade*

**Експозиція музею історії та побуту села Підмихайля
– важлива складова вивчення історії Калущини**

***Анотація.** У статті розкрито зміст основних розділів експозиції музею історії та побуту села Підмихайля; охарактеризовано предметно-речове наповнення музейного зібрання; звернено увагу на важливість дослідження власного родоводу та минулого села.*

***Ключові слова:** експозиція, музей, Підмихайля, родовід, пам'ятка.*

Село Підмихайля цікаве не лише своїм минулим, відомими особистостями, але й музейним зібранням, присвяченим його історії та побуту. Заклад діє при Підмихайлівському навчально-виховному комплексі І–ІІІ ступенів. Музей створений за рішенням педагогічної ради школи (протокол № 8 від 25.03.2008 р.). Основу музейного зібрання становлять речові пам'ятки матеріальної культури Підмихайля ХІХ–ХХ ст., зібрані учнями та вчителями школи.

Музей часто відвідують учні та випускники школи, вихованці дитячого садка, учасники районних та обласних семінарів, жителі села. Знайомлячись із експонованими пам'ятками старовини, відвідувачі мають змогу дізнатись більше про життя і побут населення бойківського краю в минулому.

Шкільний музей, як центр краєзнавчої роботи, допомагає вирішувати питання навчання та виховання учнів.

У музеї сформована постійно діюча експозиція, яка представлена історико-етнографічними пам'ятками села Підмихайля й Калущини. Цікавим надбанням музею є альбоми репродукцій творів художника Корнила (Кирила) Устияновича (1839–1903), з-посеред яких «Шевченко на Засланні» (1860–1870), «Козацька битва» (1890), «Бойківська пара» (до 1904), «Скит Манявський» та інші. Оригінальні твори митця прикрашають інтер'єр сільської церкви. Серед них – запрестольний образ Ісус Христос з дітьми.

Матеріали експозиції сприяють поповненню знань учнів з історії, літератури, мистецтва, рідного краю, сприяють формуванню в них естетичних уподобань. Ознайомлення відвідувачів з експозицією музею розпочинається з огляду предметів побуту, старовинних фотографій, пам'яток сакрального мистецтва.

- Експозиція музею сформована за такими розділами:
- Старовинна легенда про заснування села.
- Село в стародавні часи.
- Розвиток освіти в селі.
- Пам'ятки архітектури.

- Культура, традиції та побут селян.
- Визначні люди, вихідці з села.

Про село Підмихайля знають не тільки в Калуському районі чи області, а й далеко за їх межами. Простягнулось воно на 5 км, розташоване в центрі Калуського району за 5 км від районного центру та залізничної станції Калущ.

Історія села починається із сивої давнини. Перша письмова згадка про Підмихайля належить до 1427 р. [9, с. 42]. Існує давній переказ, що назва села утворилася від первісного розташування населеного пункту та його святині – церкви Архістрати́га Михаїла під монастирською горою [4, с. 116; 8, с. 59].

Протягом першої половини XIII ст. війська Батия повністю знищили Київ і продовжували спустошувати східну частину України. Ченці покидали свої осілі святі місця, рятуючись від нападу татарсько-турської навали, забирали, по можливості, святі речі, переходили у віддалені від поселень місця [2, с. 2].

З цього можна припустити, що десь в середині XIII ст. на гору, котру й по сьогоднішній день називають Монастирською, прибули монахи з Чудотворною іконою святого Архістрати́га Михаїла. Імовірно, впродовж 1420–1421 рр. зусиллями монахів і світських поселенців на горі було збудовано підземну церкву [7, с. 169–170]. Знайдені під час обстеження місцевості дзвінок із викарбуваною датою 1379 р. та хрест із датою 1407 р. свідчать про те, що, можливо, монахи принесли їх із собою або появились на Монастирській горі набагато раніше першої згадки про Михайлівський монастир [2, с. 8–9; 6, с. 19; 12, с. 371].

Почесне місце в експозиції музею займають наукові видання та краєзначі праці, присвячені історії та культурі села Підмихайля Василя Лаби [3], Надії Руско [5; 6; 7], Богдана Тимківа та Петра Кінаша [12]. Вивчаючи їх, учні переконуються, що село має багату історію. Тут кочували орди грізних кочівників – монголів. Нападали на поселення татари. У часи польського панування селяни Підмихайля були в лавах повстанських загонів, очолюваних Семеном Височаном та о. Іваном Грабівським [1, с. 42].

Майнули селом історичні події воєн, голодомору, німецької та більшовицької навали. Не стояли жителі осторонь таких важливих подій як творення січового стрілецтва, ЗУНР, ОУН, не оминуло селян вивезення на заслання, як тоді називали «на спецпоселення». Про це переконливо розповідають музейні фотоматеріали та спогади старожилів села, серед яких є світлини січових стрільців, вояків УГА, учасників підпілля ОУН і партизанів УПА. Цікавими є відомості про чотирьох переселенців зі Східної України, яким

вдалося вижити в часи голодомору, вони приїхали у Підмихайля, де й залишилися.

Важливу роль у формуванні духовності учнів відіграє християнське виховання, основою якого є Святе Письмо. Серед богослужбових книг увагу привертає Євангеліє з автографом митрополита Андрея Шептицького під час його візитації на парафію у Підмихайля 7 липня 1906 р. [3, с. 86–87], старовинні образи Ісуса Христа і Матері Божої, Різдва, Покрови, Св. Миколая.

Продовжуючи огляд музейної експозиції, звертаємо увагу на історію дзвонарства в Калуші, оскільки ливарники Фельчинські розпочинали свій промисел із виготовлення маленьких дзвіночків різного призначення [11, с. 95]. Великі дзвони, призначені для церковної дзвіниці, громада села придбала у 1917 та 1928 рр. [3, с. 103–104]. У музеї зберігаються побутові праски й газові лампи.

Поширеним промислом на Бойківщині було млинарство. Як відомо, для переробки зерна на борошно використовували водяні млини. Найдавнішим пристроєм для розмелювання зерна була жорна. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у селах жорна мали практичне застосування для швидкого помолу невеликої кількості зерна [10]. Один із видів жорен є в Музеї історії та побуту села Підмихайля. У селі зберігся також механічний млин, зачинений у 90-рр. XX ст.

Із гончарних виробів в експозиції музею експонуються тарілки, глечики, глики, виготовлені наприкінці XIX – середині XX ст.

Шкільний музей не є сховищем старовинних речей, а простором для творчості. У музейній експозиції зберігається курсова робота Руслана Грицюка «Моє рідне село Підмихайля», виконана у 2007 р. [3, с. 5].

Юні дослідники також залишають для музею власні пошуково-дослідницькі роботи, які вони виконували, будучи учасниками експедицій «Моя Батьківщина – Україна», «Історія міст і сіл України» та ін.

Загалом, розглянута музейна експозиція є важливим джерелом історичної інформації про минуле й сучасне села Підмихайля. У музеї зібрано маловідомі письмові свідчення старожилів села, цікаві фотоматеріали та речові джерела, дослідження яких сприяє інтелектуальному й духовному збагаченню особистості учнів. Активною є пошукова діяльність. Вагомою складовою функціонування музею є дослідження генеалогії сільських родин, зокрема родини Михайла Струтинського.

Для розвитку та зміцнення української держави важливим є виховання молоді на традиціях українського народу, залучення її до пізнання власного коріння, історії та культури рідного краю. Такі принципи лежать в основі навчально-виховної діяльності шкільного музею.

Джерела та література

1. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку XX ст. – Дрогобич: Відродження. – 1997. – 224 с.
2. Гринів М. Свято-Михайлівський чоловічий монастир: духовна спадщина / Михайло Гринів. – Б. р. – Б. м. – 13 с.
3. Лаба В. П. Історія села Підмихайля від найдавніших часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів, 2010. – 160 с.
4. Мельник В. О., Коломиєць М. І. Калущина: фотоальбом / Василь Мельник; текст Михайло Коломиєць. – Калуш : 2004. – 160 с.
5. Руско Н. М. Іконостас у храмі Святого Архистратига Михаїла села Пімихайля та Різдва Христового у селі Вістова Калуського району / Надія Руско. – Калуш, 2014. – 48 с.
6. Руско Н. М. Підмихайля: історико-краєзнавчий нарис / Надія Руско. – Калуш, 2015. – 207 с.
7. Руско Н. М. Храми Калущини: архітектурний хронограф: погляд крізь століття / Надія Руско. – Калуш, 2016. – 248 с.
8. Села Калущини: легенди, перекази, оповіді, версії / Упорядники: І. Хомин, Л. Мельник та ін. – Брошнів : Видавництво-друкарня «Таля», 2009. – 88 с.
9. Сіреджук П. С. Першовитоки Прикарпаття / Петро Сіреджук // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилів. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2003. – С. 41–54.
10. Тимів І. М. Документальна пам'ятка про млинарський промисел на Калущині / Іван Тимів // Західний Вісник. – 2012. – 10 лют. (№ 6). – С. 5.
11. Тимів І. М. Дзвоноливарні Калуша / Іван Тимів // Літопис Бойківщини. Журнал присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені / Головний редактор: Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : ЗСА – Канада-Україна, 2015. – Ч. 1/88. – С. 92–104.
12. Тимків Б. В. Підмихайля в подіях і фактах у проміжку часу від 1939 до 2015 років / Богдан Тимків, Петро Кінаш. – Калуш: ФО-П Петраш К. Т., 2015. – 384 с.

*Ivan Tymiv,
Olexandra Kubrack
Kalush City*

Exposition of the Museum of History and Way of Life in Pidmychailia village is an important part of the study of the history of Kalush District

***Annotation.** The article describes the contents of the main sections of the exhibition of the Museum of History and Way of Life in Pidmychailia village; reveals the subject-material content of the museum collection; attention was paid to the importance of studying own pedigree and past village.*

***Key words:** exposition, museum, Podmyhailia, pedigree, monument.*

Екскурсійна діяльність у Музейно-виставковому центрі

Анотація. У статті висвітлено розвиток екскурсійної діяльності в Музейно-виставковому центрі м. Калуша; стан розробки й впровадження у практику нових туристичних маршрутів, охарактеризовано рекламно-туристичні видання, спрямовані на популяризацію історичних пам'яток міста.

Ключові слова: музей, екскурсія, туризм, маршрут, буклет, крійка.

Важливою складовою функціонування Музейно-виставкового центру (далі МВЦ) й, зокрема, Краєзнавчого музею Калушини є пошуково-дослідницька діяльність, яку здійснюють наукові співробітники закладу. Їхня увага сфокусована на вивченні та популяризації минулого міста Калуша.

Перші спроби створення екскурсійних маршрутів Калушем мали місце наприкінці 90-х років ХХ століття. У цей час калуський краєзнавець та журналіст Михайло Коломиєць видав буклет «Калуш. Поміж вітрами з сонцем, з історією, з людьми, які вірять у майбутнє». У ньому представлені фотоматеріали та лаконічні повідомлення про найважливіші пам'ятки міста: Камінь Незалежності, могили Січових стрільців у Підгірках, концертний зал училища культури, загальний вигляд управління концерну «Хлорвініл» та інші [8].

Певну туристичну інформативність має книга Василя Цапів, у якій зібрано відомості про людей, іменами яких названі вулиці Калуша [15].

У 2007 р., до 570-ї річниці першої письмової згадки про місто, зусиллями працівників МВЦ видано брошуру «Калуш історичний» [5], а вже через рік вийшов друком буклет – «Калуш промисловий» [7].

Мають буклетне видання Калуська арт-галерея та Краєзнавчий музей Калушини. У ньому подано стислу інформацію про найбільш цікаві мистецькі твори та музейну експозицію [1].

Активна ж екскурсійна діяльність краєзнавчого музею розпочалася наприкінці квітня 2013 р. Цієї пори у Краєзнавчому музеї відбувся «круглий стіл», учасники якого обговорювали перспективи екскурсійної діяльності й туризму на Калушині. На думку його учасників, у межах Калушини варто розвивати екстремальний та промисловий туризм [6].

У цьому ж році з нагоди Дня Незалежності працівники Краєзнавчого музею провели безкоштовну екскурсію старою частиною міста. Почалась вона від будівлі Краєзнавчого музею Калушини. Далі серед об'єктів екскурсійного огляду було приміщення колишньої друкарні. Бажаючи мали змогу оглянути руїни цієї споруди. На початку ХХ ст. тут розміщувався заклад

(ресторан, готель, казино) Михайла Коломийця, який після Великої війни 1914–1918 рр. виїхав до США. У міжвоєнний період тут була пошта.

У 1939–1941 рр. в цьому будинку проживали співробітники НКВС, а з приходом німців, відновлено ресторан і казино. У післявоєнний період тут розміщувалася друкарня та редакція газети «Зоря Прикарпаття» [9].

Під час презентації цього маршруту значну увагу звернено на приміщення нинішнього меморіального музею «Калуська в'язниця», у якому до недавня був «Центр науково-технічної творчості учнівської молоді», а в 40-рр. XX ст. – в'язниця НКВС. Наступними об'єктами огляду стали районний будинок культури, залишки міської ратуші та костел Святого Валентина. Учасниками презентаційної екскурсії були калушани та гості міста, близько чотирьох десятків осіб [4].

Улітку 2014 р. спільно з новоствореною «Громадською радою з питань туризму м. Калуша і Калуського району» краєзнавцями презентовано новий екскурсійний маршрут – «Калуш – Чорний ліс».

Перший об'єкт цього маршруту знаходиться у лісі, за селом Вістова. Тут у середині минулого століття було збудовано запасний командний пункт Варшавського договору.

Наступна станція – село Грабівка, в околицях якої збереглися окопи часів Великої війни 1914–1918 рр., неподалік яких розташований невеличкий табір – дерев'яні будиночки калуської молодіжної організації «Спілка української молоді». Зовсім близько від табору можна побачити старе польське поховання.

Презентація туристичного маршруту завершилася обговоренням можливих перспектив розгортання екскурсійної діяльності. Національно-патріотичне спрямування туристичної діяльності та військовий туризм визначено як один із найбільш актуальних напрямків туризму в Чорному лісі [16].

У 2013–2014 рр. у Центрі науково-технічної творчості створено гурток історичного краєзнавства, керівником якого став Богдан Яневич. Гуртківці брали участь в розробці нових екскурсійних маршрутів.

З метою популяризації пам'яток міста Калуша керівником МВЦ Уляною Паньо та головою Калуського осередку історико-просвітницького товариства «Меморіал» Богданом Яневичем підготовлено й видано інформаційно-туристичний буклет «Калуш – Старе місто» [9].

Водночас у Краєзнавчому музеї після більш як двохрічної перерви відновлено краєзнавчі екскурсії вулицями міста «Калуш для калушан», які успішно проводила Уляна Паньо.

Перша екскурсія відбулася на початку січня 2016 р. й була присвячена давній історії Калуша [12].

Друга зустріч відбулася в неділю, 24 січня 2016 р. Цього разу екскурсовод розповідала про забудову старого міста, формування його ринкової площі (*нині площа Героїв. – О. В.*), відвідини Калуша австрійським імператором Францом Йосифом, ливарню дзвонів братів Фельчинських, синагогу, калуське гетто та інші цікавинки [2].

Маршрут третьої екскурсії розпочинався від головної культової споруди міста – церкви св. Архістратиґа Михаїла, спорудженої в 1910–1913 рр., за типовим проектом Василя Нагірного, відповідальним за виконання будівельних робіт був Теодор Мельничук.

Наступним пунктом туристичного огляду став палац культури «Мінерал», збудований в 1953 р., а далі – промислові споруди ТЕСП (Товариства експлуатації солі поташової), пізніша назва – Калійний комбінат. Рухаючись колишньою вулицею Салінарною (тепер Чороновола), екскурсанти мали змогу оглянути будинки для працівників ТЕСП, споруджені у 20-х роках ХХ ст., капличку Івана Хрестителя для освячення води, споруджену на початку ХХ ст. у псевдоготичному стилі. Сьогодні вона зачинена. Цікавими були й наступні екскурсії «Калуш і УПА», «Промисловий Калуш» та інші.

Сьогодні недовершеним залишається туристичний маршрут «Калуські промисли». За словами його розробника Богдана Яневича, екскурсія мала б починатися на колишній Ринковій площі. Далі в народному музеї історії та трудової слави ЗАТ «ЛУКОР» і ТОВ «Карпатнафтохім» в ПК «Мінерал» туристи знайомляться з історією калійного виробництва в Калуші. Експозиція цього музею дає цілісне уявлення про розвиток калійного виробництва у Калуші, у тому числі й про об'єкти, запропоновані туристам для ознайомлення. Звідти – автобусом до колишнього Калійного заводу, де відвідувачі оглядають ратушу з годинником, ливарний та дробильний цехи та інші об'єкти.

Від Калійного комбінату екскурсійний маршрут пролягатиме на Домбровський кар'єр, а далі – до Етнографічного музею Калушини, що діє при ВПУ №7 [13].

У 2016 р. стараннями працівників «Музейно-виставкового центру м. Калуша» видано туристичний буклет «Франковими стежками», присвячений 160-річчю від дня народження Каменяря [14].

14 травня 2017 р. співробітниками меморіального музею «Калуська в'язниця» проведено безкоштовну екскурсію містом «Калуш – Старе місто», присвячену 580-річчю від першої згадки про Калуш. На відміну від попереднього екскурсійного туру, цього разу маршрут став удвічі довшим: замість 19 об'єктів до огляду запропоновано – 40 [3]. Маршрут доповнювали

екскурсійні об'єкти, розташовані на вулицях Степана Бандери, Ковжуна та площі Героїв.

Новим туристичним об'єктом стало й місце сховку українських підпільників. У червні 2017 р. у лісовому масиві поблизу села Підгірки, неподалік від Калуської центральної районної лікарні, за допомогою волонтерів віднайдено та відновлено криївку підпілля ОУН, в якій 6 вересня 1945 р. загинуло шестеро українських підпільників [11].

11 вересня 2017 р. відбулося відкриття криївки, а 27 вересня, у Всесвітній день туризму, на місці події проведено першу екскурсію [10].

Перша екскурсія до криївки (Черемоша) школярів з села Задністрянськ Галицького району

До кінця 2017 р. криївку відвідало більше 400 осіб, серед яких школярі, місцеві жителі, туристи з різних куточків України.

Цікаві екскурсії проводяться в Краєзнавчому музеї, меморіальному музеї «Калуська в'язниця» та Музеї-оселі родини Івана Франка у Підгірках.

Загалом огляд екскурсійної діяльності Музейно-виставкового центру міста Калуша засвідчує зростання зацікавленості його працівників у дослідженні, вивченні та популяризації історичного минулого міста. Позитивний імпульс має відновлення екскурсій вулицями міста, розробка нових туристичних маршрутів. Чимало пам'яток міста ще чекають дослідження. Місто Калуш має неабиякий потенціал для краєзнавчої тематики та розвитку локального туризму.

Джерела та література

1. Арт-галерея. Музей Калушини. Буклет. – Калуш, 2015.
2. У Калуші відбулась друга безкоштовна екскурсія містом. ФОТО [Електронний ресурс] // Інформаційний портал Калуша. – 25 січня 2016. – Режим доступу: <http://kalush.info/page/v-kalushi-vidbulas-druga-bezkoshtovna-ekskursiya-mistom-foto>.
3. До 580-річчя Калуша відновлять екскурсію «Старе місто» [Електронний ресурс] // Вікна. – 6 травня 2017. – Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/category/kl/2017/05/06/70569/view>.
4. Екскурсія Старим Калушем : цікаво, але сумно [Електронний ресурс] // Вікна. – 30 серпня 2013. – Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/category/culture/2013/08/30/14232/view>.
5. Калуш історичний. Буклет. Калуш: Копі-центр, 2007.
6. Калуш (не) туристичний // Інформаційний портал Калуша. 27 квітня 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kalush.info/page/kalush-ne-turistichnij>.
7. Калуш промисловий. Буклет. Калуш: Копі-центр, 2008.
8. Калуш : Поміж вітрами з сонцем, з історією, з людьми, які вірять у майбутнє. Буклет. Калуш : Комбінат «Преса України». – 1999.
9. Калуш «Старе місто». Маршрут № 1. Туристичний путівник. Буклет. – Калуш, 2014.
10. У відновлений у Підгірках кривіці провели першу екскурсію (ФОТО) Сайт Радіо КалушFM. 29 вересня 2017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kalushfm.com.ua/news/kalush-ta-kaluskiy-rayon/u-vidnovleniy-u-pidhirkakh-krivtisi--proveli-pershu-ekskursiyu-foto>.
11. У лісі неподалік Калуша розкопали кривіку УПА // Вікна. – 2014. – 9 черв. – № 23 – С. 7; Тимів І. М. Загибель українських повстанців у кривіці поблизу села Підгірки у вересні 1945 р. // Західний Вісник. – 2017. – 22 черв. – № 24. – С. 8.
12. У Калуші почали проводити регулярні екскурсії історичним центром міста // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/category/kl/2016/01/16/47676/view>.
13. У Калуші презентують туристичний маршрут «Калуські промисли» // Вікна. – 1 січ. 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/category/kl/2016/01/01/47003/view>.
14. Франковими стежками. Музей-оселя родини Франка. Буклет. – Калуш : Поліграфічна майстерня «Копі-центр», 2016.
15. Цапів В. А. Про що розповідають назви вулиць м. Калуша. Путівник по місту. – Калуш: «Калуська друкарня», 2015. – 350 с.
16. Правда Чорного лісу // Вікна. – 2014. – 22 серп. – № 34. – С. 9.

Oleh Vidlyvanyi
Kalush City

Excursion at the Museum and Exhibition Center

Annotation. *The article covers the development of excursion activities at the Museum and Exhibition Center of Kalush; the state of development and introduction of new tourist routes into practice, describes advertising and tourist publications, aimed at popularizing historical monuments of the city.*

Key words: *exposition, museum, excursion, tourism, route, booklet, kryivka*

*Дарія Півторак
Віталій Півторак
Оксана Півторак
м. Калуш*

**Екскурсійний краєзнавчо-пізнавальний арсенал
«Столиці дивозорів» Олеся Бабія – села Середня**

***Анотація.** У статті розповідається про об'єкт-експонат «під відкритим небом» Батьківщинознавчого штибу – село Середнє, осмислений завдяки проекту-максимуму Калуського міськрайонного відділення «Української бібліотечної асоціації» та учнів-читачів бібліотек шкіл Войнилова, Калуської гімназії імені Дмитра Бахматюка Івано-Франківської області, слухачів гуртка мовно-літературної творчості Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України.*

***Ключові слова:** знання про рідний край, Батьківщина, об'єкт-експонат «під відкритим небом».*

Середнє... Його чомусь немає на жодній географічній карті не тільки України, а й Прикарпаття. Та без нього ми, середняни, не мислимо свого життя. Як не могли без Середнього наші пращури, «оборавши для благополуччя свого та нас, нащадків, двома волами-близнюками» [3, с. 7] від найжахливіших катастроф. Воно мусить з'явитися на мапах як обласного, так і загальнодержавного призначення, бо ми того прагнемо, бо все робили для процвітання наші славні предки!

Авторам цієї статті пригадується велелюдне святкування його 570-річчя. Тоді за проектом-максимумом «Зродились ми великої години...» Калуського міськрайонного відділення «Української бібліотечної асоціації», культурно-презентаційного центру «Столиця дивозорів Олеся Бабія» (куди входили Середнянська ЗОШ І–ІІ ст. відділу освіти Калуської РДА, Народного дому, масової бібліотеки-філії відділу культури Калуської РДА) і ради музею «Середнянська спадщина» майже два десятки підлітків і юні в ролі волонтерів-екскурсоводів, здається, уперше по-іншому, захоплено, подивилися на свою батьківщину. Осмислили її минувшину, задумалися над її реаліями й майбутністю. Бо розказували про своє село, як про важливий об'єкт-експонат «під відкритим небом» батьківщинознавчого штибу.

Середняни горді з того, що мають на сьогодні аж дві історико-краєзнавчі розвідки. Перша – «Історія села Середнього» отця Михайла Базилька, уродженця села, який нині проживає у с. Мардарівка Котовського району на Одещині, де виконує високу місію – священичу. Вийшла у Войнилівському громадському видавництві «Пролісок» 2005-го року. Друга – «Над Сівкою село моє – Середнє» поета, краєзнавця, учителя-пенсіонера Йосипа

Кащишина (20. 07. 1940 – 23. 10. 2008), теж середнянського родака, який проживав у селищі Войнилів, нині покійного. Побачила світ у Івано-Франківському видавництві «Нова Зоря». Тут, у Середньому, майже в одному епіцентрі їхні родинні обійстя, їхні кровні й духовні джерела натхнення – легенди, перекази, бувальщини, пісенно-танцювальний, говірковий дивосвіт середнян, – на яких базується й це дослідження.

Село Середнє (до адміністративної реформи 1962 р. Войнилівського) тепер Калуського району Івано-Франківської області розкинулося обабіч тихоплинної річки Сівки між височинами Свята гора, Відгорі з північного заходу і Камінець та Верхні Помнери з південного сходу. Межує з такими селами: з півдня – з Сільцем (входить до складу Войнилова), із заходу – з Дубовицею, з південного сходу – з Павликівкою, на північному сході до нього примикає Дорогів, а з півночі – Довжка.

Перша письмова згадка про село – 1437 р. Тоді, за судовими актами городськими та земськими Галицького староства, один «галицький каштелян, він же староста, представляє до запису в ґрунтові книги маєтності, які замість своїх переводить на королівські». Із того часу минуло майже шістсот літ.

Побутує дві легенди щодо походження назви села. Перша гласить: коли у XIV ст. відбувався бій між польськими й волоськими (молдавськими) військами, то найжорстокіша січа (битва) проходила посередині, на стику двох рік – Сівки та Болохівки, ймовірно, біля теперішнього моста, бо Сівка, як видно, текла тим річищем, де тепер Стара ріка, що відокремлює урочище Межимлинівки від Греблі [8, с. 23].

Друга легенда народжена у середині XX ст. віруючими-покутниками, які вважають, що Середнє – це середина світу, більше того, – «другий Єрусалим», центр християнського світу і найсвятіше місце на усій Землі [1, с. 9].

На Святій горі відправляють свої молебні віряни-покутники, які переконані, що там 22 грудня 1952 р. сталося справжнє чудо – з'явилася велична постать Богоматері. Хоча корінні жителі Середнього бачили тільки залишки згарища. А от тодішній секретар сільської ради Михайло Рижик, наш прадідусь, інвалід Першої світової війни, «один із яскравих організаторів «Просвіти» у селі, якого через цю подію було викликано до Войнилівського відділу МГБ, відповідіюго начальникові Сковородіну, який того грудневого вечора забрав фігуру й погасив свічки, коли нікого не було біля джерела, що справжнього Бога не замкнеш у сейфі, не візьмеш голими руками. Там таємно правив греко-католицький священик, який «відмовився возз'єднуватися із так званою руською православною церквою – Солтис Гнат Миколайович», якому допомагав його брат Солтис Петро Миколайович, який проживав у селі,

«проводив таємно в себе дома релігійні треби за греко-католицьким обрядом...» [3, с. 11].

Як би там не було, незаперечною ласкою Всевишньої благодаті на Середнянській горі для нас залишається ще одна пам'ятка природи – Кирничка або Джерело із цілющою водою, яка тече з каменю; кажуть, допомагає тим, у кого болять очі; «має незначний уміст срібла, тому й довго не псується, тому по неї приїжджають не лише з навколишніх сіл, а й із Калуша» [6, с. 37].

Кілька десятиліть наше село стояло пустою після тотального винищення кримськими татарами Войнилова й прилеглих до нього сіл. У середині XVI ст. Середнє знову почало відроджуватися: люд заселявся обабіч дороги, що з Войнилова ішла попід урочище Відгорі на Довжку, Луку, Цвітову, Журавно – і аж до самого Львова.

Кілька поколінь середнян тішилося своїми обжитими місцинами.

У 1676 р. турки й татари приступом, намагаючись захопити Войнилівський замок, ущент знищили Середнє [8, с. 18].

Склепіння дерев'яної пам'ятки архітектури XIX століття – нашої церкви (належала спочатку до Журавенського, Львівщина, деканату, а потім – до Войнилівського). Над її боковим входом чітко вирізьблена дата посвячення – 1854 р., хоча відомо, за переказами предків, що «деякі її дерев'яні колоди, скріплені кілками без жодного цвяха, надійно тримали склепіння» ще давнішої культової християнської споруди, «яка містилася трохи вище, в кінці Старого цвинтаря, і загорілася від блискавки» [8, с. 34].

Із середини XX ст. до кінця 80-их наша церковця була приречена на мовчання. «Від руйнації її вберегло те, що у ній рішенням сесії сільської ради вирішено відкрити Дім громадських панахид. А 1989-го після велелюдного відкриття бюста Тараса Шевченка у Войнилові, недільної травневої днини 1990 р. відбулося відкриття та освячення відреставрованої церкви, яку покрито оцинкованою бляхою, іконостас, ікони стіни відновлені художником Ігорем Бойковичем, матір якого, Анна, походить із середнянської родини Нагірняків. Знову ожила, запромінилась молитовно Божим словом...» [8, с. 37].

У Середньому в вирі повстанської боротьби народилася пісня-балада «Осіннє сонце хмари закривали»:

Осіннє сонце хмари закривали,
Середнє тонуло в птьмі,
Як злі вороги село обступили,
Про зраду не знали друзі:
Чорнота, Владко із другом станичним
Складали присягу святу.

Кати обступили і стали над бункером,
Друг Владко пістоль зарядив.
І «Слава Україні!» – понеслося звідти...
Ніхто вже з них більше не жив [7].

Вона про трагічну облаву 7 жовтня 1947-го у кривці й загибель у ній над прірвою Старого русла на обійсті перед тим убитого Дмитра Свириди – середнянина Йосифа Кулачковського – (Спартака), станичного УПА та стрільців УПА Івана Мельничука (псевдо Чорнота) і Володимира Кіндрата (псевдо Владко), родом із села Томашівці. Тоді, «дякувати Богу, стареньку господиню-інваліда не покарали, зате постраждали Петро Свирида та його дочка Настя, яких СБ відвели до лісу, звідки живими вони вже не повернулися» [3]. «Тоді був наш празник, Чесного Хреста. Я, мала, пасла худобу в колишньому панському саду, – згадувала Ганна Дурбак. – Попри него дорогов проїхали фіри. Я бачила, як з них капала кров...» [7, с. 49].

Життя і смерть – то єдність, суть двобічна,
В ній злучений початок із кінцем.
Природа вічна, то й людина вічна.
Світ не помре, то й ми в нім не помрем.

Все в світі будуть світло, тьма і тіні,
Вершини гір і бруд багна й болота,
Та шпиль життя лиш там, де лад, чеснота,
Й по чистій стежці треба йти людині, –

націлює поет із стрілецького коша Олесь Бабій, наш славний земляк, рядками з поеми «Світ і людина», виданій у Чикаго 1969 р. накладом автора. Прислухаємося до його напучувань і ми. Подумки сходимо чистою доріжкою від нашого Храму, праворуч вниз від якого «колись було чисте озеро, облюбоване гордими білими лебедями» [8, с. 11].

Від моста ліворуч той житловий масив, який тягнеться до Сільця аж на початку села, називається Царинка (з румунської «царе» – необжита ділянка землі, власне поле, ґрунт). Можливо, в незапам'ятні часи так і було, але ще «до 1939 року там жили ті селяни, які служили у панському маєтку, і те місце навпроти саду панського фільварку на березі Старого русла ріки назвали Хатки» [7, с. 24].

Якщо перевести погляд від колгоспних руїн ліворуч, то у колишньому парку маєтку, панів-дідичів Домашевських, неозброєним оком видно соснове дерево, 6 стовбурів якого утворюють своєрідну вазу. Це пам'ятка садово-паркової культури, якій уже «понад два століття. Колись вона мала ще 2 стовбури» [5, с. 18]. А от у кутах Заріка й Царський «жили у довжелезних

хатах безземельні або малоземельні селяни-халупники. Одні з них неподалік обійсть», де жили наші митці О. Бабій і Й. Кащишин, «називали касарні (напевно, від слова «казарми»). Перед ними у хаті Долинських була однокласна школа, у якій міг навчатися О. Бабій. Хатки халупників були й на горбі Камінець, над потоком. У напрямку Дорогова – Помнери. Колись дуже гонорувалися, як мали земельний наділ у цьому урочищі. Донині збереглася приповідка: «Він готовий женитися й на свини, лише би мала Помнери». Правда, були навіть багатодітні селяни, які у шинку жида Шмұлька пропивали її [8, с. 22].

А далі – урочище Межипотоки. За цими місцинами вище видніється мішаний ліс, окремі місцини якого «мають такі назви, як Горбовате, Ясенувате, Стара Ялина, Червона Хата...» [5, с. 13].

Подумки прямуймо далі – у Церковний кут. На зорі незалежності ця вулиця – Церковний кут – була перейменована на вулицю Олеся Бабія. Але найменування не витримало історичної конкуренції, тому до 105-річчя з дня народження нашого славного земляка його іменем названо вулицю, де він народився – Зарічну. Пройдімо кутком села, який зветься Церковний від того, що неподалік розміщена церква. Це та місцина, яку з 1520 р. заселяли прашури-середняни, тут живуть ще й нині. І називається вона тепер, як і колись, Жбир. Напевно, «жбир» – це на польський манер вимовлене слово збір».

Ще у минулому столітті саме зі Жбиру під час Різдва сільська Коляда починалася звідси. Назва кутка стає прозорою, коли уважно простудіювати культурологічну оповідь Ксенофонта Сосенка «Різдво-Коляда і Щедрий вечір» (Київ, «Український письменник», 1994). Із неї черпаємо інформацію про те, що в усіх регіонах України майже у кожного слов'янського народу є свято Збору, відбите у старовинних колядках. Автор доводить, що в українського народу в святоріздвяному народному здвигові, в ідеальному святому Зборі була свого часу свідомість політичної й племінної незалежності.

Пам'ятає Жбир сумний Великдень, але якого року, навіть старожили не пам'ятають. Одна сільська бувальщина розповідає, що «на Жбиру жив багатий поляк-лісничий Палетник. У нього не було власних дітей, тому за свого взяв небожа Стася. Той пристав був собі до хлопчачої громадки забавлятися, як годиться, під церквою у такий день. Хтось із ватаги придумав нехитру забаву – котити велетенського пня від церкви униз, а потім викочувати нагору. Під час чергового пускання Стась зачепився одягом за корінь, що стирчав із того пня, і був розтрощений на криваве місиво. Усі, хто бачили цю жакливу картину, плакали, а названий батько не проронив ні сльозинки, лише мовив спересердя: «Холощенникам і веретюшникам ніц не буде. А ти, шляхто, чого туди пхався?» Донині більше так ніхто не бавився» [1, с. 18].

За Жбиром знаходиться урочище Відгорі. Воно пам'ятає ажіотаж із приводу того, що «на ньому приземлився якийсь німецький літак кілька років перед Другою світовою війною: всі бігли дивитися, як на чудо» [3, с. 46]. До речі, Стефанія Цяпура пригадує, що її мама розповідала про цю подію лише з тою відмінністю, що той літаючий апарат приземлився під час Другої світової війни на їхньому городі.

Далі за Відгорім, ближче до Дубовиці, урочище Верховина, у якому «пан колись виділяв землі для приїжджих у Середнє селян, які викупували невеликі порції земельних угідь для побудови обійсть і обробітку. Але на початку 50-их їх примусово виселено на Царинку» [7, с. 44], місцину при в'їзді до Середнього зі сторони Калуша, Войнилова. Біля Греблі, асфальтованої вулиці, змогла побудуватися у той час лише родина Козіїв.

На жаль, значення Львівського шляху через Жбир було втрачено.

Млинівка – штучна водойма, яка десятиліття живила сільський млин: він перестав працювати 1949 р., а пізніше зник із обличчя села. «1975 р. в цьому місці землекопи викопували рештки людських кісток і старовинну зброю. Звідки ж вони взялися? Ймовірно, під час другого плондрування нашого села ще з вересня 1676 р., коли польський король Ян Собеський зі своїм військом, у якому були ті українські козаки, що лояльно ставилися до польської влади, щоб допомогти захисникам Войнилівської фортеці. Про це розказував Йосипу Кашишину, місцевому краєзнавцю, багаторічний директор Середнянської школи Іван Самотовка, який у Львівському архіві надивав листа володаря Речі Посполитої до своєї дружини Марисеньки». Йосип Казимирович уривки тієї розповіді старого вчителя переплавив у вірш:

Король сидів в Войнилові,
Листа писав до милої,
І кров текла потоками
Із панської руки:
«О ясю, Пан Біг поміг –
Я ПЕРЕМІГ!» [8, с. 33].

Побудова битого гостинця у цьому місці припадає на середину ХІХ століття. Назва цього колись важливого у військовому, соціально-економічному плані гостинця здавна має народну назву Гребля (1985 р. дано державну реєстраційну назву – 40-річчя Перемоги). «Її колись уважали цісарською – після скасування панщини 1848 р. була засаджена обабіч липами. Поодинокі липи-старожили збереглися до сьогодні, їх не знищено під час розширення й асфальтування шляху» [3, с. 48].

Гребля – центральна вулиця села. Повністю газифікована 2005-го року. Тут, праворуч від Млинівки, знаходяться усі культурно-освітні споруди:

«На місці теперішньої символічної Могили борцям за волю України (відкрита у вересні 1990 р.) у 20-их роках ХХ ст. була будівля двокласної, а потім чотирикласної утравістичної (двомовної) школи, а пізніше розмістилися кооперативна крамниця і молокоприймальний пункт войнилівського відділення «Маслосоюзу» (молочарня), сільська рада. Саме у той час, 14 серпня, 1921 р. припадає відновлення діяльності філій читальні «Просвіта» у Середньому, про що розповідається у книзі «Просвіта» Калушини: далеке і близьке» калуського красзнавця Михайла Коломийця [9, с. 28].

На теперішній автозупинці «вперше за довгі роки забуття 1990-го піднято національний на той час синьо-жовтий прапор» [3, с. 23].

Пам'ятник загиблим односельчанам у роки Другої світової війни, які волею долі змушені були воювати на боці тодішньої «своєї» держави. І Могила борцям за волю України, і цей монумент є наочним прикладом жертвовності наших односельців, а дорога до школи між ними – своєрідне чистилище пам'яті й духу нинішніх.

Пам'ятає гребля кумедну історію, пов'язану з появою на ній першого на наших теренах автомобіля. «Тоді володар села Лука завше знервований, але гоноровий (не гоноровитий, пихатий) пан Прик їхав на Службу Божу в костел Святої Трійці. Люд, працюючи на полях, кидав роботу й чимдуж мчав до Греблі. Старий Гумен постав перед машиною, розмахуючи руками, викрикаючи: «Не пустимо по нашій дорозі сю чортопхайку!». Розлючений пан вискочив із авто і вдарив цього селянина в груди. Охолонувши, вийняв із кишені кілька золотих і заплатив хлопкові за образу гонору» [3, с. 17].

«Будівництво приміщень Читальні «Просвіти» (відкрита 1936 р.) й чотирикласної з українською та польською мовами викладання на той час двоверхової школи (відкрита 1938 р.)» [5, с. 36].

Так званий новий міст (із залізобетонною основою) зведений 1973 р. (до того був старий дерев'яний). «Його капітальним ремонтом займався небіж І. Франка, син наймолодшого брата Онуфрія – Омелян (інженер-дорожник): він був на зріст дуже високий чоловік, у солом'яному брилі, у білих сорочці й штанах, з лляного полотна. Мав великий авторитет у юних середнян, бо ніколи на них не кричав за їхні пустощі, а невимушено пояснював про те, як потрібно поводитися біля величезних дерев'яних колод. Часто приходив до мого дідуся Михайла Рижика, де під калиною допізна спілкувалися» [6, с. 23], а нижче, ліворуч на Сівці, є залишки дерев'яного моста, який було збудовано у ХІХ ст. За розповідями старожилів, «його забрала вода під час однієї літньої повені: несла цілі стіжки й копиці сіна, що створило загату і призвело до миттєвої руйнації» [1]. До речі, великі повені спіткали Середнє 1941-го, 1947-го, 1957-го, 1998-го, 2008-го, 2010-го. Потерпали ті середняни,

які жили на Лузі, що на лівому боці Сівки, а в ХХІ столітті – й жителі Греблі, та частина, котра проживає біля автозупинки, магазинів.

Кожен край – це не лише неповторні звичаї, обряди, люди... Це жива історія батьківщини, того куточка України, де народився, зростав, звідки пішов у світ широкий. Таким для авторів дослідження є село Середнє Калузького району Івано-Франківської області. Віриться, що воно обов'язково з'явиться на географічній карті не тільки Прикарпаття, а й України. Залишиться в серцях ще не одного покоління, бо все робили для процвітання його СЛАВНІ предки-середняни!

Теплиться надія, що з часом побачить світ ще не одна історико-краєзнавча розвідка. А поштовхом до написання однієї з них стане саме ця екскурсійна діяльність юних середнян. Чи бодай її глибинна енергетика любові до рідної серцю місцини – рідного краю. Середнього.

Джерела та література

1. Андрухів І. О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки. Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ, 2004. – 344 с.
2. Бабій О. Й. Микола Федюшка-Євшан: в десятиліття його смерті: 1919–1929 / Олесь Бабій. – Львів, 1929. – 68 с.
3. Базилько М. М. Історія села Середнього. – Войнилів: Пролісок, 2005. – 48 с.
4. Боєчко (Рижик) Дарія Михайлівна, народилася 21 лютого 1932 р. в с. Середнє, проживає там же.
5. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття XVI–XVII ст. / Володимир Грабовецький. – Т. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – 210 с.
6. Дерцені (Боєчко) Галина Миронівна, народилася 12 березня 1955 р. в с. Середнє, проживає за адресою: вул. Незалежності, буд. 196, кв. 2.
7. Дурбак (Рижик) Ганна Михайлівна, народилася 9 січня 1929 року в с. Середнє, проживала там же; померла 06 вересня 2007 р.
8. Кащишин Й. К. Над Сівкою – село моє Середнє Йосип Кащишин. – Івано-Франківськ, 2007. – 352 с.
9. Коломиєць М. І. «Просвіта» Калушини: далеко і близьке. – Калуш, 2003. – 194 с.
10. Реабілітовані історією: Івано-Франківська область: У п'яти томах. – Т. 3. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2002. – 595 с.

*Daria Pivtorak
Vitaly Pivtorak
Oksana Pivtorak
Kalush City*

The excursion local lore-cognitive arsenal

«Stolytsi dyvozoriv» Olesia Babiia – it's a village Serednia

Annotation. The article tells about the object-exhibit «Open air» of the Motherland, the village of Serednia, meaningful due to the the project-maximum of the Kalush district-city branch of the «Ukrainian Library Association» and the students-readers of the schools of vocodynamics of Voynyliv, Dmytro Bahmatyuk Kalush Grammar School of Ivano-Frankivsk region, listeners of the circle of linguistic and literary works of the Ivano-Frankivsk regional branch of the Small Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: knowledge of the native land, motherland, object-exhibit «open air».

**Діяльність товариства «Просвіта» у Підгірках:
за матеріалами музею-оселі Івана Франка**

Анотація. У статті висвітлюється діяльність товариства «Просвіта» в селі Підгірках; розкрито основні напрямки його культурно-просвітницької діяльності; значення просвітянської читальні; роль аматорських гуртків у формуванні національної свідомості підгірчан; участь членів родини Івана Франка у просвітницькій діяльності товариства.

Ключові слова: «Просвіта», музей, експозиція, світлина, читальня, Іван Франко, Підгірки, Калуш.

8 грудня 1868 у Львові молоді народовці створили культурно-освітнє Товариство «Просвіта». Воно виникло на противагу антиукраїнським течіям у культурному житті: колонізаторській, підтримуваній цісарською владою, з одного боку, і русофільській – з другого. Галицькі громадські діячі поставили перед собою мету довести, що українці – народ з культурними традиціями, який відрізняється як від поляків, так і від росіян [1].

Програма майбутньої праці «Просвіти» була стисло сформульована у виступі студента Андрія Січинського: «Кожний народ, що хоче добитися самостійності, мусить передусім дбати про те, щоби нижчі верстви суспільності, народні маси піднесли до того ступеню просвіти, щоб ця народна маса почула себе членом народного організму» [1].

«Заснування Товариства «Просвіти», за словами Івана Франка, становило дуже важний і рішучий крок у духовому розвою нашої суспільності, звернувши перший раз увагу інтелігенції на конечну потребу народної просвіти. Тільки заснування і розвивання такого Товариства могло оживити і утвердити народолюбний рух серед галицько-руської інтелігенції, надаючи йому широку реальну підставу» [7, с. 395].

В умовах тодішньої діяльності студентська молодь послуговувалася різними формами й методами просвітницької діяльності, серед яких поважне місце належало мандрівкам. Одна з таких подорожей улітку 1884 р. пролягала теренами Калушини. Ініціатором цієї подорожі був Іван Франко. Мета мандрівки полягала тому, щоб познайомити її учасників із досить значною частиною краю, його мальовничими місцевостями, населенням [8, с. 20].

Перебуваючи у Калуші, Іван Якович, виступав перед присутніми з доповіддю «Дума про те, як гетьман козацький Самійло Кішка втікав з турецької неволі», а вилучені з концерту гроші були передані на будівництво Народного дому [8, с. 20; 10, с. 519].

Перша читальня в Калуші була заснована у 1888 р., а друга – в 1891 р. [5, с. 4].

У Підгірках до заснування читальні селяни гуртувалися навколо родини «газетника» Степана Смольського, який умів читати й писати, передплачував чимало періодичних видань. Люди сходилися до його хати поспілкуватися, дізнатися новини краю, обговорити господарські проблеми, події суспільно-політичного життя, порадитися з приводу прийняття важливих рішень тощо.

Початок просвітницького життя у Підгірках датується 1887 роком, «коли в селі був заснований мужеський (чоловічий) хор». Філія Товариства «Просвіта» у цьому селі створена в 1906 р. [3, с. 44]. Загалом, у Калуському повіті в 1913 р. діяло 30 читалень, у яких налічувалося майже 2500 членів [4, с. 78].

За свідченнями старожилів села, читальня товариства «Просвіти» була розташована неподалік музею-оселі родини Івана Франка у старій польській хаті (*нині це – вулиця Івано-Франківська, 10*).

Засновником товариства «Просвіта» у Підгірках та його головою був Іван Куровець, заступником голови – Г. Скрицький, секретарем – Яків Франко (старший сина Онуфрія Франка), скарбником – О. Сорока, господарчим – К. Боцян, бібліотекарем М. Попадюк [3, с. 44].

У формуванні бібліотечного фонду читальні значну допомогу надав Іван Куровець, редактор двотижневика «Калуський листок», зусиллями якого в 1910 р., власне, й була сформована бібліотека [3, с. 44]. Старожили стверджують, що бібліотека знаходилась біля нинішнього приміщення школи в Підгірках.

Посильну допомогу просвітянам надавали студенти Павло Капець, Іван Хандрицький, Григорій Смольський, Степан Химич, Федір Філіпович [3, с. 45] та ін.

Обґрунтовуючи значення освіти для народу, Іван Франко зазначав: «Нація, котра помирає з голоду, в котрій 90 % людей не вміє ні читати, ні писати і не має ніякої політичної волі, така нація потребує хліба, азбуки і конституції...» [9].

Однак, новостворені читальні, особливо українські, не користувалися симпатією політичних властей, навпаки, зазнавали з їхнього боку всіляких перешкод [6].

Фото 1. Юлія Франко (друга зліва) серед підгорецьких жінок

Активним було й культурно-мистецьке життя Підгірок. У 1921 р. Григорій Смольський у Підгірках створює аматорський гурток, учасники якого здійснювали постановки драматичних творів Івана Франка, Михайла Старицького, Івана Карпенка-Карого, Лесі Українки [3, с. 45] (*фото2*).

Фото 2. Аматорський гурток при читальні «Просвіта» в Підгірках 1924 р.

На фото: учасники гуртка в Підгірках 1924 р. – Григорій Триндей, Марія і Валерія Климович, Михайло Філіпович, Юлія Кухар, Михайло Франко, Анастасія Когут, Йосафат Смольський, Ігнат Капець, Петро Химич, Юлія Капець, Стефан Магас, Кипріяно Боцан, Іван Когут, Степан Кухар, Василь Яремко, Тимофій Когут, Кость Дзундза, Йосиф

Ягенчук, Михайло Франко.

У 1924 р. на кошти громади розпочалося спорудження нового приміщення читальні «Просвіти», котре було освячене восени 1927 р. У ньому окрім читацької, де хористи готувалися до виступу, була й глядацька зала [3, с. 47].

У серпні 1933 р. хор села Підгірок виступав на Франковому святі в народному домі Калуша, Войнилова, Саниславова та селах Калуського повіту.

У його репертуарі переважали патріотичні й стрілецькі пісні а також твори Тараса Шевченка, Івана Франка [3, с. 49] та інших авторів.

У 1936 р. у Підгірках створено гурток самоосвіти, організаторами й учасниками якого були Володимир Буряк, Петро Мисюра, Іван і Степан Магаси, Анастасія Скрицька та Іван Передерко [3, с. 55].

Формуванню національної свідомості українців сприяли організовані «Просвітою» урочисті. 1 березня 1937 р. у Боднарові читальня «Просвіти» вперше в окрузі відзначила Свято українського відродження [2, с. 143]. 8 серпня 1937 р. зусиллями «Просвіти» села Підмихайля відзначено 950-річчя хрещення України-Руси. Святкове богослужіння відправив отець Базюк зі Львова. Після чого біля річки Лімниці відбулося народне віче, а далі нього – концерт хорових колективів Студінки, Підгірок, духової оркестри з Хотиня [4, с. 100].

У вересні 1938 р. на Калущині в 16 селах відбувалися урочисті з нагоди відзначення ювілею «Просвіти». Вони успішно пройшли в Болохові, Добрівлянах, Завої, Мостищах, Підгірках, Хотині та інших селах. Повітове свято, заплановане на 18 вересня, польська влада заборонила [2, с. 64; 5, с. 40].

1939 рік став був останнім в історії довоєнної «Просвіти». Свою діяльність товариство відновило тільки з проголошенням незалежності України в 1991 р. Активною просвітянкою була Лідія Іваницька – перший директор музею-оселі родини Івана Франка. Сьогодні в музеї-оселі родини Івана Франка просвітницька діяльність продовжується – проводяться тематичні та оглядові експерсії, «чайні вечори», читаються лекції.

Загалом, просвітницька й національно-патріотична діяльність товариства «Просвіта» в Підгірках наприкінці XIX – на початку XX ст. сприяла вихованню національних почуттів селян, формуванню національної ідентичності молодих українців, усвідомленню необхідності відстоювати інтереси власного народу, боротися за українську державність в умовах панування австрійського та польського окупаційних режимів.

Власне, під впливом товариства «Просвіта» та інших молодіжних організацій формувалися національні переконання майбутніх учасників національно-визвольної боротьби.

Просвітницька діяльність громадських активістів села Підгірки сприяла заснуванню в селі бібліотеки й читальні, створенню аматорських театральних, хорових, інструментальних, самоосвітніх гуртків, організації дитячих садків при читальні «Просвіти». Своєю творчістю аматори прилучали молодь до національних традицій і культури.

Сьогодні експозиція й фонди музею поповнюється новими матеріалами про діяльність товариства «Просвіта» в Підгірках.

Джерела та література

1. Виникнення та основні етапи розвитку товариства «Просвіта» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10167/>
2. Грицан А. В. Просвітня зоря Прикарпаття: нариси про історію товариства «Просвіта» на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921–1939 рр.) / Анатолій Грицан. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – 180 с.
3. Когут М. С. Підгірки: минуле і сучасне / Микола Когут. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2000. – 163 с.
4. Коломиєць М. І. Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах / Михайло Коломиєць. – Брошнів : [Б/в], 1996. – 265 с.
5. Коломиєць М. І. Просвіта Калущини: далеке і близьке в фактах / Михайло Коломиєць. – Калуш, 2003. – 194 с.
6. Рибалка А. В. Іван Франко про важливість створення бібліотек та читалень для поширення освіти в Україні» / Анна Рибалка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zounb.zp.ua/resource/ludy/franko/IF_pro_vazlivist.htm
7. Середяк А. В. «Просвіта» і радикальне середовище Галичини (до історії взаємин Івана Франка з товариством) / Алла Середяк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: 36. наук. пр. – Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 19. – С. 394–413.
8. Тимів І. М. Археографічна та краєзнавча діяльність Івана Франка // Краєзнавець Прикарпаття: регіональний науково-методичний альманах / Іван Тимів. – 2016. – (липень–грудень). – № 28. – С. 15–23.
9. Франко І. Я. Формальний і реальний націоналізм. Кілька зауваг про IX і X випуск «Правди» 1889 р. / Іван Франко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1889/FormalnyjIRealnyjNacionalizm.html>.
10. Франко А. Д. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в музеї Івана Франка [в Калуші] / Андрій Франко, Оксана Франко // Народознавчі зошити. – 2013. – № 3. – С. 519–531.

*Natalia Melnyk
Kalush City*

The activity of the Prosvita Society in Pidhirky village: on the materials of Ivan Franko's House Museum

Annotation. The article covers the activity of Prosvita Society in Pidhirky village; reveals the main directions of its cultural and educational activity; the meaning of the reading room in Prosvita; the role of amateur circles in shaping the national consciousness of the Pidhirky citizens; the participation of the members of the Ivan Franko family in the educational activities of the society.

Keywords: Prosvita, museum, exposition, picture, reading room, Franko, Pidhirky, Kalush.

Експозиційна діяльність Івано-Франківського краєзнавчого музею упродовж 1991–2017 рр.

***Анотація.** У статті розглянуто процес створення постійної експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею. Подається огляд експонатів відділу історії. Експозиція поділена на кілька відділів за хронологічною ознакою. Найбільш повними є підрозділи, які стосуються історії стародавнього Галича та давньої історії Снанислава. Експозиція відділу історії була створена однією із перших у музеї і поповнюється впродовж існування музею. За період 1991–2017 рр. вона наповнилася новими, цікавими експонатами.*

***Ключові слова:** музей, експозиція, археологічні пам'ятка, виставка, відділ історії.*

Експозиційна діяльність музею є одним із найважливіших етапів його функціонування. Вона безпосередньо зв'язує фонди і експонати музею з відвідувачами та громадськістю. Експозиційна діяльність полягає у підготовці експонатів до демонстрації, їх викладці, естетичному оформленні, зберіганні та нагляді за предметами музейного значення в період виставки. Експозиційна робота є важливим етапом діяльності будь-якого музею.

Мета статті – розкрити основні аспекти формування експозиції на історичну тематику в Івано-Франківському краєзнавчому музеї; схарактеризувати основні етапи її формування; змістове й естетичне наповнення.

Проблема створення музейних експозицій вітчизняними й зарубіжними дослідниками вивчена ще недостатньо. Історію Івано-Франківського краєзнавчого музею пишуть її працівники. Проте, варто згадати й загальні праці, важливі для розкриття даної теми. Зокрема, у радянський період таким було дослідження Дмитра Лихачова про формування і комплектування експозицій у музеях. Цей автор також проаналізував основні етапи збору матеріалів для експозиції, структуру формування експозиційної виставки в музеї [13].

У період незалежності України побачили світ музеєзнавчі дослідження Андрія Олексієнка [2], Ганни Мезенцевої [3], які подають у своїх працях загальні рекомендації для формування експозицій. Шимон Шредель [7], Ольга Кононюк [8], висвітлюють етапи створення та принципи формування музейних експозицій на історичну та природничу тематику. Тарас Пархоменко [11], Лариса Велика [12], у своїх монографіях подають нормативні документи, які юридично закріплюють формування експозицій в музеях.

У 90-х роках ХХ ст. Верховна Рада України прийняла низку законопроектів про музеї і музейну справу. Серед них і документи, які юридично

закріплюють музейні експонати замузеєм, форму їх отримання та передачі на зберігання у музейну структуру [6]. Загалом, експозиційна діяльність Івано-Франківського краєзнавчого музею ще не стала об'єктом монографічного дослідження науковців.

Експозиційна робота в музеях завжди перебувала в центрі уваги музейників, оскільки вона тісно пов'язана з іншими видами науково-дослідницької діяльності [4, с. 83]. Інтерес суспільства до музейно-експозиційної творчості істотно посилювався наприкінці XX – початку XXI ст. у зв'язку з необхідністю вивчення і збереження історико-культурної спадщини, реконструкції об'єктивної картини історичного буття народу, подій і процесів, які відбувалися на українських землях. Дослідженню пам'яток історії та культури сприяє експозиційна діяльність працівників відділу історії, а предмети, представлені у його вітринах, є «складовою частиною національної історико-культурної спадщини» [5, с. 9].

Івано-Франківський краєзнавчий музей має три важливих розділи, які розміщені у постійно діючій музейній експозиції від моменту створення й до сьогодні.

Експозиція відділу історії знайомить відвідувачів насамперед, з історією виникнення та розвитком Галицько-Волинської держави, постатями відомих галицьких князів, історією княжого міста Галича – колишньої столиці Королівства [14].

У музеї зберігається унікальний експонат доби Галицько-Волинської держави – кам'яний саркофаг (труна), в якому було поховано князя Ярослава Осмомисла. Саркофаг знайшов відомий археолог Ярослав Пастернак у 1936 р. під час розчищення фундаменту однієї з найбільших сакральних споруд того часу – Успенського собору (територія сучасного с. Крилоса).

У вітринах представлено археологічні знахідки з княжого Галича: унікальні бронзові іконки, хрестики-енколпіони XII–XIII ст., формочки-тигельця для виробництва прикрас та хрестиків, фрагменти підлоги з керамічних плиток Успенського собору [15]. Особливо цінними є фрагменти тканин, гаптованих золотою ниткою, а також срібна гривна, яка слугувала одним із засобів платежу.

Стародавній Галич був значним ремісничим і торговим центром. Про це свідчать вироби галицьких ремісників, знайдені під час археологічних розкопок. У вітринах експонуються ковальські вироби: серпи, ножі, окуття лопати, бойові сокири, підкови, ножиці, наконечники стріл, пряжки, шпори. До уваги відвідувачів – прикраси галицьких жінок XI–XII ст.: намиста, коралі, фрагменти скляних браслетів, кістяні та рогові вироби, ювелірні прикраси з бронзи і срібла. Поряд з розвитком ремесла розвивалась і внутрішня

торгівля, якій сприяли навігація по річці Дністер та сухопутний, так званий «Галицький шлях». Предметами торгівлі були: збіжжя, мед, віск, хутро, зброя, жіночі прикраси. Про зв'язок галицьких купців з арабськими країнами свідчить скарб арабських монет (дирхемів), знайдений у 1948 р. в селі Крилосі Галицького району у глиняному глечики [16].

В експозиційних залах відділу історії можна побачити західноєвропейську і козацьку зброю. Наприклад, хоругви, козацька шабля та бунчук, атрибути гетьманської влади, люльки та інші пам'ятки, що висвітлюють події козацької доби.

Окрема частина експозиції знайомить відвідувачів із розвитком книгодрукування на Галичині. На території нашого краю колись функціонували дві друкарні: Стратинська та Крилоська, які належали Федорові і Гедону Балабанам. Друкарем та видавцем тут був відомий діяч української освіти і культури Памво Беринда. Гедон Балабан у 1596 р. перевіз до Стратина друкарню Івана Федорова. Пізніше її придбали організатори друкарні в Києво-Печерській лаврі, де вона стала основою для найпотужнішої згодом друкарні в Україні [16].

Привертає увагу й та чатина інтер'єру, де знаходиться келія монаха.

В одному з виставкових залів висвітлено історію заснування та розвитку міста Станиславова (з листопада 1962 р. – Івано-Франківська). Зокрема, до уваги відвідувачів – макет Станиславівської фортеці середини XVIII ст. (автор реконструкції П. Ричков.), символічний ключ м. Станиславова початку XIX ст., листівки з видами старого міста та інші цікаві експонати [14].

В експозиції відтворено побут міста Станиславова (Івано-Франківська) кінця XIX–початку XX ст., представлено речі щоденного вжитку міщан. Тогочасний Станиславів мав магдебурзьке право та ряд інших привілеїв, які сприяли успішному розвитку ремесла і торгівлі. У місті створювались і розвивались ремісничі цехи, виникали нові галузі виробництва. До уваги відвідувачів – знаряддя праці та речі побуту 30-х років XX ст. Особливо цікавими для огляду є рекламна продукція цукерні Володимира Скрута та різноманітні формочки для виготовлення шоколадних цукерок у вигляді ножиць, топірців, лампочок. Цукерня працювала у 30-х рр. XX ст. [15].

В експозиції представлено речі побуту XIX – початку XX ст., які дають змогу відчувати життя м. Станиславова тих часів.

Окремо в експозиції представлено тему «Рух опришків». У вітринах – зброя опришків (пістолі австрійський та гуцульський, рушниця, прикраси, тобівка (сумка), черес (пояс), фотокопія оригіналу зізнання Степана Дзвінчука у вбивстві Олекси Довбуша) [1, с. 30].

В інших експозиційних залах – документи та речі з фондів музею, які характеризують соціально-економічне становище краю кінця XVIII – початку XX ст. – часів панування Австро-Угорської монархії, Великої війни, діяльності ЗУНР.

Важливими експонатами цього періоду є залишки зброї, військових нагород, набоїв, які випускалися у період війни. Збереглася велика кількість газових ламп того часу, а також колекція гудзиків до різноманітного одягу як чоловічого, так і жіночого.

Окремо висвітлено тему «Прикарпаття в Другій світовій війні». Матеріали представлені нагородною зброєю, документами і спогадами учасників війни, які були мешканцями Прикарпаття і міста. Цікавими експонатами є фото українських військових під час військових дій на Станиславщині. Також збереглися німецькі плакати, оголошення та пропагандистська література.

У музейних вітринах показані також розсекречені архівні матеріали, що розкривають тему національно-визвольної боротьби на Прикарпатті. У цьому розділі експозиції зберігаються плакати, агітаційні та пропагандистські брошури ОУН і УПА періоду їхньої діяльності на Прикарпатті. Документація висвітлює практично всі райони області, зокрема діяльність підпілля ОУН у Галицькому, Калуському, Коломийському районах тощо. До речових знахідок того часу, які представлені в експозиції, – форма вояка УПА та зброя, якою користувалися упівці під час боїв.

Експозиція відділу історії охоплює період від найдавніших часів до кінця XX ст.

Таким чином, експозиція увідділі історії Івано-Франківського краєзнавчого музею створювалася упродовж всього існування установи. Вона постійно доповнюється новими експонатами, які знаходять під час археологічних розкопок та обстежень. Розділи відділу історії висвітлюють минуле міста та краю від найдавніших часів і до сьогодні.

Експозиційна робота у відділі історії Івано-Франківського краєзнавчого музею триває. Найбільшу цінність експозиції становлять матеріали, які стосуються давньої і середньовічної історії Прикарпаття, оскільки ці предмети є дійсно автентичними і унікальними. Вони є речовими джерелами з історії нашого краю, розкривають його своєрідність і неповторність. Не менш важливими є й експонати пізніших часів, котрі теж мають вагоме змістове наповнення.

Джерела та література

1. Велика Л. П. Музейне експозиційне мистецтво: монографія / Л. П. Велика. – Х., 2000. – 159 с.
2. Олексієнко А. М. Формування художнього образу музейної експозиції / А. М. Олексієнко, Н. Є. Трегуб // Наук. конф. «Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті» 24–25 трав. 1994 р. Тези доповідей / Під ред. Г. Й. Чернявського. – Харків : ХДІК, 1994. – С. 39–40. 3. Тітінюк Юрій Омелянович. Методика художнього формування сучасної музейної експозиції [Електронний ресурс] // 17-ті Сумцовські читання: Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму. – Харків, 2011. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/article.html?n=48>.
3. Мезенцева Г. Г. Музеезнавство (на матеріалах музеїв Української РСР) : курс лекцій / Галина Мезенцева. – К. : Вища школа, 1980. – 120 с.
4. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред. Л. О. Гріффена, О. М. Титової; кол. авт.: О. Н. Гаврилюк, В. О. Гаврилюк [та ін.]: Центр пам'яткознавства України: УТОПІК, 2012. – 380 с.
5. Левицька М. Музей як спосіб національного самовизначення. Український музей «Стригир» у міжвоєнному Перемишлі (1930–1940 роки) / М. Левицька // Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 25–27 вер. 2013 р. – С. 84–90.
6. Устав ICOM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icom.org.ru/get.asp?id=A5>. – Назва з екрана.
7. Шредель Ш. Актуальні теми роботи в музеї / Ш. Шредель // Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали Міжнародної конференції 8–10 жовтня 2006 року в м. Чернівці. – Львів : ВНТЛ – Класика, 2008. – С. 18–22.
8. Кононюк О. Музейна експозиція: старі проблеми та нові тенденції (на прикладі музеїв Великої Волині) / О. Кононюк, С. Позіховська // Наук. зап. Рівнен. обл. краєзн. музею. – Рівне : Волин. обереги, 2006. – Вип. IV: матеріали наук.конф. 25–26. –Х., 2006. – С. 55–58.
9. Доманський В. А. Музейна справа / В. А. Доманський // Ветеранський вісник . – № 9. – К. : Основа, 2013. – 864 с. 114; Музеезнавство: словник базових термінів / уклад. упоряд. Л. М. Міненко; за заг. ред. В. В. Карпова. – К. : Фенікс: Національний військово-історичний музей України, 2013. – 152 с.
10. Искусство современной экспозиции: Выставки. Музеи / Науч.-исслед. ин-т теории и истории изобразит. искусств акад. художеств СССР; Под ред. В. П. Толстого, Н. В. Воронова. – М. : Сов. художник, 1965. – 156 с.
11. Пархоменко М. Т. Правова охорона культурної спадщини: Нормативна база: Збірник документів / Центр пам'яткознавства, УТОПІК, міжнародний фонд Україна-3000 / М. Є. Левада, М. Т. Пархоменко, О. М. Титова. – К. : ХІК, 2006. – 596 с.
12. Велика Л. П. Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації / аспект розбудови української школи музеетворення / Автореф. дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.08; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2000. – 20 с.
13. Лихачёв Д. С. Предисловие к кн: Восстановление памятников культуры (проблемы реставрации). – М. : Искусство, 1981. – 232 с.

14. Музейне коло Прикарпаття [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. [Museum circle of the Carpathian region [Electronic resource]: [Website] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.ifkm.if.ua/vidpryrody.html> (дата звернення 11.10.2017). – Назва з екрана.

15. Івано-Франківський краєзнавчий музей [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. [Museum circle of the Carpathian region [Electronic resource]: [Website] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.ifkm.if.ua/vidnarodmystectvo.html> (дата звернення 11.10.2017) – Назва з екрана

16. Івано-Франківський краєзнавчий музей [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. [Museum circle of the Carpathian region [Electronic resource]: [Website] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.ifkm.if.ua/history1.html> (дата звернення 11.10.2017). – Назва з екрана.

Ihor Danyluk

Ivano-Frankivsk City

Exhibiting activity of the Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore during 1991–2017

Annotation. The article deals with the process of creation of permanent expositions of the Ivano-Frankivsk Museum of Local Lore. An overview of the exhibits of the department of history is presented. The exposition is divided into several departments on a chronological basis. The most complete are the units relating to the history of the ancient Galicia and the ancient history of Stanislavov. The exposition of the department of history was created by one of the first in the museum and replenished during the existence of the museum. During the period from 1991 to 2017 she was filled with new, interesting exhibits.

Key words: museum, exposition, archaeological sites, exhibition, department of history.

Чи потрібні музеї Україні?

Анотація. У статті висвітлюється роль музею у сучасному суспільстві та проблеми історичного розвитку музеїв; аналізується суспільний конфлікт через призму музейництва, розглядаються традиційні та новітні форми і методи музейної комунікації, перспективи використання інформаційних технологій у музейній діяльності.

Ключові слова: музей, музейництво, відвідувач, музейні інформаційні технології, історія розвитку музейництва в Україні.

З розвитком інформаційного суспільства сучасну людину все важче здивувати, особливо коли йдеться про щось старе, монументальне, історичне, мистецьке. Музей як давня форма джерела культури завжди успішно виконував свою функцію соціалізації. Тобто розвиток музейництва насамперед сприяє духовному вдосконаленню суспільства, утвердженню його гуманістичних цінностей, інтеграції національної спадщини у культуру світового співтовариства. Музей як специфічний, багатофункціональний, соціокультурний механізм спрямований на збереження історико-культурної спадщини, дослідженню музейних пам'яток, водночас проводить значну науково-просвітницьку діяльність. Прототипом музею чеський музеолог Збине́к Странський дуже влучно назвав Нойв ковчег, де Ной зібрав усе важливе для продовження життя: «Ковчег повстав з екзистенційної потреби виокремити щось із реального ходу речей та протиставити у такий спосіб природному процесу і шезанню себе, щоб репрезентувати і передавати вартості пам'яті. Ковчег – це часовий і позачасовий культурний феномен» [3].

Словом, соціальна функція, яка стояла у фундаментальних засадах музейництва, була завжди дуже важливою оскільки демонструвала суспільству його винятковість, красу та історичну виокремленість.

За переконанням, які наводить музейний куратор Павло Гудімов, частка людей, які відвідують один раз на рік внутрішньокраїнні музеї, становить у світі близько 3,5%. В Україні цей показник – менше 1% [1]. То чи потрібні взагалі Україні музеї?

Тут потрібно розглянути історичний аспект формування конфлікту суспільства і музею, який сформувався в Україні.

Сучасний український музей як інституція має не таку вже й давню історію, – десь від початку XVIII ст., – але пов'язаний із давнім антропологічним феноменом збирати і зберігати особливі предмети, що є знаками часу, культури, важливими для певних соціальних груп, і поширювати це значення у різних контекстах. Наприклад, це колекції карт, коштовностей, книг, які належали козацькій старшині.

Виникнення й розвиток перших музеїв в Україні припадають на XIX–поч. XX ст. завдяки переважно приватній ініціативі окремих осіб та численних наукових, культурно-освітніх і церковних комісій, навчальних закладів, органів місцевого самоврядування, у віданні яких вони перебували. Саме в цей період сформувалась українська національна культура, яка власними силами, не дивлячись на тиск Російської та Австро-Угорської імперій, змогла вижити. Загалом на початку XX ст. в Україні діяли понад 140 музеїв і закладів музейного типу [2, с. 80–85].

На жаль, із входженням України до складу СРСР кращі музейницькі ініціативи репресивна ідеологічна машина перемолола. Музеям призначили важливе ідеологічне завдання: підтверджувати марксистсько-ленінську концепцію розвитку історії.

Ще від сталінських часів інструкції для музейників наголошували, що роль екскурсовода мала бути якомога активнішою та такою, що скеровує. Пріоритет у відвідуванні надавався організованим групам, яких слід було обов'язково «обслужити екскурсією», оскільки самостійні відвідування вели до непотрібних думок та неправильних інтерпретацій. Радянська влада знала, для чого їй потрібні музеї – сформувати ідеологію навіть у культурній галузі. Сформувалась навіть сильна радянська музеєзнавча школа. Існувала система професіоналізації, розроблені наукові методи зберігання й обліку музейних предметів, які, до речі, в Росії удосконалюються, а в нас так і залишились на рівні 1980-х. До того ж, мала увага приділялась профільним музеям, які на той момент заповнили Європу. Натомість створено мережу краєзнавчих і сільських музеїв, які мало чим відрізнялись один від одного. В кожному з таких практично не було історії та культури, але обов'язкові експозиційні блоки, наприклад, куток бойової слави, визволення міста від нацистів, продукти промисловості та ін. В більшості випадків усе припадало пилом, оскільки про будь-яку комунікацію з експонатами навіть було страшно говорити. Чи їх відвідували? Звичайно, що так. Система примусу активно діяла, починаючи з молодшої ланки школярів і закінчуючи профгрупами заводів.

З проголошенням незалежності України ситуація мало що змінилась. Вперше десятиліття економічні проблеми сприймалися серйозніше, ніж питання розвитку культури. Хоча, за даними УНІАН, на той момент в Україні виживало близько п'яти тисяч різноманітних музеїв. Це один з найбільших показників у світі [5].

Новим поштовхом розвитку музейництва стала Помаранчева революція, де питання розвитку української культури вперше студіювалося на міжнародному рівні. (Наприклад, відкриття потужного науково-дослідного музею Жертв голодоморів). Хоча, з точки зору сьогодення, розуміємо, що тоді

можна було зробити набагато більше. І підняття окремих питань швидше було політичною грою, а не посиленням інтересом. Далі йшов загалом найважчий період у розвитку українського суспільства. Оскільки запропоноване владою Януковича було кроком назад як в галузі музейництва, так і в культурі загалом. У сучасній періодиці зустрічається така умовна карикатурна назва цього періоду як «бикоко» або Межигірський «сврремонт». Бутафорія і симуляція, еkleктика і незграбна розкіш, ніби запозичена зі смаків циганських баронів, засилля позолоти і стилістичний різнобій в оздобленні. Історія, як відомо, втілюючись одного разу у формі трагедії, надалі повторюється у вигляді фарсу [4].

За таких історичних умов склався певний стереотип щодо музеїв серед населення, де до них ставляться як до чогось нудного та примусового. Музей – це аж ніяк не склад, де все тихо припадає порохом, не комора накопичених впродовж попередньої історії речей, котрі чомусь мають бути в кожній державі (атрибут, так би мовити). За сучасних умов, коли в усіх цивілізованих країнах знають музейну педагогіку й активно працюють над нею, він є інтелектуально-культурним центром, своєрідним відкритим клубом для всіх, куди люди, а передусім діти, можуть прийти, щоб усебічно розвиватися й спілкуватися, креативним простором, де справді корисно проводити час.

Тому, на даному етапі, щоб не втратити аудиторію, музей як культурний проект має бути трендовим та враховувати динаміку розвитку інновацій і подій, що відбуваються в суспільстві у межах світу, а не тільки України. Але як стати цікавим, коли історичний та культурний аспект музеїв було практично знищено під ідеологізацією радянського музейного простору? Як знову привернути людей до музейництва? Насамперед потрібно звернутись до проблем, які тут стоять найгостріше.

Більшість з музеїв існує в умовах обмежених ресурсів та коштів, але справа навіть не завжди в цьому. Часто обмеженість ресурсів стимулює розвиток не гірше, ніж наявність великих бюджетів. Та окрім цього, українським музеям доводиться стикатися з численними перепонами у законодавстві та відсутністю умов для розвитку з боку уряду.

Ще однією проблемою є те, що в Україні ми маємо чудові мистецькі колекції, але досить багато культурних інституцій, застарілих морально, технічно та змістовно. Вважаємо, що потрібно переглянути саму структуру, наприклад, музейної галузі в Україні. Хорошою світовою практикою є об'єднання багатьох колекцій, такого собі єдиного профільного музею, де є все. Можливо, цей підхід має сенс, оскільки краще відвідати одну тематичну, досконало наповнену виставку, ніж об'їздити десяток музеїв по країні.

Джерела та література

1. Гудімов П. «Музеї мають заробляти гроші, але робити це завдяки своїй програмі, а не займатися виставками котів, фіалок або білоруського трикотажу» // Український тиждень. – 2708. – № 112. – С. 22–26.
2. Гопенко І. В. Музей та засоби масової інформації // Музей на межі тисячоліть. – Дніпропетровськ, 1999. – 369 с.
3. Для чого нам музеї? [Електронний ресурс] // Історична правда. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/08/27/92208/>.
4. Подвійний зв'язок незалежність. Воїни добр: Інвентаризація диктатури. [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2504. – Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/society/2014/04/25/164970/>
5. Показати з кращого боку: як українські музеї стають сучасними [Електронний ресурс] // ZEITGEIST. – 2508. – Режим доступу до ресурсу: <https://zeitgeist.platfor.ma/museum-in-ua>

*Makovei Uliya
Kalush City*

Do you need museums in Ukraine?

Annotation. *The article is dedicated to the role of museum in modern society and problems of historical development, analysis the social conflict through the prism of museum science, review of traditional and new forms and methods of museum communications, the prospects of usage of information technologies in museum activity.*

Key words: *museum, museum science, visitor, museum information technologies, history of museum development in Ukraine.*

Калуська доісторична тварина – 0,7–25 мільйонів років

У місцевій газеті «Дзвони Підгір'я» від 4 травня 2018 р. (№ 18) у замітці журналістки-краєзнавця Дарії Ониськів «На місці майбутнього фонтана – сенсаційна знахідка?» зазначено: «1 травня під час будівельних робіт на спорудженні міського фонтана на площі Героїв у Калуші на глибині 3 м виявлено рештки невідомої доісторичної тварини. Про це «ДП» повідомив професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Олег Мальярчук. За попередніми припущеннями науковців, ця тварина жила 10 тис. і більше років тому. – Таких тварин зараз не існує. Можливо, це шаблезубий тигр: передні ікла (до 10 см) виходять вперед, – припускає історик. – Наразі виявлені рештки зберігаються в краєзнавчому музеї Калущини. Плануємо передати їх на експертизу. Про хід науково-пошукових робіт науковці інформуватимуть громадськість. Варто зауважити, що ця історична знахідка виявлена завдяки пильності будівельників, які копають котлован під фонтан. На прохання місцевих істориків – Олега Мальярчука та Івана Тиміва – повідомляти про все, що знайдуть, вони відразу зателефонували їм і розповіли про виявлені кістки».

Тим часом інформаційно-рекламна газета Калущини «Вікна» від 11 травня 2018 р. № 19 (822) у своїй публікації «Шаблезубий тигр відмінється? Рештки знайденої у Калуші тварини обстежать фахівці» поспішила це все «спростувати», мотивуючи припущеннями краєзнавця Василя Фіцака: «Ще не минуло і ста років, коли на сучасній площі Героїв гуділа торговиця. Разом з ремісниками, м'ясниками, тут кипіло своє життя із побутом того часу. Тому місцеві краєзнавці переконані: знайдені тваринні рештки пов'язані саме із побутом калушан кінця XIX – початку XX сторіччя. Ну хіба трохи пізніше, але не настільки, щоб зарахувати знахідку до епохи динозаврів...». Повідомили на своїх сторінках про дану «знахідку» й інші засоби масової інформації Івано-Франківської області...

Науково-пошукові роботи тривали, не зважаючи на «резонанс». Працівники музею, у свою чергу, розкопали ще частину кістяка невідомої тварини. У «Дзвонах Підгір'я» від 18 травня 2018 р. (№ 20) у статті «Уже є висновки експертиз викопаних кісток на площі Героїв» повідомлялося: «На експертизу передали кістки невідомих тварин. Один кістяк (чорного кольору) лежав на глибині більше трьох метрів, а другий (кістки світліші) – значно вище до поверхні. Науковці передали на експертизу й зразки породи (каміння, землю), що були на самому дні котловану. Які ж висновки інституту? Їх два...» **(Додаток А, Б).**

У зазначеній вище статті йшлося про те, що «тим часом у деяких місцевих газетах уже встигли покепкувати, залучивши місцевих краєзнавців. Такий хід подій передбачався і мною свідомо були взяті зразки кісток, які «виявлено на поверхні» (для порівняння). На рівні школяра молодших класів

загальновідомо, що 100 і більше років тому мешканці міста споживали свиней, корів, а кістки викидали у сміття. Найбільше прикро, що протягом ста останніх років розбудовуючи місто Калуш (особливо в другій половині минулого століття), всі залишки попередніх археологічних шарів викидали на сміття. Причому це робили люди, які, окрім середньої освіти, мали й вищі, особливо керівний склад будівельників і архітекторів. «Це усе сміття, що ви там знайшли – золото?» – звучало із сарказмом неодноразово. Маю на увазі як археологічні розкопки в Калуші на вулиці Грушевського, 4 влітку 2015 року, так і 30 квітня та 1 травня цього року на площі Героїв. У ці два щорічні дні мені особисто прийшлося бути свідком, як екскаватор метр за метром вгризався в землю. Проте уламків задимленої кераміки було дуже мало... На глибині 1,5 – 1,7 метра ми спостерігали фундаменти будівель із цегли і каменю... Залишивши номер свого мобільного телефону робітникам із проханням, щоб телефонували, якщо щось попадеться, відправився у своїх справах. Десь о 16.15 1 травня дійсно зателефонували – «щось чорне знайшли»... Через п'ять хвилин мав змогу побачити, як робітник викидає лопатою чорні кістки. Вони були спресовані у суцільний чорний масний породі, в якій виокремлювалася щелепа з довгими зубами вперед (можливо іклами). Зразки геологічної породи, одночасно із рештками тварини, були взяті й передані у краєзнавчий музей Калушини старшому науковому співробітнику Івану Тиміву. Було зрозуміло, що на глибині 3–3,2 метра, далі залягала «голуба глина», міг проходити тонкий нафтоносний шар, який і законсервував тварину. Перше, що спало на думку – тогочасний хижак. Під час лабораторної експертизи зуби було розкладено в іншому порядку (природному). В наступні дні працівниками музею проводилися обстеження, у ході яких були виявлені ще частини кістяка тварини, в першу чергу – кісток черепа».

Таким чином, необхідний подальший науковий аналіз знахідки, зокрема, радіовуглецевий. Це допоможе встановити точніший вік тварини. У деяких лабораторіях університетів Європи його роблять безкоштовно. У традиціях класичної наук – висувати думки, гіпотези, концепції. На жаль, у щоденному побуті перевага надається зовсім іншим «цінностям». Від начальства «добряче перепало» робітникам. Вони відмовилися назвати свої імена. Керівництвом будівельної організації була здійснена спроба «психологічного тиску» у мій бік, а на вказаному нижче сайті «відгуки» різноманітних осіб про «вагони таких кісток» і т. п. На спорудження фонтана «віднайшлося» майже 3 мільйони гривень, а на експертизу «немає коштів»...

З «ВИСНОВКАМИ» можна ознайомитися в Краєзнавчому музеї Калушини і на сайті <<http://kalushnews.city>>.

Висновок про ідентифікацію та встановлення віку зразків

Міністерство освіти і науки України
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ
Інститут геології та геофізики
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15,
тел. +38 0342 72 71 80, факс +38 0342 54 71 39, e-mail: grf@ifntu.edu.ua

15.05.2018 р. № 23/18
На № _____ Від _____

Директору КЗ "МВЦ КМР"
п. Єфремову А.

ВИСНОВОК про ідентифікацію та встановлення віку зразків

До Інституту геології і геофізики ІФНТУНГ було направлено на ідентифікацію і встановлення віку порід і кісток тварин, що були виявлені у м. Калуш (пл. Героїв) 1 травня 2018 р. при проведенні будівельних робіт.

Породи були представлені у кількості 3 зразків. Скелетні фрагменти тварин - з окремих фрагментів черепа, зубів (двох тварин), одного хребця та декількох фрагментів кісток тварин.

За результатами вивчення *літологічного складу порід* встановлено:

Зразок № 1. Куски річкової алювіальної породи-валуна, складеної пісковиком неогенового або антропогенного (?) віку (0,7 – 25 млн. р).

Пісковик сірий, з блакитним відтінком по периферії. У мінеральному складі переважає кварц, досить міцний. Порода може бути перенесена з гірського масиву рікою. Блакитний відтінок може свідчити про відновні процеси (закисні).

Зразок № 2. Вапняк органогенно-уламковий. Порода світло-жовтого, з оранжевими плямами забарвлення, складена рештками найпростіших одноклітинних організмів (форамініфер), з домішками піщаного матеріалу, не міцний, рихлий. Порода складена з абіогенних уламків, які явно перекочувались, переносились водою.

Зразок № 3. Горна органогенна порода, можливо бітумінозна, або суміш ґрунту з органікою, що в природі формує "старий торф". Такі породи формуються у заболочених місцях, або там, де є виходи близько до поверхні бітумів.

Висновок: Необхідно провести додаткові дослідження по встановленню абсолютного віку наданих зразків (за результатами радіо вуглецевого аналізу).

Експерт: доцент кафедри Основ геології та екології, канд. геол.-мін. наук **Галина Денисівна Горванко**

 Г.Д. Горванко

Директор Інституту

 В. Омельченко

Висновок про ідентифікацію та встановлення віку викопних залишків

Міністерство освіти і науки України
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ

Інститут геології та геофізики

76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15,
тел. +38 0342 72 71 80, факс +38 0342 54 71 39, e-mail: grf@iung.edu.ua

15.05.2018 р. № 24/18
На № _____ Від _____

Директору КЗ "МВЦ КМР"
п. Єфремову А.

ВИСНОВОК

про ідентифікацію та встановлення віку викопних залишків

На експертизу було представлено фрагменти шелеп двох тварин, які поховані в осадах у різний геологічний час і за якими здійснено експертизу.

"Більша" тварина має більш розвинуті нижню і верхню шелепи (представлено фрагментарно). Зуби мають ознаки закам'яніння, гребінчасту серпоподібну поверхню з двома-трьма коренями. Такий тип зубів називається селенодонтним або лофо-селенодонтним.

За результатами **палеонтологічного** вивчення зубів і інших кістякових елементів невідомої тварини встановлено наступне. На жаль експерт не бачив положення кісток у породі при її знаходженні, що має першочергове значення при формуванні висновку про геологічний час і умови існування конкретно даної тварини. Необхідно зазначити, що приналежність залишків тварин, що збереглися у осадових відкладах, до певної групи у ієрархії хребетних тварин встановлюється у першу чергу за вивченням зубів цієї тварини. Вивчаючи надані фрагменти шелепи **"більшої"** тварини можна припустити можливість двох варіантів. Розглянемо їх по суті.

1. Це можуть бути закам'янілі залишки (фосилії) **давньої тварини**. Для того, щоб це припущення було обґрунтовано необхідно поринути у геологічне минуле доантропогенного (що передувало появі людини) періоду часу. За даними літературних джерел (Бондаренко О. Б.) наприкінці еоцену (біля 30 млн р тому) на території сьогодиншнього Прикарпаття існувало тепле море, про що свідчать блакитна спонділова глина, яка існує у розрізі порід, розкритих при проведенні будівельних робіт і де знайдено представлені на експертизу залишки, та блакитний відтінок вкраплень у зразку №1. На голубих глинах залягає горизонт темнокоричнєвої породи (зразок №2), у якому, за словами представника Замовника, і знайдено залишки давньої ("більшої") тварини. У цю епоху тривав розквіт покритонасінних рослин (деякі з них стали листопадними) та хвойних, сьогодні число їх родів і видів дещо скоротилося. У порівнянні з сучасністю субтропічна рослинність була поширена набагато далі на північ. Тут росли пальми, магнолії, мирти, лаври, олеандри, бамбуки, болотні кипариси та інші теплолюбні рослини. У місцях віддалених від теплих вод моря зростали, властиві помірному клімату, - сосни, дуби, буки, каштани, липи, верби, берези, ліщина тощо. Останні на території Прикарпаття існують і сьогодні. Припускаємо, що **у** утворення так званого "старого торфу" формувалися, коли відбулася регресія (відступ) моря, але протягом певного геологічного часу (біля 25 млн р) на даній території був теплий вологий клімат, а місцевість була заболочена з існуванням підводних течій, що принесли з гір (які у цей час утворювалися) пісковики окатаної форми і які були знайдені у даній породі. Існування заболоченості і наявності широколистяних рослин створює умови для утворення торф'яників і у наступному, - подібних до зразка № 3 порід. Протягом якого часу зберігалися такі кліматичні умови і як швидко відбулось підймання поверхні земної кори, чи були перерви у осадонакопиченні (при процесі гороутворення це спостерігається) можна встановити визначивши абсолютний вік усіх порід, які є у даному розрізі. Для цього використовують радіовуглецевий метод у спеціальних лабораторіях. В ІФНТУНГ така лабораторія відсутня.

2. Виходячи із геологічних умов давнини на користь того, що **це давня тварина** свідчать: **голубий відтінок** на знайдений шелепі, який також присутній і у зразку №1 (можливо закисні реакції), **майже повне захоронення**, зі слів Замовника, у темнокоричнєвій породі, а

відсутність частини скелету і зламаність кісток може бути ознакою нападу на цю тварину більш великої і м'ясоїдної тварини. За малюнком горизонтальної поверхні зубів, їх кількості, також кількості коренів корінних зубів, можна припустити, що ця тварина належить до загону парнокопитних жуйних тварин Artiodactyla. У олігоцен-четвертинний період до цієї групи тварин за ідентифікацією залишків серед викопних можна віднести, наприклад оленів (cervidae) які існували і існують сьогодні у наших широтах. Малюнок зубів свідчить про селенодонтний тип зубів (лунчастий, гребневий) або лофодонтний, який є притаманним для жуйних (Ruminantia) травоядних тварин, до яких і відносяться олені і який ми спостерігаємо на фрагментах шелеп "більшої" давньої тварини.

Виходячи з цих міркувань можна припустити що **захоронення не було штучним** (у даний геологічний час людини ще не існувало).

3. Це може бути **сучасне поховання**. Але поодинокі тварину глибоко ховають, якщо вона хворіла на небезпечну для людей хворобу, і тоді зберігається весь скелет, а кістки навряд чи будуть ламати при похованні.

4. Фрагмент зубів "меншої" тварини скоріше за все належить **сучасній жуйній тварині**, яка існувала у сучасний антропогенний період часу і була захоронена людиною. За розміром і формою шелепи і малюнком горизонтальної поверхні зубів це була невелика сучасна тварина, що відноситься до класу жуйних (газелі, кози, барани тощо).

Експерт: доцент кафедри Основ геології та екології, канд. геол.-мін. наук

Жученко Галина Олексіївна.

Г.О. Жученко
Директор Інституту

В. Омельченко

Відомості про авторів

Олег Малирчук, доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, член Національної спілки краєзнавців України.

Володимир Малирчук, студент I курсу Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій.

Марія Вуянко, завідувач Відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею, археолог, краєзнавець, член Національної спілки краєзнавців України.

Іван Тимів, старший науковий співробітник Краєзнавчого музею Калушини, історик, член Національної спілки краєзнавців України, член Національної спілки краєзнавців України.

Оксана Тебешевська, педагог, філолог, заслужений учитель України, член Національної спілки письменників України.

Богдан Яневич, старший науковий співробітник меморіального музею «Калуська в'язниця», краєзнавець.

Наталія Михайлюк, завідувач Етнографічного музею Калушини, викладач іноземної мови Вищого професійного училища № 7, філолог.

Олександра Кубрак, завідувач Музею етнографії і побуту села Підмихайля, керівник гуртка «Юний музеєзнавець» Калуської філії Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Олег Відливаний, науковий співробітник меморіального музею «Калуська в'язниця», історик-краєзнавець.

Дарія Півторак, студентка V курсу гуманітарного факультету Національного університету «Острозька академія» за спеціальністю «Культурологія».

Віталій Півторак, учитель української мови і літератури Калуської гімназії ім. Дмитра Бахматюка Калуської міської ради Івано-Франківської області, керівник гуртка мовно-літературної творчості Івано-Франківського обласного відділення МАН України.

Оксана Півторак, завідувач бібліотеки Войнилівської опорної школи, Калуського району, Івано-Франківська області, голова Калуського міськрайонного відділення «Української бібліотечної асоціації».

Наталія Мельник, науковий співробітник музею-оселі Івана Франка в Підгірках, краєзнавець.

Гор Данилюк, аспірант кафедри музеєзнавства і туризмознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Юлія Маковей, викладач історії Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Information about the authors

Oleh Maliarchuk, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Documentation and Information Activity of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. The member of the National Union of Local History of Ukraine.

Volodymyr Maliarchuk, student of the first year of Kalush College of Economics, Law and Information Technologies.

Maria Vuyanko, Head of the Department of Archeology of the Regional local history Museum, archaeologist, ethnographer. The member of the National Union of Local History of Ukraine.

Ivan Tymiv, the Senior Research Worker of the Local History Museum of the Kalush District, historian. The member of the National Union of Local History of Ukraine.

Oksana Tebeshevska, teacher, philologist, honored teacher of Ukraine, member of the National Union of Writers in Ukraine.

Bohdan Yanevych, Senior Researcher of the Kalush Prison Memorial Museum, ethnographer.

Nataliya Mykhaylyuk, Head of the Ethnographic Museum of Kalush District, Teacher of foreign languages of Higher professional School No.7, philologist.

Oleksandra Kubrak, Head of the Museum of Ethnography and Way of Life in Pidmyhailia village, the head of the group «Young Museologist» of the Kalush Branch of the Ivano-Frankivsk Regional State Center for Tourism and Local History Student Youth.

Oleg Vidlyvanyi, a research fellow of the Kalush Prison Memorial Museum, a historian-ethnographer.

Daria Pivtorak, 5th year student of the Humanitarian Faculty of the National University of Ostroh Academy, specializing in Culturology.

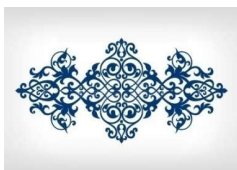
Vitalii Pivtorak, teacher of Ukrainian language and literature in Kalush grammar school named after Dmytro Bakhmatyuk of the Kalush City Council in Ivano-Frankivsk region; head of the group of linguistic and literary works of Ivano-Frankivsk regional department of Minor Academy of Sciences of Ukraine.

Oksana Pivtorak, head of the library of the Voinyliv Support School in the Kalush district, Ivano-Frankivsk region, Head of the Kalush City Branch of the «Ukrainian Library Association».

Natalia Melnyk, researcher at Ivan Franko Museum-House in Pidhirky village, a local ethnographer.

Ihor Danylyuk, postgraduate student of the Department of Museology and Tourism Studies at the Precarpathian National University named after V. Stefanyk.

Uliya Makovei, lecturer of history in Kalush College of Economics, Law and Information Technologies of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

Наукове видання

**ІСТОРІЯ МУЗЕЙНИЦТВА НА КАЛУЩИНІ:
ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР**

Матеріали
обласної науково-практичної конференції,
присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калущини
Калуш, 28 грудня 2017 р.

Головний редактор – Олег Малярчук
Відповідальний науковий редактор – Іван Тимів
Літературний редактор – Оксана Керкуш
Обкладинка – худ. Мирослав Гаталевич
Комп'ютерний набір – Іван Тимів
Комп'ютерна верстка – Сергій Богоносюк

**I-90 Історія музейництва на Калущині: локальний вимір / Наук. ред.: І. Тимів,
О. Малярчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – 92 с.**

Формат видання 148×210 мм
Формат паперу і частка аркуша 60×90/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум. друк. арк. 3,5. Зам.6008788/18
Віддруковано з оригіналів авторів

Друкарня «Фоліант»
76000, м. Івано-Франківськ
вул. Старозамкова, 2
www.foliant.if.ua
e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com
тел.-факс: +38(0342) 50-21-65

Свідectво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ № 24 від 20.07.2014